

J E V R E J S K A Z A J E D N I C A

U Z E M U N U

H r o n i k a (1 7 3 9 - 1 9 4 5)

2007

Jevrejska zajednica u Zemunu

Hronika (1739 – 1945)

Autor: Danilo Fogel

Izdavač: Jevrejska opština Zemun
Dubrovačka 21, Zemun, Srbija

Za izdavača: Nenad Fogel, predsednik Jevrejske opštine Zemun

Lektura prvog izdanja: Prof.dr Ivan Klajn

Korektura: Nenad Fogel

Tehnički urednik: Aleksandar Mandić

Naslovna strana: Dragan Pantelić

Štampa: Sprint, Beograd

Drugo dopunjeno izdanje,

ISBN 978-86-903319-6-3

IZDAVANJE KNJIGE FINANSIJSKI POMOGLI:

CONFERENCE ON JEWISH MATERIAL CLAIMS AGAINST GERMANY, INC. תְּזִירָה דִּתְּבִיעוֹת
15 East 26th Street • Room 906 • New York, NY 10010 • Tel. (212) 696-4944 • Fax (212) 481-9607 • Email: info@claimscon.org

Rabbi Israel Miller Fund for Shoah Research, Documentation and Education

JOODS
HUMANITAIR
FONDS

Dutch Jewish Humanitarian Fund
Postbus 11646
2502 AP Den Haag
The Netherlands

*Ocu Eugenu, majci Idi, braći Davidu i Josipu
i svima koji, kao i oni, izgubiše živote u Holokaustu*

SADRŽAJ

UVOD	7
NASELJAVANJE JEVREJA U ZEMUNU	9
Verski život	16
Jevrejska škola	24
PERIOD IZMEDJU DVA SVETSKA RATA.....	30
Dvorište sinagoge	35
JEVREJSKE PORODICE U ZEMUNU	39
CIONISTIČKI POKRET	88
ZLOSLUTNE GODINE.....	117
Neosnovani optimizam	118
Progoni zemunskih Jevreja	124
Teranje u logor Jasenovac i Stara Gradiška.	130
Sajmište - Judenlager Semlin	138
Spisak žrtava fašizma.....	141
Učešće zemunskih Jevreja u antifašističkoj borbi	147
Zemunski Jevreji koji su preživeli Holokaust	150
Spisak preživelih u Jevrcjskoj opštini Zemun	158
OBNOVA RADA JEVREJSKE OPŠTINE ZEMUN.....	159
Pogovor	167
Bibliografija.....	168

UVOD

Ova knjiga je nastala bez pretenzija da bude naučno-istorijsko delo. Osnovna namera je da se spase što se još može spasiti od zaborava, jer je ostalo veoma malo onih koji mogu svedočiti o životu Jevreja u Zemunu u periodu između dva svetska rata i do teranja u logore Jasenovac i Stara Gradiška 27. jula 1942.

Knjiga je zamišljena kao hronika koja polazi od do sada sakupljene i objavljene istorijske građe. Prvi, istorijski deo o naseljavanju Jevreja jeste kompilacija istorijske građe koja je bila dostupna autoru. I taj deo knjige bi mogao biti dopunjen i proširen, ukoliko se u arhivama nađu još neki spisi o zemunskim Jevrejima, iako se autoru čini da je ta istraživanja vrlo temeljito i svcobuhvatno izvršio dr Slavko Gavrilović.

U mesečniku jevrejske kulture "Omanut", u broju 9. od septembra 1940. godine, dr Gavro Švarc u uvodnom članku iznosi tvrdnju da je "Židovska općina u Zemunu najstarija u

Hrvatskoj". Do ovog zaključka dr Švarc je došao na osnovu dokumenata koje je dr Urbah uzeo iz Zemunske jevrejske opštine i nije ih više vratio. Na osnovu istraživanja dr Gavrilovića, izlazi da je ova jevrejska opština nastala 1739. godine. O tome su zemunski Jevreji bili šire obavješteni tek krajem 1940. ili početkom 1941. godine, jer je pristup arhivu opštine imao veoma mali broj ljudi. Zato je bilo i javno izrečenih kritika na račun nekih vodećih ličnosti u Jevrejskoj opštini. Tada je izraženo žaljenje što 1939. godine nije proslavljena 200-godišnjica postojanja Opštine.

Bez obzira koja je tačna godina nastanka jevrejske opštine u ovom gradu, ostaje činjenica da je ona funkcionisala stalno, od svog osnivanja, izuzimajući godine okupacije od 1941. do jeseni 1944. U tom periodu njena aktivnost je bila delimična.

U korišćenju istorijskog materijala svesrdnu pomoć je pružila Milica Mihailović, upravnik Jevrejskog istorijskog

muzeja u Beogradu. Može se reći da je sve što je bilo relevantno za istorijski deo hronike, korišćeno iz dokumenata i publikacija koje poseduje Muzej.

Izvesnom dopunjavanju svojim sećanjima na neke ljude i događaje doprineli su bivši Zemunci, danas nastanjeni u Izraelu. Od njih su dobijene i neke fotografije. Album sa fotografijama između 1930. i 1938. godine, iz zaostavštine pokojnog Jaakova Jafe (Teo Šen), bio je dragocen, jer su ispod više slika bila napisana imena, naziv organizacije ili grupa i godina snimanja. Ove fotografije su naročito doprinele upotpunjavanju spiska članova "Hašomer hacaira", kao i ilustrovanju poglavlja knjige o cionizmu.

Najveća pažnja i prostor posvećeni su periodu između dva svetska rata, zatim vremenu okupacije i progona, a znatno manje posleratnom periodu.

Ove delove hronike bilo je moguće napisati zahvaljujući ličnim uspomnama autora i iscrpnim izjavama malog broja preživelih zemunskih Jevreja. Njihova imena se nalaze na kraju knjige.

Poglavlje o cionističkom pokretu u Zemunu oslanja se u manjem obimu na oskudne pisane materijale. Veći deo je pisan na osnovu sećanja i viđenja autora i prema nekim izjavama preživelih. Nažalost, nije bilo moguće ustrojiti potpuni spisak članova "Hašomer hacaira", a potpuno nedostaje spisak podmlatka ove organizacije. Iz te generacije nema preživelih, dakle, nema onih koji bi mogli da o tome pruže podatke.

Zemun spada, verovatno, u retke jevrejske opštine koje imaju skoro potpuni spisak žrtava fašizma. Za ovo treba posebno zahvaliti sada već pokojnoj gospođi: Vilimu Šeru, Aleksandru Franku, Ivanu Goldštajnu i onima koji su im

pomagali. Oni su neposredno posle Drugog svetskog rata prikupili podatke o stradalim članovima Jevrejske opštine. Na taj način došlo se do najpribližnijeg pregleda ubijenih u logorima, zatvorima i na drugim stratištima. Može se dogoditi da je neko ime izostavljeno, ali nema nikakve sumnje u tragičnu smrt svih koji su poimence navedeni, samo se može desiti da je taj broj još nešto veći.

Svaka pojedinačna sudbina bila bi dovoljna za jednu knjigu, ali nema preživelih rođaka i prijatelja koji bi mogli da pruže takvu građu. Ne može se opisati, u toj kolektivnoj tragediji zemunskih Jevreja, koliko je pojedinačnih želja neostvareno, koliko je radosti ugušeno, koliko je ljubavi sprečeno, koliko je nada ugašeno, koliko je pameti, znanja i talenta uništeno.

Ipak je ponešto rečeno o jevrejskim porodicama i o pojedincima, jer su to bili obični ljudi sa svim manama i vrlinama koje su u sebi nosili i njihovi sugrađani- nejevreji.

U toku razgovora sa preživelim, većina je rado davala podatke o svemu što su mogli da prizovu iz svoga sećanja, manji broj je postavljao pitanje čemu to treba, to ionako nikog ne interesuje, ali su ipak dali podatke koje su znali, a bilo je pojedina koji su smatrali da nijedno ime ne treba pominjati i da je dovoljno da se opiše kolektivna tragedija zemunskih Jevreja.

Naravno da ima raznih viđenja o svrsishodnosti pisanja hronika o rodnom gradu. Međutim, postoji nezaobilazna činjenica da se o Jevrejima Zemuna, kako o pojedincima, tako i o porodicama, o organizovanom životu, o događajima svakim danom može dobiti sve manje informacija, jer neumitno nestaju savremenici kolektivno postradalih zemunskih Jevreja. Možda će ipak mlada generacija zemunskih Jevreja imati želju da nešto više sazna o svojim korenima.

NASELJAVANJE JEVREJA U ZEMUNU

Zemun spada u najstarije gradove na Balkanu. U rimsko doba zvao se Taurunum, a u XII veku se pominje pod imenom Zemlen. Od 1521. do 1717. bio je pod turskom vlašću, a onda je pripao Austriji i postao pogranično mesto. Zemun je do 1728. bio pod upravom Slavonske komorske inspekcije, a od te godine u privatnoj spahijskoj vlasti, koja nije bila sklona Jevrejima, ni kao verskoj, ni kao nacionalnoj skupini.

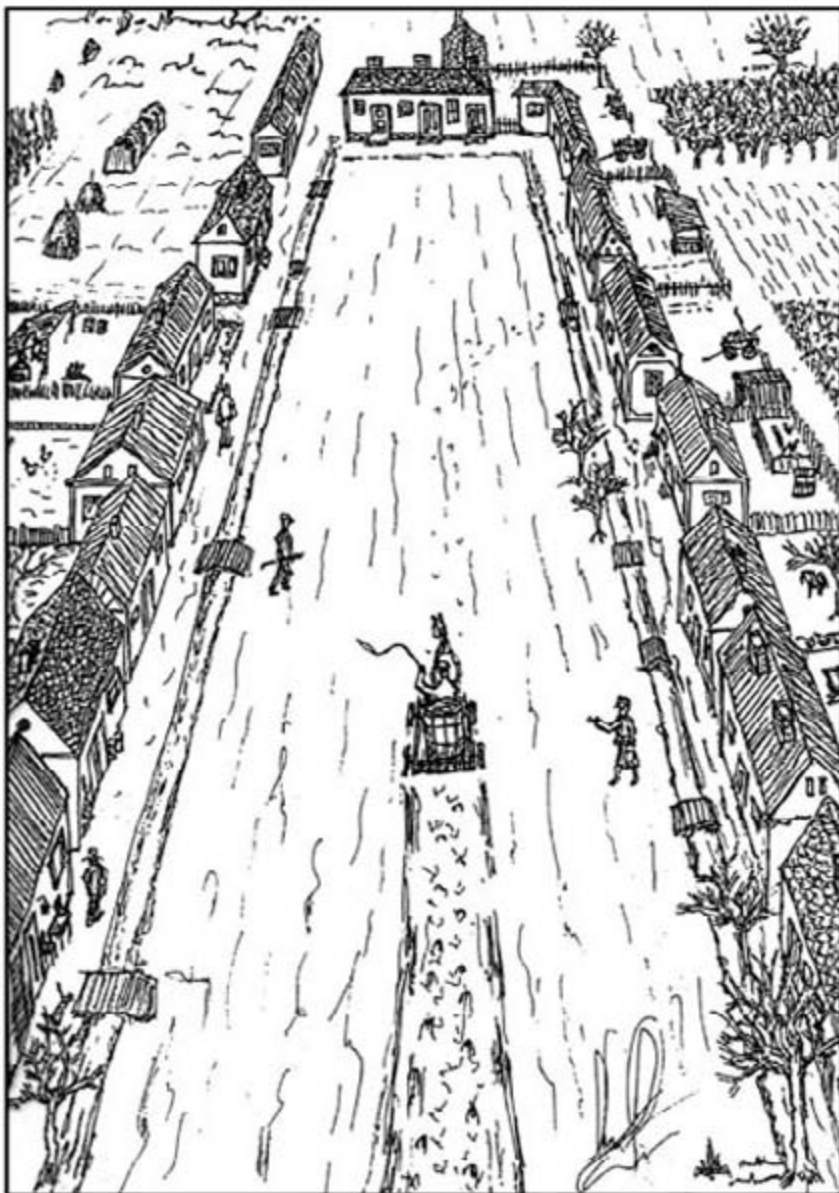
S obzirom na geografski položaj i privredni značaj Zemuna, može se pretpostaviti da je u srednjem veku, a možda i ranije, bilo pojedinačnih jevrejskih porodica nastanjenih u tom gradu. Međutim, prema dosada obavljenim istraživanjima arhivske građe, sa sigurnošću se može reći da su 1726. godine bili stanovnici Zemuna Jevreji Josif Isak i Isak Mojselj.

Posle austrijskog preuzimanja Zemuna, pod uticajem Evgenija Savojskog i carice Marije Terezije, menja se struktura zemunskog stanovništva. Tako se među tada najbrojnije Srbe doseljavaju prvo Grci, a zatim Nemci.

Kada je Beograd 1717. godine pao pod austrijsku vlast, sa većim brojem nemačkih trgovaca i zanatlija naselio se tu i izvestan broj aškenaskih Jevreja. Posle povratka Beograda pod tursku vlast, 1739. godine jedna grupa od dvadesetak pretežno aškenaskih porodica zadržala se i nastanila u Zemunu. Dakle, 1739. predstavlja datum prvog grupnog naseljavanja Jevreja u Zemun. Od tog vremena se Jevreji u kontinuitetu ubrajaju u građane Zemuna.

Položaj, kao i životni uslovi Jevreja u Zemunu sve do 1746. nisu se mnogo razlikovali od položaja Jevreja u ostalim delovima Austrije. Svi su bili građani drugog reda, sa brojnim ograničenjima. Najteže su padala ograničenja u pogledu izbora zanimanja. Zapravo, Jevrejima se dozvoljavalo da budu zanatlije i trgovci, ali samo dotle dok to ne smeta hrišćanskim zanatlijama ili trgovcima.

Do pogoršanja položaja Jevreja i do novih ograničenja došlo je 1746. godine, kada je Zemun potpao pod vojnu

JUDENGASSE (Dubrovačka ulica) u XVIII veku

- grafika Milana Fogela-

granicu. Naime, Jevrejima je bilo zabranjeno da se nastanjuju na području vojne granice, tako da su oni bili izloženi pritisku da se isele iz Zemuna. Ipak su ostali u Zemunu na osnovu odluke carice Marije Terezije, koja je 8. oktobra 1753. već nastanjenim Jevrejima dodelila privilegije da mogu da ostanu u Zemunu. Istoga dana carica je dozvolila "turskom" Jevrejину Rafaelu Salamonu, njegovoj porodici i služinčadi doživotni boravak na području vojne granice.

Prema popisu iz 1755. u Zemunu su u 15 kuća stanovale sledeće jevrejske porodice:

Rafael Salamon, Majer Rehnic, Elijas Soret sa zetom Benjaminom, Abraham Majer sa zetom, Kolman Brandajs, Henoh Levi, Mojzes Kolman, Fajšl Jevrejin (Judt), Mojzes Jevrejin (Judt), Mandl Kajs, Lazar Kajs, Abrahama Lebla udova, Simon staklar (Glaser), Salamon Jevrejin (Jude), Volf, vodonoša: prva četvorica označeni su kao turski, a ostali kao nemački Jevreji. U 16 tzv. Jevrejskoj kući stanovali su kantor, ritualni koljač (Schachter) i školski služitelj. Za sve se navodi da su 1739. došli iz Beograda.

Popis iz 1756. je potpuniji i u njemu su navedene sledeće jevrejske porodice koje žive u svojoj kući:

Rafael Salamon, trgovac starim gvoždem

Mandl Kajs, trgovac starim gvoždem

Mojzes Isak, pretržac

Majer Rehnicer, trgovac

Abraham Fajšl, pečač rakije

Kolmana Brandajs udova

Salamona Mestica udova

Markus Izak, staklar

Abraham Lebl, kožar
Volf Enoh, vodonoša
Henoh Levi, krojač
Lazar Kajs, trgovac
Hercl Koen, staklar
Majer slepi, trgovac
Simon Abraham, trgovac

Kao stanari u tuđim kućama su navedeni:

Elijas Soret, trgovac
Jozef Mihel, trgovac
Markus Natan, pecač rakije
Izak, krpač

U 16. tzv. Jevrejskoj kući, stanovali su: kantor, učitelj, ritualni koljač (Schachter) i školski poslužitelj.

Za sve je navedeno da su došli iz Beograda.

Da bi se broj jevrejskih porodica održao na privilegovanih 30, bilo je dozvoljeno da se oženi samo prvorodeni sin, i to pod uslovom da se ne izdvaja iz porodice. Ukoliko se oženi drugi ili bilo koji naredni sin, ima se iseliti iz Zemuna, tj. iz vojne granice. Posedovanje kuća bilo je dozvoljeno samo onim privilegovanim porodicama koje su već posedovale kuću u vreme donošenja caričine odluke.

Vojna uprava je strogo vodila računa o raspoloženju i o interesima hrišćana, pa su njene mere i odluke po pravilu išle na štetu Jevreja. Jevreji u Zemunu nisu mogli vršiti nikakve javne funkcije u opštinskoj upravi, dok se to, na primer, omogućavalo Srbima i Cincarima.

Dok su Nemci svoju netrpeljivost prema Jevrejima izražavali uglavnom na verskoj osnovi, Srbi i Cincari su

doživljavali Jevreje kao svoje ekonomske konkurente. Tako je dolazilo do raznih ograničavanja u trgovini i u zanatskim uslugama kojima su se bavili Jevreji.

Sprečavano je otvaranje trgovačkih i zanatskih radnji na glavnoj ulici, a nastojalo se da jevrejski stanovnici ostanu grupisani oko Dubrovačke ulice.

Međutim, pored svih nevolja kojima su bili izlagani Jevreji u Zemunu, bilo je i nekih rešenja ondašnjih vlasti koja su išla u prilog očuvanja zajedništva, religije i tradicije. Tako je odlukom Generalne komande Slavonsko-sremske vojne granice u Osijeku od 22. aprila 1755. godine odobreno da tadašnje i buduće jevrejske sudije i crkveni oci sude u privatnim parnicama između Jevreja u Zemunskoj jevrejskoj opštini, a zemunskom Magistratu je naloženo da, u navedenim slučajevima, pruža zvaničnu podršku i pomoć jevrejskim sudijama u vršenju njihove dužnosti. Izbor sudija i polaganje računa vršili su svake godine uz prisustvo jednog člana Gradskog veća. Kasnije se osetila potreba za detaljnijim regulisanjem sporova pred jevrejskim sudijom, pa je 10. maja 1799. godine Jevrejska opština predložila Magistratu:

1. Ako se jedan Jevrejin tuži protiv drugog ima tužbu podneti najpre Jevrejskoj opštini, pa tek ako nije zadovoljan njenim rešenjem, može svoj predmet da preda Magistratnom sudu.
2. Da se jevrejskom sudiji da pravo da kažnjava Jevreje zatvorom do 48 sati, a da se Gradski sud u to ne meša.
3. Da nijedan Jevrejin nije ovlašćen da koristi opštinskog poslužitelja "zbog naročito bagatelnih stvari" bez prethodnog znanja i odobrenja jevrejskog sudije.

4. Ako se dva jevrejska parničara poravnaju kod Jevrejske opštine po jevrejskom zakonu, presuda ima ostati nepromenjena.

Na tu predstavku Magistrat je odlučio:

1. Da nijedan Jevrejin ne sme "zbog bagatelnih stvari" da se direktno obrati Magistratu, nego tek onda ako nije zadovoljan presudom Jevrejske opštine.
2. Da se nijednom Jevrejinu, naročito neoženjenom, neće izdati pasoš bez prethodnog znanja jevrejskog sudije.

Za stepen dostignute samouprave Jevrejske opštine značajno je istaći njeno pravo da sama reguliše sva verska pitanja, da održava jevrejsku školu, koja je kasnije uključena u državni sistem obrazovanja, o čemu će biti još govora. Kao što je već rečeno, u Austriji su Jevreji bili stanovnici bez građanskih prava, koji su milošću vladara bili trpljeni u zemljama carstva. Iako je njima bilo dozvoljeno da se bave trgovinom i zanatstvom, i u tim privrednim oblastima su za Jevreje uvedene razne zabrane i ograničenja. Tako na primer, kada su hrišćanski trgovci shvatili koliko je unosan posao otkup i prodaja starih krpa, žalili su se austrijskim vlastima, pa je u čitavim regijama

zabranjeno Jevrejima da se bave tim poslom. Slično se dogodilo i sa otkupom i prodajom pijavica. Bilo je takođe raznih žalbi zemunskih trgovaca protiv Jevreja. Tako su tražili od vlasti da zabrani Jevrejima u Zemunu prodaju tekstila, jer obaraju cene i oni ne mogu da prodaju svoju robu. Čak su i zemunski krčmari tražili da se Jevrejima dozvoli točenje pića samo svojim sunarodnicima. Svim ovim i sličnim zahtevima vlasti su izlazile u susret, čime se ova populacija dovodi u nepovoljan ekonomski položaj. Međutim, jevrejski trgovci su se uvek dočekivali na noge i pronalazili nove izvore prihoda, otkrivajući uvek nove artikle za trgovinu.

Kada se imaju u vidu ovi uslovi, onda postaje sasvim jasno zašto je prema popisu iz 1756. godine od 19 privilegovanih jevrejskih porodica bilo 11 trgovačkih, 7 zanatskih, a jedan je bio vodonoša. Ovde nisu ubrojani kantor, učitelj, šahter (ritualni koljač) i školski poslužitelj koji su stanovali u tzv. jevrejskoj kući.

Struktura zanimanja Jevreja u Zemunu nije se bitno izmenila ni početkom devetnaestog veka, što se vidi iz sledeće tabele:

U sopstv. kući br.	Stanar kuća br.	Ime	zanimanje	otkada je u Zemunu	br. član. porod.
151	-	Jakob Folia	trgovac	rođen	8
-	440	Josun Amigo	trgovac	rođen	6
-	253	David Cohen	trgovac	rođen	9
153	-	Rosa Feischl udova	trgovac	rođena	6
-	153	Feischel Hennoch	trgovac	rođen	5
148	-	Jacob Bilitz	trgovac	17 god.	8
226	-	Jakob Wolf udovac	trgovac staret.	rođen	4
-	248	Moyses Mayer Rechnitz	trgovac staret.	rođen	6
-	152	Lazar Mayer Rechnitz	trgovac	rođen	4
-	248	Berl Mayer Rechnitz	trgovac	rođen	6
-	227	Joseph Lobl	trgovac staret.	24 god.	7

U sopstv. kući br.	Stanar kuća br.	Ime	zanimanje	otkada je u Zemunu	br. član. porod.
142	-	Leon Abraham	trgovac	20 god.	3
-	176	Haym Almoslino	trgovac	20 god.	6
-	238	Samuel Wechsler	trgovac	4 god.	5
-	160	Abracham Moyses	trgovac	rođen	3
149	-	Renedic Moises	pecač rakije	rođen	3
-	152	Lobl Moyses	trgovac	rođen	6
-	152	Jacob Moyses	trgovac	rođen	3
-	220	Hirschl Lobl	trgovac	14 god.	5
-	235	Hirschl Ohl	trgovac	23 god.	6
-	151	Joel Isak	trgovac	rođen	5
150	-	Abraham Lowy	trgovac	rođen	8
221	-	Lobl Sonenfeld	trgovac	28 god.	9
-	154	Jacob Weis	trgovac staret.	19 god.	7
158	-	Moyes Herzal	staklar	rođen	5
-	158	Jacob Herzal	staklar	rođen	3
160	-	Joseph Herzal	trgovac	rođen	5
-	222	Lobl Herzal	trgovac	20 god.	9
-	227	Hirschl Klopper	krojač	24 god.	6
-	154	Salamon Hirschl	trgovac	rođen	1
-	154	Jacob Abraham	muzičar	20 god.	8
154	-	Abraham Frankel	trgovac	rođen	4
-	242	Salomon Commando	trgovac	rođen	2
-	152	Moyes Bohm	trgovac	30 god.	
-	242	Mihael Reich	trgovac	18 god.	-
-	-	Samuel Freidenfeld	trgovac	9 god.	
-	235	David Lobl	trgovac staret.	16 god.	7
-	152	Samuel Moyses	trgovac staret.	9 god.	5
-	-	Nachmy	vodonoša	30 god.	5
-	267	Rosina (udova)	trgovac staret.	30 god.	4
-	152	Hirschl Bohm	trgovac staret.	9 god.	8
-	-	Jacob Fridenberger	rabin	6 god.	4
-	-	Baroch Singer	šahter	10 god.	5
-	-	Moyes Rosenzweig	učitelj	2 godine	3
-	-	Selig Lowy	crkvenjak	3 god.	2
				Ukupno	221

(Tabela prevedena s nemačkog iz knjige S. Gavrilovića: "Jevreji u Sremu u XVIII i prvoj polovini XIX veka". Nije uzet podatak o posedovanju dekreta o pravu na boravak).

Iz ovog popisa, sačinjenog 1815. godine, vidi se da je od 45 jevrejskih porodica, koliko je tada bilo nastanjeno u Zemunu, bilo 35 trgovačkih, 4 zanatske i po jedna porodica rabina, učitelja, šahtera, muzičara, vodonoše i crkvenjaka.

Do povećanja na 45 porodica došlo je za vreme Prvog srpskog ustanka 1804. godine, kada su mnogi Jevreji iz Beograda prebegli u Zemun. Problem je iznet pred cara Franju, koji je 17 januara 1816. odredio da za 30 jevrejskih porodica, koje potiču od onih 19 kojima je 1753. godine data privilegija da stanuju u Zemunu, odobrava dalji boravak i posedovanje 30 kuća i jedne opštinske kuće.

Problem ostanka preostalih 15 porodica ostao je sporan sve do burnih događaja 1848. godine.

Od ukupno 221 jevrejskog stanovnika bilo je tada 187 aškenaza i 37 sefarda.

Kao posledica zabrane naseljavanja Jevreja u Zemunu, kao i sprečavanja da se njihove porodice prirodno dele posle ženidbe sinova i udaja kćeri, njihov broj je decenijama vrlo malo oscilirao. Prema popisima koje je vršio Magistrat, broj jevrejskih duša po godinama izgleda ovako:

1808 - 242

1831 - 263

1840 - 285

1847 - 277

1863 - 211

Zemun je kao pogranični grad između Austrije i Turske bio važno trgovačko mesto, koje je pružalo mogućnost za dobru zaradu, pa su se u njega počeli preseljavati Cincari i

Jevreji. Cincarima se dopuštalo da, uz položenu zakletvu vernosti, ostanu u Zemunu, dok je Jevrejima koji nisu imali privilegije više puta naredeno da u roku od 14 dana prodaju svoju kuću i imovinu i da se isele. Car Josif je 1781. odlučio, u svrhu boljeg obrazovanja i iskorišćavanja Jevreja za državu, da jevrejski narod ne treba da se proširi u svim delovima Carevine, niti da se Jevreji dovedu tamo gde do sada nisu ni bili tolerisani, nego samo tamo gde već jesu i u meri u kojoj je tolerisanje korisno za državu.

Istom odlukom je zabranjeno da se u javnim poslovima koristi jevrejski narodni jezik (verovatno jidiš). Jevreji se imaju prisiliti da sve svoje ugovore, propise, testamente, račune, poslovne knjige i svedočanstva, ukratko, sve što je u vezi sa sudskim i vansudskim radnjama, u toku od dve godine izdaju na uobičajenom sudskom jeziku dotične zemlje. Taksa za tolerisanje, kao i svaki porez, ne sme biti ukinuta, kako bi se time odstranio jevrejski "ološ" bez sredstava i hrane.

I pored zabrana o naseljavanju Jevreja u Zemunu, broj njihovih porodica je porastao iznad odobrenog broja 30 privilegovanih. Zato je Jevrejska opština zamolila da se odobri ostanak još 14 porodica sa 50 duša. Ratno ministarstvo je svojom odlukom od 16. juna 1848. godine prepustilo da tu molbu reši Opštinski pojačani odbor u Zemunu.

Međutim, Revolucionarni odbor, koji je 1848. preuzeo vlast u gradu, nije se brinuo o sprovođenju carskih naredenja, tako da je sve to mirovalo.

U 1848/49. su kružile glasine da će srpsko stanovništvo uz pomoć graničara pobiti jevrejsko i katoličko stanovništvo. Iako su ovo bile neosnovane glasine, one su izazvale veliku uznemirenost i strah od pogroma.

Naređenjem Vojne komande iz 1849. godine bio je Jevrejima iz Mađarske zabranjen boravak na području Vojne granice, jer su uveliko pomagali mađarski ustanak. Tako je Zemunski odbor kaznio i Simona Hercla (dedu Teodora Hercla) zatvorom od deset dana u gvožđu, ali ga je uz jemstvo Jevrejske opštine za vreme jevrejskih praznika pustio na slobodu.

Jevrejska opština je zamolila 16. jula 1852. cara Franju Josifa da se Jevrejima u Zemunu daju ista prava kao i Jevrejima u drugim austrijskim provincijama. Traženo je da se mogu ženiti i ostali sinovi, a ne samo prvorođeni, i da se zbog toga ne moraju iseljavati iz grada. Takođe je traženo da se dozvoli kupovina nekretnina. Magistrat je dao negativno mišljenje o ovom zahtevu, pa je car odbio ovu molbu. Tako je i nadalje ostao ograničen broj na 30 domaćinstava. Tokom daljih godina ovaj broj se popeo na 33, dobijanjem posebnih privilegija.

Godine 1862. Komanda trupne brigade u Zemunu tražila je od Magistrata da se izjasni da li je za ograničeno ili neograničeno naseljavanje Jevreja. Magistrat se izjasnio za neograničeno naseljavanje. Događaji u ondašnjoj Srbiji bili su razlog za promenu stava vlasti. Naime, odlazak Turaka iz Beograda doveo je do novog zamaha u razvitku trgovine, pri čemu se predviđalo da će Zemun umesto Beograda postati važan trgovački centar.

Posle Austro-ugarske nagodbe 1867. uveden je ustavni život, koji je doneo veće lične slobode i ravnopravnost za sve građane, pa i za Jevreje. Međutim, to nije odmah primenjeno i na Jevreje u Zemunu. Ipak je bilo neodrživo da samo nekoliko stotina Jevreja u ovom gradu ne uživa građanske slobode. Tako je car Franja Josif 27. februara 1868. Jevrejima u Vojnoj

granici priznao ravnopravnost sa ostalim konfesijama koje su u Austriji bile priznate. Time su prestala ograničenja u pogledu naseljavanja, kupovine nekretnina i izbora zanimanja. Gradonačelnik je 25. marta 1868. zamolio Generalnu komandu da više ne naplaćuje zaštitni porez od jevrejskih porodica u Zemunu.

Ovim je otvorena mogućnost da se Jevreji u Austriji opredeljuju za one profesije za koje su imali interesovanja ili sposobnosti. Iako se struktura jevrejskog stanovništva sporo menjala, ipak su Jevreji ulazili u sve oblasti društvenog života. Tako je pored preovlađujućeg broja trgovaca i zanatlija, bilo sve više lekara, pravnika, inženjera, profesora i umetnika. Ubrzo su se pojedini Jevreji pojavili kao vrhunski stručnjaci ili kao opštepriznati umetnici.

VERSKI ŽIVOT

Naseljavanje Jevreja u Zemunu bilo je praćeno protivljenjem vlasti i otporom i podozrenjem gradskog stanovništva. Verovatno je to doprinelo da su se Jevreji organizovali i manje-više kolektivno se borili za ostanak u ovom gradu. U prilog ovoj tezi ide činjenica da je upredo sa izgradnjom porodičnih kuća bila izgrađena i tzv. Jevrejska kuća. U ovoj kući su stanovali: rabin (ili kantor), učitelj, ritualni koljač živine (šahter) i školski poslužitelj.

Prema do sada raspoloživim podacima u tzv. Jevrejskoj kući je stanovao kantor već 1739. godine. Rav Jehuda Jeruham je bio prvi rabin u Zemunu. Za njega se navodi da je bio turski državljani, te se može pretpostaviti da je bio sefard. Inače je karakteristično za ovu jevrejsku opštinu da nije bilo podvajanja između aškenaza, koji su bili u većini i sefarda. Naprotiv, stalno je postojala saradnja i međusobno razumevanje. Između ostalog, sklapanje međusobnih brakova (aškenaza i sefarda) bilo je sasvim normalna pojava. Zemunska jevrejska zajednica se jedino beskompromisno protivila sklapanju brakova između Jevreja i goja (nejevreji, hrišćani i drugi).

Nema za sada podataka kada je rabin Jeruham došao u Zemun, postoji jedino podatak da je 1763. godine umro u Zemunu.

Delovanje rabina sredinom 18. veka pokazuje da se verski život zemunskih Jevreja odvijao više od stotinu godina pre nego što je podignuta prva sinagoga.

Nije bilo lako dobiti dozvolu za gradnju jevrejske bogomolje. Jakob Isak Albahari je 1833. u ime cele tadašnje jevre-

jske zajednice u Zemunu podneo molbu zemunskom Magistratu da se odobri izgradnja jevrejske bogomolje.

Nekadašnji unutrašnji izgled aškenskog hrama

Molba je prosleđena Slavonskoj generalnoj komandi, koja 10. juna 1833. odbija zahtev Jakoba Isaka Albaharija, turskog podanika. U obrazloženju se kaže da se ne želi povećavanje jevrejskog stanovništva u Zemunu.

Unutrašnjost aškenskog hrama-1937god.

Jevrejska zajednica u Zemunu nije bila obeshrabrena ovim negativnim rešenjem. Nastavljeno je uporno sa zahtevima za dozvolu da se izgradi bogomolja. Konačno su ovi naponi urodili plodom, tako da je aškenaska sinagoga izgrađena 1863. godine.

Prigodom velikih jevrejskih praznika hram je bio prepun. Onda se govorilo o potrebi proširenja hrama. Međutim, kada praznik prođe to se zaboravljalo.

Jevrejska opština je svoje prihode ostvarivala doprinosom koji se razrezivao prema ekonomskoj snazi svakog domaćinstva. Bilo je i vanrednih prihoda od dobrovoljnih priloga. Međutim, gradnja hrama iziskivala je vanredna sredstva. Tako su sedišta u sinagogi davana u zakup. Povelja, čiji faksimil donosimo, izdata je 1863, dakle iste godine kada je ovaj hram dovršen.

Na "Povelji" se vidi crtež aškenaske sinagoge, kako je prvobitno izgledala. Ona ni kasnije nije bitno promenila svoj spoljni izgled, ali je uklonjena ograda na desnoj strani, jer je znatno prošireno njeno dvorište.

U knjizi "Arhitektonsko nasleđe" Željka Škalamera, stoji da je aškenaska sinagoga podignuta 1850. godine na mestu starije sinagoge iz XVIII veka, kao deo jevrejskog kulturnog centra sa školom i opštinom. Moguće je da je navedene godine udaren kamen temeljac, ali sinagoga je osvećena 1863. godine.

Ulaskom nemačkih trupa u Zemun, 12. aprila 1941. godine, okupacione vlasti su zabranile okupljanje u sinagogi.

Ova lepa građevina, oblikovana u duhu romantizma, doživela je tužnu sudbinu. Za vreme okupacije (1941-44) bila je korišćena kao magacinski prostor, pošto je prethodno opljačkana, a verske relikvije uništene.

Povelja iz 1863. godine, kojom se potvrđuje da je Abraham Leon platio zakup za sedišta I klase u sinagogi u visini od 178 florina. U dodatnom tekstu stoji da je to sedište 1910. god. preuzeo dr Leopold Brandajz

Posle oslobođenja sinagoga je vraćena Jevrejskoj opštini, ali nije bilo materijalnih sredstava da se ona dovede u prvobitno stanje. Bogomolja nije korišćena do 1962. godine, kada je za malu sumu novca prodana Skupštini opštine Zemun. Od tada je ona korišćena ponovo kao magacinski prostor, zatim za disko klub i igranke, dok konačno nije pretvorena u kafanu.

Ipak ima izgleda da ovaj hram kao istorijski spomenik u urbanom delu starog jezgra Zemuna dobije kulturnu namenu koju zaslužuje.

Kamen temeljac za sefardsku sinagogu položen je 1871. godine. Ovom činu je ukazana velika čast, jer je u ime cara Franje Josifa I prisustvovao vicekonzul Demetar Ticio, koji je svečano položio kamen temeljac. Da se ovom činu pridavao veliki značaj, pokazuje i lista prisutnih: predsednik Magistrata

Današnji izgled aškenaskog hrama

Nekadašnji izgled Sefardskog hrama

Georg Bek, sa personalom Magistrata, nadrabin S.D. Tauber, L. Alkalaj, predsednik regionalne sefardske zajednice, zatim gospoda Samuel Izrael Ruso, Josip Abinum Ruso, Haim Susin, Jakob Farhi, Mozes Elias i Izrael Albahari. Predsedništvo Jevrejske opštine predstavljali su: Bernhard Hercl, Mozes J. Hercel, Markus Majer, Pinkas L. Volf i drugi.

Ova sinagoga bila je izgrađena u divnom mavarskom stilu, po planovima Josifa Marksa.

U savezničkom bombardovanju 1944 godine, sefardska sinagoga je teško oštećena, i ne samo da nije obnovljena, nego su ruševine uklonjene, a na tom mestu podignuta je stambena zgrada.

Zemunsko Jevrejsko groblje datira iz vremena osnivanja opštine. Na groblju se nalazio najstariji spomenik iz 1740. godine. Staro jevrejsko groblje nalazilo se na skućenom prostoru i posle više od pola veka, 10. oktobra 1802. godine, Jevrejska opština sa obraća Magistratu sa molbom u kojoj se traži proširenje postojećeg groblja. Opština moli da joj se dodeli zemljište pored katoličkog groblja. Očigledno je toj molbi udovoljeno, pošto se tu i danas nalazi zemunsko jevrejsko groblje.

Hevra kadiša (Pogrebno društvo- Sveto društvo) bila jed jedna od važnih institucija, koja je dala veliki doprinos da se održi kontinuitet verskih obreda i običaja vezanih za sahrane Jevreja. Ne zna se tačan datum osnivanja, ali je sačuvan Statut a Hevra Kadiša iz 1813. godine.

Aškenaska i sefardska zajednica ostvarivale su kontinuirano dobru saradnju u upravljanju Hevrom kadišom, grobljem i Jevrejskom školom. Na čelu kadiše se posle I svetskog rata nalazio Moric Sason (sefard), a od početka 30-tih godina Isidor Grinfeld (aškenaz).

Najstariji spomenici na jevrejskom groblju
uklonjeni 1978. godine

Jevrejska zajednica u Zemunu je nastojala da se verski život održi i razvija kolektivno i na visokom nivou. Zato se redovno angažovao odgovarajući sveštenik, po pravilu rabin.

Posle smrti pomenutog prvog rabina, R.J. Jeruhama, došao je rabin **Israel Aleksandar**. On se spominje u zvaničnim aktima Magistrata, jer je 1794. godine vodio spor sa svojim ortakom, zlatarom Isakom Simonom. Takođe se pominje u sačuvanim zapisnicima Jevrejske opštine iz 1803. godine, kada je tražio povišicu plate. Umro je u Zemunu 1808. godine.

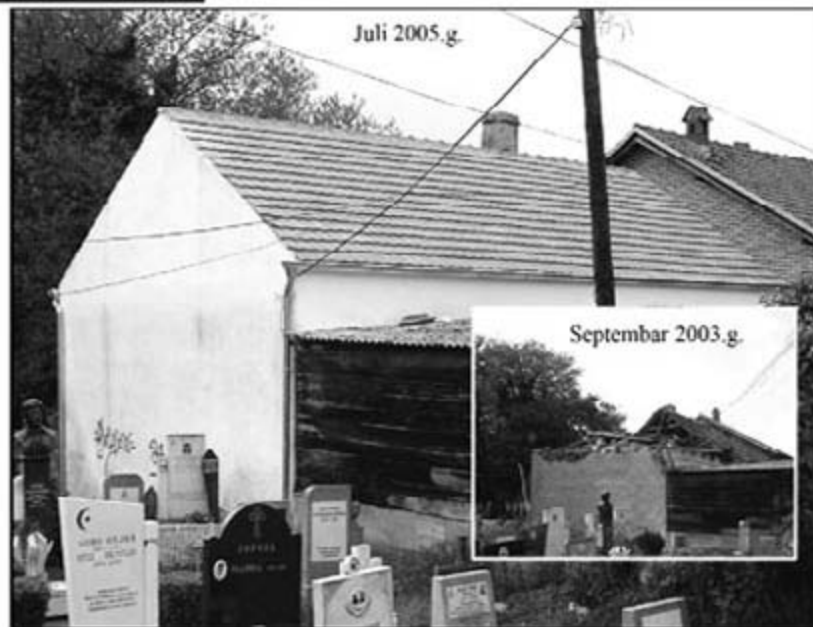
Rabin **Jozef Fridensberger** je došao posle smrti rabina Israela i ostao do 1823. godine.

Rabin **Šlomo Hirš** je od 1823. godine kraće vreme službovao u Zemunu.

Posle njega, 1825. godine došao je rabin **Jehuda ben Šlomo Haj Alkalaj**, koji je ostao do 1874. godine. U Zemunu je vršio službu skoro pola veka. O njemu će još opširno biti reči u poglavlju o cionizmu.

Rabin **S. D. Tauber** 1874. godine je primljen prvobitno na tri godine. On je ostao do dolaska dr Švarca 1895. godine.

Dr M. Švarc došao je za rabina 1895 godine. Službovao je u Zemunu do 1909 godine.

Kapela pre i posle renoviranja

Dr Hinko Urbah je kao nadržabin službovao u Zemunu od 1909. do 1928. godine.

Geršon Kačka je pre I Svetskog rata došao u Zemun za kantora u aškenaskoj sinagogi. Bio je oženjen Elzom, imali su dvoje dece: Klaru i Alfreda. Klara se udala i otišla iz Zemuna i otada se za nju nije čulo. Doživela je istu sudbinu kao otac, mati i brat, koji su stradali u Holokaustu.

Dr Hinko Urbah

Kada je rabin Urbah otišao iz Zemuna, Geršon Kačka je vršio sve verske obrede sam.

U sefardskoj sinagogi je služio manji broj sveštenika. Spominju se **M.B.Aharon**, **Šabetaj**, **Moše Bahar** i **Jicak Musafija**. Za Musafiju treba reći da je bio haham, a ne rabin i da je zajedno sa zemunskim Jevrejima izgubio život u logoru Jasenovac.

Jevrejski sveštenici su nesumnjivo zaslužni što su se održali običaji, što su poštovani u priličnoj meri verski zakoni tokom celog životnog ciklusa zemunskih Jevreja, od rođenja **brit-mila** (obrezivanje muške dece), zatim proslava **bar-micva** (sticanje crkvene punoletnosti muške dece sa navršenih 13 godina života), venčavanja u sinagogi pod bal-

Haham Jicak Musafija

dahinom, uz obavezno razbijanje neke porcelanske posude za sreću i sl. (venčanje u sinagogi je bilo moguće samo ako su oboje Jevreji) i najzad u obavljanju sahrana i molitvama za pomen mrtvima.

Međutim, ovo ne znači da su svi zemunski Jevreji imali jednak odnos prema verskim zakonima i običajima. Uzmimo kao primer dolazak u sinagogu na jutarnje i večernje molitve, koje su se održavale svakog dana. Iako je u Zemunu živelo preko 300 crkveno punoletnih Jevreja, svakodnevni **minjan** (deset crkveno punoletnih muškaraca - bez čijeg prisustva se ne može održati crkveni obred) bilo je moguće sakupiti tako što su trojica siromašnijih Jevreja bili plaćeni da svakodnevno dolaze na jutarnju i večernju molitvu. Ipak na erev šabat i na šabat, kao i na sve veće praznike (Roš hašana, Jom kipur, Pesah itd.) na službu božiju je dolazilo toliko vernika da su i jedna i druga sinagoga bile pune.

Tokom toplijih dana molitve su radnim danima održavali zajedno sefardi i aškenazi u aškenaskoj sinagogi, a zimi u bivšoj učionici Jevrejske škole.

Postojale su razlike među jevrejskim porodicama i u pogledu verskog propisa o **košer** (kašer) ishrani. Odmah treba reći da je košer ishrana skopčana sa povećanim izdaci- ma, koje nisu mogle da podnesu siromašne porodice. Bilo je zatim Jevreja koji su se postepeno prilagođavali svojoj okoli- ni i preuzimali i način spremanja hrane koji je bio u neskladu sa košer ishranom. Izvestan broj Jevreja se intenzivno družio i prijateljevao sa hrišćanima, pa im čak odlazili i na verske praznike.

Naravno da ne postoji statistika o tome koliko se zemu- nskih Jevreja pridržavalo košer ishrane, zato se moramo osloniti na sećanja i na slobodne procene. Po ličnom sećanju

i proceni autora ove knjige, apsolutna većina svih zemunskih sefarda pridržavala se košer ishrane. Kod aškenaza, toga ver- skog kanona pridržavalo se nešto preko 50% porodica, a ostali delimično ili nikako.

U materijalu o jevrejskim opštinama u Jugoslaviji, koji se nalazi u Jad vašemu u Jerusalimu, navodi se da je postojala Jevrejska opština ortodoksnih Jevreja. Tu se navode i imena onih koji su rukovodili ovom opštinom. I pored nastojanja da dodemo do nekih podataka o ovoj grupi Jevreja u Zemunu, nismo uspeli. Od svih pomenutih imena u tom materijalu nema nijednog ni među oteranim i ubijenim u Jasenovcu, ni među preživelim zemunskim Jevrejima. Jedno je sasvim sig- urno, niko od preživelih zemunskih Jevreja ne zna za postojan- je ove ortodoksne zajednice. Već je rečeno da je između sefarda i aškenaza u Zemunu vladala sloga. To je dolazilo do izražaja i u pogledu službe božije, koju su naizmenično obavljali kao predmolitelji sefardski haham Musafija ili aškenaski kantor Kačka. Inače **šames** (poslužitelj) u aškenaskoj bogomolji bio je Arnold Feketa, a u sefardskoj sinagogi Čelebi.

Prilikom državnih praznika, blagodarenja su se vršila naizmenično u aškenaškom i sefardskom hramu. U periodi- ma kada su aškenazi imali rabina, on je tu dužnost obavljao i za sefarde.

STARA PAZOVA je pripadala Jevrejskoj opštini Zemun. Zvaničan naziv je bio *Izraelitičko filijalna bogoštovna općina Stara Pazova*. Pouzdano se zna da je 53 Jevreja iz Stare Pazove oterano u logor Jasenovac, iz kojeg se niko nije vratio. Nema saznanja da li je neko od Jevreja iz ovog mesta preživeo Holokaust.

Ova mala zajednica gajila je jevrejske tradicije i održavala verske obrede. Poslednji kantor je bio Heršković

Ana Babinka prva u gornjem redu s leve strane ispred originalnih ulaznih vrata Sinagoge, 1947. god.

Samuel. O tome svedoči postojanje male sinagoge, koja je posle II Svetskog rata prodana porodici Babinka. Porodica Babinka se iz Čačinaca, Slavonija, preselila u Staru Pazovu

1946. godine. Oni su građevinski preradili sinagogu za svoje potrebe. Na adaptiranoj zgradi ostala su originalna ulazna vrata sinagoge i spoljni prozori.

Kao spomen na nekadašnje postojanje ove male jevrejske zajednice ostalo je groblje, koje uređuje i održava komunalna služba Stare Pazove.

Jevrejsko groblje u Staroj Pazovi

JEVREJSKA ŠKOLA

Iz popisa stanovništva sačinjenog 1755. godine, navodi se da je u tzv. Jevrejskoj kući, pored kantora i šahtera, stanovao učitelj i školski poslužitelj, što nedvosmisleno ukazuje na postojanje Jevrejske škole od navedene godine. Drugim rečima, moguće je da je škola postojala i koju godinu ranije.

Poznato je da verski propisi kod Jevreja nalažu da svaki punoletni muškarac (crkveno punoletstvo se stiče sa navršenih 13 godina starosti) mora biti pismen da bi mogao da čita svete knjige. Dakle, to se u prvom redu odnosilo na hebrejski jezik. U funkciji te obaveze, Jevreji su prvi uveli sistem obaveznog obrazovanja.

Dakle, u početku je u zemunskoj Jevrejskoj školi bila uvedena verska nastava. Međutim, 1871. godine vlasti su naredile da se iz upotrebe u javnim poslovima mora ukloniti hebrejski, jidiš i ladino i da se obavezno mora uvesti nemački jezik.

Nemački je tada postao i nastavni jezik u Jevrejskoj školi u Zemunu. Škola je uvedena u državni sistem obrazovanja i njen rad je nadzirao Magistrat. Otada je pored veronauke bila uvedena nastava svetovnih predmeta.

Nastava se verovatno održavala u Jevrejskoj kući, a tokom razvoja škole te prostorije nisu mogle da zadovolje potrebe, pa se tražilo neko pogodnije rešenje. Tako su se zemunski Jevreji: Jakob Folio, sudija, Lebl Sonnenfeld, prisežnik, Jozef Hercl, crkveni tutor i Abraham Mojzes obratili 5. oktobra 1813. godine zemunskom Magistratu sa molbom da im se odobri kupovina kuće trgovca Bukovale.

Ovu kuću bi pretvorili u Jevrejsku školu, a takođe su obećali da će izgraditi put do škole, koji bi istovremeno bio koristan i za ostale građane.

Magistrat je prosledio ovu molbu Slavonskoj vojnoj komandi sa preporukom da se ona pozitivno reši, jer bi to bilo korisno i za grad. Međutim, vojna komanda je 15. januara 1814. odbila ovu molbu sa obrazloženjem da je Jevrejima dozvoljen boravak u Zemunu samo sa već postojećom nepokretnom imovinom, što znači da ne mogu kupovati nekretnine. Magistratu je vojna komanda odgovorila da, ako je taj put potreban, neka ga sam izgradi.

Zasada nisu nađeni podaci o prvom učitelju Jevrejske škole. Tek u popisu iz 1815. navodi se ime Mojzes Rozencvajg (Rosenzweig) učitelj, koji je već dve godine nastanjen u Zemunu.

Posle njega je za učitelja došao Solomon Rehcajt (Rechzeit) koji je ostao do 1821. kada je u Jevrejskoj školi bilo 17 đaka. Te godine je škola prestala sa radom zbog odlaska učitelja. Nastava je obnovljena tek 1850. godine.

Jevrejska škola je za vreme Austro-ugarske bila uključena u državni školski sistem. Sačuvani dokumenti zemunskog Magistrata pokazuju da je država vršila inspekciju i nadzor nad ovom školom, kao i nad svim ostalim školama u carevini. U izveštajima o školstvu redovno se izveštava i o Izraelitskoj osnovnoj školi. Ona je u tim izveštajima, po pravilu, visoko ocenjivana u pogledu kvaliteta nastave i rezultata koje postiže. Iz jednog izveštaja od 12. studenog (novembra) 1890. godine se može videti da je, s jedne strane, kvalitet nastave veoma dobar, ali s druge strane se konstatuje da je od svih škola najgore stanje zgrade Jevrejske škole.

Nastava se u školi obavljala na tri jezika: nemačkom, mađarskom i hrvatskom, odnosno srpskom. Zato je u ovu školu uvek bilo upisano i nejevrejske dece.

Ove činjenice su naročito vidljive iz izveštaja ravnatelja (upravnika) Jevrejske škole u Zemunu, upućenom Magistratu na kraju školske 1902/3. godine.

U izveštaju se navodi da je od ukupno 83 đaka bilo:

Razred	Dečaka	Devojčica
I	6	14
II	12	8
III	12	11
IV	14	6
Ukupno	44	39

Maternji jezik ovih đaka je bio sledeći:

nemački	51
hrvatski	15
mađarski	3
ostali	14
ukupno	83

Sem Jevreja bilo je 2 rimokatolika i 6 istočne pravoslavne vere.

U zemunskoj Jevrejskoj opštini su, na žalost, za vreme okupacije (1941-1944) uništeni skoro svi arhivski dokumenti, pa su tako nestali i podaci o učiteljima koji su predavali u

Jevrejskoj školi. Međutim, za ovu publikaciju korišćeni su fragmentarni podaci, tako da su mogla biti navedena samo neka imena učitelja Jevrejske škole.

Tako se u jednom spisu navodi da je do 1912. učitelj u zemunskoj Jevrejskoj školi bio Bernard Kon, otac poznatog beogradskog knjižara i izdavača Gece Kona. Slučajno je iz 1911. godine sačuvana slika đaka i učitelja Jevrejske škole, koja je ovde data.

Sadašnji izgled kapije dvorišta škole i sinagoge

Posle nastanka Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918. ova škola je nastavila sa radom. Ona je i nadalje bila uključena u državni školski sistem, dakle bila je opštepriznata

i imala je prohodnost za sve srednje škole. I dalje je po kvalitetu nastave spadala među najbolje osnovne škole. Nastava se izvodila dvojezično: na srpskohrvatskom i na nemačkom

Jevrejska osnovna škola – generacija 1911. godine.
Na slici je upravnik škole *Bernard Kon*

jeziku. Pošto su ostale škole prešle na nastavu isključivo na srpskohrvatskom jeziku, u Jevrejsku školu su se upisala i pojedina deca domaćih Nemaca (folksdojčera).

Sva jevrejska deca odgovarajućeg uzrasta pohađala su Jevrejsku osnovnu školu. Tako je školske 1931/32 godine bilo

45 đaka. Zbog ograničenog broja đaka nastava se odvijala skupno za prvi i drugi i za treći i četvrti razred, odvojeno u dve učionice. Sistem je bio sledeći: učitelj bi jednom razredu dao da rešava neki zadatak, dok bi on sa drugim razredom prelazio gradivo.

Jevrejska škola Zemun 1931. godine – učitelj Isidor Grinfeld, učiteljica Edita Centner

Ova škola je prestala sa radom 1932. godine, posle donošenja novog zakona o školstvu Kraljevine Jugoslavije. Novi Zakon je predviđao pored državnih škola samo posto-

janje verskih, teoloških škola. Tako su svi đaci Jevrejske škole prešli u državne osnovne škole.

Na slici je poslednja generacija Jevrejske škole u Zemunu. Škola više nije postojala od školske 1932/33 godine.

Učitelji: *Isidor Grinfeld i Alfred Miler*

Poslednji učitelji su bili Isidor Grinfeld, za prvi i drugi razred, gospođe Edita Centner i Veksler, za treći i četvrti razred. Grinfeld je važio za dobroćudnog i blagog učitelja, mada je i on umeo da opali šamar učeniku. Učiteljica Edita Centner je bila sušta suprotnost Grinfeldu. Svojom strogošću ulivala je strah učenicima. Ona je vrlo često primenjivala fizičko kažnjavanje učenika. Istini za volju, to kažnjavanje se svodilo na nekoliko udaraca lenjirom po vrhovima prstiju, što je bilo bolno, ali je i brzo prolazilo. U svakom slučaju, zbog toga đaci nisu pravili manje nestašluka. Učiteljicu Centner zamenio je Alfred Miler.

Isidor Grinfeld je, posle prestanka rada Jevrejske škole, nastavio da predaje veronauku za đake osnovnih i srednjih škola. Broj časova predviđen za ovu nastavu se znatno smanjio u odnosu na časove za vreme postojanja Jevrejske škole.

Jevrejska osnovna škola, koja je postojala skoro dva veka, odigrala je značajnu ulogu ne samo u pogledu prosvetavanja, nego i u očuvanju jevrejske tradicije, običaja i religije.

PERIOD IZMEĐU DVA SVETSKA RATA

S tvaranjem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, nastali su novi uslovi života i za jevrejsku zajednicu u Zemunu. Sve je prvo pogađala promena zvaničnog jezika. Za mnoge je to bilo ozbiljno opterećenje, jer nisu vladali srpskim jezikom.

Međutim promena ekonomskog značaja Zemuna, tj. smanjivanje privrednih aktivnosti samom činjenicom da je ovaj grad prestao da bude pogranično mesto, dovelo je do velikog iseljavanja Jevreja iz Zemuna. Otišli su u većem broju u Zagreb, nešto u Beograd i u razne druge gradove u Jugoslaviji, a neki su se preselili u inostranstvo. Prema podacima iz 1912. godine u Zemunu je živelo:

Oko 6.000 Srba

oko 3.500 domaćih Nemaca

oko 1.200 Jevreja

preko 800 Hrvata

Prvih godina posle ujedinjenja u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca 1918. godine, zbog iseljavanja prepolovio se broj Jevreja u Zemunu. Ostalo je oko 600 jevrejskih duša i taj broj se neće bitno menjati u celom periodu između I i II svetskog rata.

U januaru 1920. godine saopštio je šef policije tadašnjem predsedniku Jevrejske opštine da je dobio nalog da se proteraju svi turski podanici i da se imaju otpremiti u Tursku. U Zemunu sem sefarda nije bilo turskih podanika. Bilo je već večer, pa je šef policije zamoljen da odloži izvršenje ovog naloga. Tako je on obećao da narednih 24 sata neće ništa preduzimati. Dr Brandajz je odmah obavestio predstavnika sefarda, a sam je stupio u kontakt sa gradskim načelnikom dr Svetislavom Popovićem i senatorom dr Nikolom Fugerom. Još iste noći dr Fuger je pronašao rešenje tako, da se svim sefardima dodeli zavičajnost grada Zemuna, na osnovu činjenice da preko trideset godina žive u tom gradu. To je rešenje sutradan u zoru potpisao gradonačelnik dr Popović.

Sem toga, uputio je dopis policiji da u Zemunu nema turskih podanika. Da bi se trajno obezbedili od nekog novog naloga za iseljavanje, predstavnici sefarda, koje je vodio dr Brandajz, primljeni su kod tadašnjeg ministra unutrašnjih dela, Pribićevića. Kad ih je ministar saslušao, smesta je dao telefonski nalog policiji da po toj stvari više ništa ne preduzima.

Ovaj događaj je doprineo jačanju inače složnog života između sefarda i aškenaza u Zemunu.

Zemunski Jevreji su se bavili trgovinom i zanatstvom; bilo ih je u slobodnim profesijama, lekara, advokata, zatim profesora, umetnika i kulturnih poslanika.

Među zemunskim Jevrejima bilo je nekoliko inženjera. Inženjer Orban bio je preduzimač. On, je između ostalog, gradio i neke deonice puta Beograd-Novi Sad. Zatim inženjer arhitekta Albert Špindl, pa građevinski inženjer Milan Band, koji je radio na podizanju železničkih i drugih mostova širom Jugoslavije. On je stradao 1941. godine u Smederevu prilikom raščišćavanja ruševina nakon eksplozije municije u starom gradu. Inženjer mašinstva Bela Perenji bio je zaposlen na železnici. Svi su oni bili priznati stručnjaci i cenjeni ljudi.

Zemunski Jevreji su se po odevanju, frizurom i spoljnjem izgledu potpuno uklopili u sredinu u kojoj su živeli. Većina je uživala ugled i poštovanje svojih sugrađana, sa kojima su održavali poslovne, službene i prijateljske odnose. Na zabave koje su skoro svake godine održavane u hotelu "Central", povodom jevrejskog praznika Purima, dolazila je cela zemunska elita. Tu su se mogli sresti predstavnici Magistrata, sudije, lekari, advokati, profesori, jednom rečju najugledniji građani i njihove supruge u raskošnim toaletama.

Purim se proslavljao i na skromniji, a po pravilu mnogo veseliji način. Za jedno tako purimsko veče, Albert Semnic napisao je pesmu "Malo šetnje kroz Zemun". Umetnička vrednost ove pesme nije razlog za njeno objavljivanje u celini. Ona, kao rimovana kozerija, ima svoju istorijsku vrednost. Malo je bilo Zemunaca koji su pročitali ili čuli ceo tekst ove pesme, ali i stari i mladi zemunski Jevreji su znali njen refren, koji im je postao neka vrsta himne posvećene njihovom gradu Zemunu.

Iako je pesma u šaljivom tonu, ona sadrži kritike i žaoke, koje dosežu i do socijalnih razlika među jevrejskim građanima.

Za bolje razumevanje sadržaja, dat je i prevod reči pisanih na nemačkom i na jidišu.

Odgovorni urednik Šmuz ul. Sv. Jajteles, 13.	Vanredno izdanje "KOŠER"	Telefon ???
I Izdanje	Sastavio: Trebla-Zemunac	Izlazi samo za Purimsko Veče

Malo šetnje kroz Zemun

I

Zemun Vam je lepa varoš to već svaki zna.
Samo treba svaki dobro da je upozna:
U njojzi se svaki može pozabavit sad,
ako ima dosta para i ako je mlad.

II

Na pijacu kad zadeš pravi je rusvaj.
Svaki hoće da povuče jedan gušćji kraj;
Malo guski mnogo kupca, pravi je kaos,
Ako nemaš dosta para otići ćeš bos.

Refren

Zemune, Zemune, ti si biser moj,
U tebi ostaviću ceo život svoj,
Zemune, Zemune, du mein liebstes Nest, (*moje nadraže gnezdo*)
Za tebe dati ću mein ganzen Lebensrest. (*moj ceo ostatak života*)

III

Šari neni Šlojme bači svi su ovde sad,
Jer pečuge, mnogo masti svaki hoće rad;
Zato žure ko pre može da nakupi smok,
Tucite se čupajte se pomogo Vam Bog.

IV

Čika Moni muku muči da sastavi kor,
Samo naši izraelci fur dos ham ka Ohr; (*za to nemaju uho-sluha*)
Svaki vole pesmu slušat fur alles auf der Welt: (*za sve na svetu*)
Samo lieber Moni bači wenn möglich ohne Geld. (*Dragi*
Moni bači, ako je
moгуće bez para)

Refren

Zemune, Zemune, ti si biser moj,
U tebi ostaviću ceo život svoj,
Zemune, Zemune, du mein liebstes Nest, (*moje nadraže gnezdo*)
Za tebe dati ću mein ganzen Lebensrest. (*moj ceo ostatak života*)

V

Radujte se svi jevreji gradit ćemo dom.
Samo paste da ne bude opet neki slom;
Svaka ciglja jedna banka nije skupa stvar,
A što dade Binder-Polgar biće čisti čar.

VI

A kehila naša mila pomogo nam Bog,
Da je mogu strpao bi svu u kozji rog;
Porezu nam sleda čupa ko da smo perad.
A kad treba živad klati bež u Beograd.

Refren

Zemune, Zemune, ti si biser moj,
U tebi ostaviću ceo život svoj,
Zemune, Zemune, du mein liebstes Nest, (*moje nadraže gnezdo*)
Za tebe dati ću mein ganzen Lebensrest. (*moj ceo ostatak života*)

VII

In unsrer lieben Kultusgemeinde Dales stalno jest. (*u našoj dragoj*
A notara briga tare nemož račun svest: (*verskoj opštini*)
Velik budžet malo para što da radim ah!
Meine Herren weiter gehts nicht će da bidne Krach. (*Moja gospo*
do dalje se ne može)

VIII

Pa naš Zemun jošte ima jedan Košerbank,
Uskliknimo jednoglasno lieben Gott sei Dank (*dragom Bogu hvala*)
U njoj ima uvek svega do sve miline,
Kobasica, dobre šunke pa i slanine.

Refren

Zemune, Zemune, ti si biser moj,
U tebi ostaviću ceo život svoj.
Zemune, Zemune, du mein liebstes Nest,
Za tebe dati ću mein ganzen Lebensrest.

IX

Kada treba da se daje Keren Hajesod,
Svaki više iz sveg glasa das bewahre Gott: (*sačuvaj bože*)
Što će nama Palestina kad ovde zemski raj;
Bruderleben wenn Du gahn willst, moj ti zagrljaj. (*Bratac ako*
hoćeš da ideš).

X

Naši daci osnovnjaci Engelein sind dos.
 Jevrejsku nam knjigu štiju ko neki Balbos;
 A kad počnu srednu školu ist dos e Gefrett
 Ne znaju tad leider gottes niti Alef Bet.

(to su anđeli)

(to je muka)

(žali bože)

Refren

Zemune, Zemune, ti si biser moj,
 U tebi ostaviću ceo život svoj,
 Zemune, Zemune, du mein liebstes Nest, (moje nadraže gnezdo)
 Za tebe dati ću mein ganzen Lebensrest. (moj ceo ostatak života)

XI

Ja onomad zalutao u Hotel Central,
 Baš kada je neko društvo dalo elitbal,
 Htedoh ući da s provedem ali nebu tak,
 Jer unutra možeš samo ako imaš frak.

XII

Poštovane odbornice društva humanog.
 Povedite Vi račune jada golemog;
 Da zbog krize što nas grize, odneo je vrag;
 Ni moguće svakom smrtnom da si kupi frak.

Refren

Zemune, Zemune, ti si biser moj,
 U tebi ostaviću ceo život svoj.
 Zemune, Zemune, du mein liebstes Nest,
 Za tebe dati ću mein ganzen Lebensrest.

XIII

A Vi dragi prijatelji aus der Mittelklass,
 Oprostite ovom društvu što previdi Vas;
 Do godine ako Bog da ne bu više tak,
 Jer ćeš moći na elitbal ma i nemo frak.

(iz srednje klase)

Refren

Zemune, Zemune, ti si biser moj,
 U tebi ostaviću ceo život svoj
 Zemune, Zemune, du mein liebstes Nest,
 Za tebe dati ću mein ganzen Lebensrest.

Sastavio: Trebla Zemunac.
 (Trebla obrnuto od Albert

Između 1918. i 1941. delovalo je, pored Uprave Jevrejske opštine, više organizacija i institucija. One su bile prisutne u svim oblastima života zemunskih Jevreja.

Opština je, pored rešavanja materijalnih i finansijskih pitanja, vodila i matične knjige. Zanimljivo je da je opština vodila matrikule i matične knjige, još pre nego što je država (Austrija) uvela obavezno vođenje ovih knjiga. Vođena je tzv. "Moel" knjiga u koju su se upisivala sva muška deca, sa naznakom dana brit-mila, imena deteta, oca i majke. U arhivi opštine, pre njenog uništenja, postojale su takve knjige, koje su nosile datum pre 1840. godine. Ostale matične knjige bile su još starijeg datuma.

Među najstarije institucije koje je osnovala opština spada "Hevra kadiša" - pogrebno društvo, koje je između dva svetska rata, i posle osamostavljanja sefardske jevrejske opštine (1932.) ostalo pod zajedničkom upravom.

Jevrejska škola je takođe stara institucija, ona je nastavila sa radom i posle osnivanja države Srba, Hrvata i Slovenaca, ali je zbog novih zakona, prestala sa radom 1932., odnosno posle 186 godina postojanja.

Cionističke organizacije su nastavile svoj rad kroz Mesnu organizaciju cionista, zatim "Hašomer hacair", Jevrejski klub, cionističko-revizionističko krilo i WIZO - cionistička organizacija žena.

Žensko gospojinsko društvo, osnovano oko 1870. godine, takođe je ostalo aktivno između dva svetska rata. Osnovni program društva bio je humanitarno pomaganje siromašne dece, a posebno pomaganje siromašnih devojaka za udaju.

Prva predsednica je bila Matilda Ruso (oko 10 godina), a posle njenog preseljenja u Beč, za predsednicu je došla Roza Zonenfeld, koja je tu dužnost obavljala 40 godina, do svoje smrti 1926. godine. Posle nje ovu dužnost je dugo godina obavljala Justina Šrajber, a pred Drugi svetski rat Regina Kop.

Fond za pomoć siromašnoj deci i devojkama popunjavao se dobrovoljnim priložima i priredbama u dobrotvorne svrhe.

Program ovih priredaba, i po sadržini i po izvođenju, bio je veoma seriozan i na visokom umetničkom nivou. Jedan od mnogih programa ostao je sačuvan. On se odnosi na priredbu Jevrejskog dobrotvornog društva, koja je održana 18. januara 1931. godine.

ПРОГРАМ

I. a) Хајду: Kvartet op. 54. Nr. 1. Allegro-Allegretto-za 2 violine, violu i cello, izvadaju članovi Muzičkog društva gg. Dr. A. Schön, G. Tagleicht, S. Davidenko, A. Scherer.

b) Mendelsohn: Intermezzo, za violinu, violu, cello i klavir, iz klavirkvarteta br. 2. gg. Dr. A. Schön, S. Davidenko, A. Scherer i g. Dr. Zvonko Rozenberger.

II. Балет: гђица Рићи Леви, члан Народног Позоришта у Београду.

III. **ПУЦАЊ У НОЋИ**
Модерни скеч у 1 чину.
Нарисао: Harland Witch.

L I C A:

Texty Wallace: . . . . . g. Dramski
Dr. Nicholson . . . . . g. G. Zeremski
Edith . . . . . gđa L. Schön

ИГРАНКА.

DVORIŠTE SINAGOGE

Dvorište sinagoge ili Tempelhof zaslužuje poseban prostor u ovoj hronici, jer je po svom značaju bilo daleko više nego samo ograđeno zemljište. Ovo dvorište se jednostavno

pretvorilo u komad jevrejske zemlje, u neku vrstu eksteritorialne enklave okružene hrišćanskim stanovništvom. To je bilo sastajalište za mlade i stare i spontano je davalo veću sigurnost. Ono je bez pisanih pravila ili nekog ubeđivanja funkcionisalo kao kohezivna sila, ono je davalo osećanje pripadnosti Jevreja svojoj grupi, svom narodu. Jednostavno, ono je neodoljivo privlačilo zemunske Jevreje na okupljanje.

U dvorištu sinagoge održavali su se i razni sastanci. Na slici starija omladina "Kena" 1935. godine.
S leva: Hilda Levi, Ervin Pisker, Eliša Samlaić, Adi Najman, Hugo Samlaić, ?, ?, Srećko-Felix Bihali. Ružica Fogel i Jovanka Dajč.

Dva reda razgranatih oraha ostavljala su još uvek dosta prostora za dečje igre, senovita mesta za časkanje, staze za prve nesigurne pokrete pri učenju vožnje bicikla, dosta mesta za podizanje pozornice za amaterske predstave, koje su se održavale na neke jevrejske praznike, za šetnje starijih kada izađu iz Sinagoge da se malo osveže. Tu su podizane i senice za praznik Sukot, da u njima mogu da provode izvesno vreme oni vernici koji nisu bili u mogućnosti da kod svoje kuće podignu senicu.

Dvorište je služilo i za razne priredbe. Na slici proba skeča "Pijanci".

S leva: *Hinko Geršanović,*
Alfred Kačka i Danilo Fogel

Dok je postojala jevrejska škola, dvorište je ispunjavala dečija graja. Deca su pre i posle nastave, kao i za vreme odmora koristila prostor dvorišta za uobičajene igre. Međutim, dvorište kao da je imalo neku natprirodnu moć, privlačilo je decu i za vreme raspusta. Ono nije prestalo da bude svakodnevno sastajalište dece i omladine ni posle ukidanja Jevrejske škole.

Prestankom rada škole jedna učionica pretvorena je u bogomolju, koja je služila za vreme hladnih zimskih dana. Drugu učionicu je dobila na raspolaganje cionistička organi-

zacija "Hašomer hacair". Ovo sastajalište se zvalo "Ken" (gnezdo). Detaljnije će o radu ove organizacije biti reči u delu o cionističkom pokretu u Zemunu. Ovde ćemo samo naglasiti da nije bilo dana bez okupljanja jevrejske dece i omladine u kenu.

Omladina je, kada su vremenske prilike dozvoljavale, iznosila klupe i stolice i otpočinjala rasprave o raznovrsnim temama: nekad je povod bio neki film, nekad novo "Nolitovo" izdanje, nekada pitanja iz oblasti filozofije, pa problematika psihoanalize, pedagogije i tome slično.

Ovde su se dobijali i prvi pojmovi o klasičnoj muzici, o operi. Tako je Alfred Kačka jedno vreme donosio stari gramofon i ploče, pa su mladi slušaoci uživali u arijama iz opera "Rigoletto", "Bal pod maskama", "Pajaci", "Jevrejka" i drugih, koje je izvodio Enriko Karuzo. Inače Alfred je već bio pravi virtuoz na violini, koju je počeo da svira od svoje šeste godine. Sviraio je na mnogim priredbama, ali je isto tako bio spreman da čitav violinski koncert izvede za samo nekolicinu svojih vršnjaka. Kada je sviraio u njihovom stanu, na klaviru ga je pratila njegova sestra Klara.

Teo Šen je često donosio svoju harmoniku u "Ken". On je harmoniku sviraio solo, ali i kao pratnju za pojedinačno i grupno pevanje.

Toša Rozenberg je sviraio havajsku gitaru. Izvodio je virtuosno havajske melodije. Sviraio je na više priredaba i uvek bi požnjco veliki aplauz.

Josip Beherano je svoju gitaru često donosio u "Ken", a svakako bi je ponco na izlet ili na mošavu. Redovno je donosio nove šlagere, koje je izvodio svojim lirskim tenorom. Posle su ove šlagere pevali i svi njegovi vršnjaci. Pratio je na gitari i veoma muzikalno pevao i one pesme na ivritu koje su pover-

meno stizale iz Palestine. Bez njegove gitare nije se mogao zamisliti ni jedan skup jevrejske omladine posvećen druženju i zabavi.

Na priredbama su pored Zemunaca ponekad učestvovali i članovi beogradskog "Kena" ("Hašomer hacair"). Tako je na jednoj priredbi prikazivan kratki komad sa pevanjem,

posvećen životu naseljenika u Palestini. Beograđanin Ruben je zvonkim glasom otpеваo pesmu koja je počinjala rečima: "Dolinom Emeka prostire se gaj...", a Rahela, takođe iz Beograda, pevala je stare španske romanse. Posebno je oduševila publiku kada je otpevala "Kinceret", pesmu posvećenu ovom jezeru u Palestini.

Dvorište je bilo idealno za grupne snimke. Na slici grupa članova "Hašomer hacaira". Stoje, s leva: *Josip Pisker, Teo Šen, Pači Švicer, Hugo Samlaić, Hugo Haim Hasan, Benko Beherano*, Sede: *Josip Fogel, Lea Rot, Hilda Rot, Debora Landau i Marko Icko Semnic*

Mladi koji su dolazili u "Ken" plesali su skoro isključivo horu (vrsta narodnog kola), koja je najčešće igrana uz pevanje pesme "Hava", igralo se, međutim, i uz neke vrste protestnih pesama, kao što je ova, navedena po sećanju:

*Mame was ist das fur a' Welt
die Madchen verkaufen sich fur Geld,
lo harumba, lo hatango,
rak la hora, ve hahora...*

Dvorište sinagoga je bilo faktički centar života jevrejske zajednice u Zemunu.

Danas se u njemu ne čuju više muzika i pesma, ne odjekuje više žagor vesele dece. I oni koji su tu nekad pevali i igrali, i oni što su ih slušali i razigrana deca, i omladina puna životne radosti i zreli ljudi i starci i starice nestali su, sem retkih izuzetaka, u ustaškim i drugim logorima, u Holokaustu...

Umesto spomenika, koji bi podsećao preživle generacije na život i mučeničko stradanje jednog dela zemunskih građana, danas je dvorište sinagoge unakaženo pregrađivanjem, betoniranjem, uništavanjem drvoreda i skrnavljenjem bivšeg jevrejskog hrama.

Možda ipak imaju pravo oni koji kažu da život teče dalje...

Grupa omladinaca i omladinki pleše horu u dvorištu "Templa" – Slika iz 1936. godine

JEVREJSKE PORODICE U ZEMUNU

U samom gradu Zemunu bilo je oko 200 jevrejskih domaćinstava. U domaćinstva su ubrojani i samci. U selima koja su pripadala Jevrejskoj opštini Zemun bila su još 24 jevrejska domaćinstva.

Od većine jevrejskih porodica u Zemunu nije nijedan član preživio Holokaust. To se mora imati u vidu da bi se razumelo zašto se ne piše o svim porodicama. Za većinu porodica se nije mogao naći ni preživeli prijatelj i poznanik, koji bi mogao da pruži potrebne informacije, a o rodbini da se i ne govori.

O nekim pojedincima, o čijim porodicama nije bilo moguće doći do podataka, govori se u drugim poglavljima ove knjige, tako da će i o njima ostati pisani trag.

O pojedinim ljudima, porodicama i organizacijama, napisano je samo ono što se moglo saznati, sakupiti ili setiti. Kada se o nekoj porodici ili organizaciji više piše, to po pravilu nije odraz većeg značaja, nego rezultat obima dostupnog

materijala. Uneseni su i mnogi detalji da bi se bar malo osetio dah minulog života jevrejske zajednice u Zemunu, a istovremeno nastojalo se da se što više ljudi i događaja otrgne od zaborava.

Ovo poglavlje se odnosi na period između dva svetska rata, ali se opisuje istorijat porodica i organizacija i pre Prvog svetskog rata. Ovo je bilo nužno zbog kontinuiteta, mada je naglasak ostao na periodu 1919-1941.

David Bihali posedovao je molersku farbarsku radionicu u Zemunu. Bio je oženjen Klarom (devojačko prezime?). Ova porodica iznedrila je dva značajna javna radnika: Pavla i Ota.

Pavle je rođen 8. avgusta 1898. u Zemunu. Pohađao je Jevrejsku osnovnu školu od 1904. do 1908., a Zemunsku gimnaziju napušta u drugom razredu 1918. godine, da bi u očevoj molersko-farbarskoj radionici izučio zanat.

Porodica Bihali seli se u Budimpeštu 1915. godine. Pavle radi sa ocem u jednoj fabrici i tako pomaže izdržavanje

porodice. Mobilisan je u austro-ugarsku vojsku već naredne godine. Bio je na frontovima u Galiciji i Italiji.

Pavle se vraća u Zemun 1918. godine i odmah je pozvan na odsluženje vojnog roka u novonastaloj državi SHS.

Posle odsluženja vojnog roka preuzima radionicu svoga oca sa bivšim kalfom Čedomirom Čabrajom i preuzima izdržavanje porodice. Godine 1923. osniva farbarsko-firmopisačku radionicu "Futur", prvo sa Čabrajem, a onda sa bratom Otom, koji je kao apsolvant likovne akademije imao pravo da bude nosilac firme. To je vreme kada stupa u kontakt sa radničkim pokretom. Počinje da se bavi marksizmom, studira prirodne nauke i opštu literaturu.

Društvo "Teodor Hercl" snimljeno 1920. godine u Zemunu
S leva na desno uokvireni Oto i Pavle Bihali

Firmu "Futur" likvidira 1927. Venčava se sa Marijom-Meri Fingstl (Pfungstl) i s njom priprema osnivanje izdavačkog preduzeća. Brat Oto, koji u to vreme studira u Berlinu, podržava poduhvat svoga brata i šalje mu potrebne informacije i knjige.

Sa bratom Otom 1928. osniva izdavačko preduzeće NOLIT (Nova literatura). Formiran je Literarni odbor književne zajednice Nolit i Redakcioni odbor časopisa "Nova literatura", koji sačinjavaju: Graf Georg Arco, profesor Ljubo Babić, Henri Barbusse, dr Adolf Behne, dr Fritz Brupbacher, Johannes R. Becher, A. Cesarec, profesor Albert Einstein, režiser S.M. Eisenstein, Maksim Gorki, dr Branko Gavella, dr Manfred Georg, George Grosz, S. Galogaza, dr Carl Grünberg, Panait

Istrati, Alexandra Kollontay, prof. Käthe Kollwitz, dr Kurt Kerston, Egon Erwin Kisch, Kurt Kläber, Leo Lania, Dragiša Mihajlović, prof. Zdenek Nejedly, Gerhard Pohl, dr Alfons Paquet, Erwin Piscator, Tarasov Rodionov, Drh.c. Freicher von Schönaich, Upton Sinclair, dr Helene Stöcker, A. Serafinovic, Dragiša Vasić, dr Armin T. Wegener, F.C. Weiskopf.

Bilo je nužno navesti ovaj spisak imena, jer on govori o značaju i veličini izdavačkog poduhvata. Pavle Bihali je uz pomoću svoga brata Ota uspeo da okupi reprezentativni skup intelektualaca, vodećih umova u literaturi i nauci iz zemlje i inostranstva. Ovome spisku treba dodati imena saradnika u pojedinim brojevima časopisa Nova literatura, kao što su Andre Baillon, Jaroslav Hašek, Theodor Dreiser, Jack London, Otokar Keršovani, Josip Kulundžić, Oto Bihali, dr Hugo Klein, Branko Kreft, Tone Seliškar, Velibor Gligorić, Veselin Masleša, Janko Donović i drugi.

Već 1929. godine je zabranjeno dalje izlaženje časopisa "Nova literatura", a 18. februara 1930. Pavle Bihali je uhapšen po Zakonu o zaštiti države. Izložen je teškom mučenju u tzv. Glavnjači, koje je ostavilo trajne telesne posledice. To ga ipak nije slomilo, pa ni ponovno hapšenje 1931. godine. On nastavlja sa izdavačkom delatnošću, koja se zbog svojih naprednih sadržaja stalno nalazila pod budnim okom cenzure i u opasnosti da bude zabranjena. Nolitova izdanja su uticala na formiranje pogleda na svet čitavih generacija jugoslovenske omladine, sve do okupacije 1941.

Pavle Bihali je između 1 i 8 jula 1941. streljan sa prvom grupom antifašista i rodoljuba u Beogradu.

Oto Bihalji (prihvatio je ovo prezime, jer su mu tako počeli pisati slovoslagači) rođen je u Zemunu. Već smo spomenuli njegovu saradnju sa bratom Pavlom, ali treba nešto više reći o njegovoj ličnosti i delovanju.

On u svojim sećanjima piše da je njegov otac David Bihali, kao i njegov deda, bio majstor molersko-farbarskog snafa. On i brat su izučili očev zanat.

Otac je mnogo doprineo da se njegovi sinovi zainteresuju za literaturu, jer je u slobodno vreme čitao Bajrona, Šilera, Hajnea, Torkvata Tasa, Ivana Gundulića, Dositeja Obradovića, a iznad svega je voleo Šekspirove drame.

Dok je otac, kao kasnije i Pavle, postajao od zanatlije intelektualac putem samostalnih studija i samoobrazovanja, Oto je imao privilegiju da studira na umetničkoj akademiji u Berlinu. U tom gradu je upoznao mnoge napredne intelektualce u drugoj polovini dvadesetih i tokom tridesetih godina ovog veka. Njegove veze sa ovim naprednim krugovima doprinele su da se mnoga slavna imena nađu na spisku saradnika izdavačkog preduzeća NOLIT.

Njegova prva knjiga "Juriš u vasionu" objavljena je 1937. i u toku sledeće dve godine pojavila se u Londonu, Parizu, Stokholmu i Amsterdamu.

Posle povratka iz španskog građanskog rata napisao je knjigu "Španija između smrti i rađanja", koja je objavljena u Švajcarskoj i Engleskoj, a tek posle Drugog svetskog rata u Jugoslaviji.

Oto Bihalji-Merin je napisao tridesetak monografija, studija i ogleda, među kojima: "Naivna slika sveta" (1959.), "Prodori moderne umetnosti" (1962.), "Graditelji moderne misli u literaturi i umetnosti" (1965.), "Naivni umetnici sveta" (1971), "Slika i imaginacija", "Revizija umetnosti" (1979.) itd.

Tema Ota Bihaljija je bila revolucija i umetnost. Njega su istovremeno zanimali Marks i Frojd, Lenjin i Pikaso, Man i Brecht.

Neke od svojih knjiga iz umetnosti napisao je zajedno sa svojom suprugom Lizom.

Korespondirao je sa velikanima svetske književnosti i umetnosti kao što su Tomas Man, Maksim Gorki, Bertold Breht, Fokner, Kle, Kandinski, Rid, Mur, Pikaso...

Bihaljijev bliski saradnik, književnica Jara Ribnikar, povodom njegove smrti 1993. godine napisala je da je reč o čoveku i piscu koji je "bio poznat po svom dobrom ukusu i svetskom iskustvu".

O svom bratu Pavlu je izrekao misao koja vrlo dobro izražava značaj njegovog životnog dela:

"Ima pisaca koji vrede isto onoliko koliko i njihovo pisano delo. Drugi su jače delovali svojim postojanjem. Njihove knjige su fragmenti njihovog života. Nije sve što su napisali ostalo živo, ali svojom delatnošću uticali su na ljude svoga vremena".

Oto Bihalji-Merin je preživio rat zahvaljujući tome što je bio u zarobljeničkom vojnom logoru posle kapitulacije kraljevske jugoslovenske vojske. Posle oslobođenja se vratio u Zemun sa ocem Davidom, majkom Klarom i svojom ženom Lizom. Došli su u kuću svojih rođaka u Dubrovačkoj ulici, koji su ubijeni u logoru. Zatekli su ruševinu žuto obojene kuće, zapušteni vrt i dvorište.

Albert Vajs je rođen 1905. godine u Zemunu. Srednju školu završio je u Zemunu, a Pravni fakultet u Zagrebu.

Pre II svetskog rata istakao se kao aktivni javni radnik u jevrejskim organizacijama. Bio je rado viđeni predavač i organizator u Jevrejskoj aškenaskoj opštini i u Savezu jevrejskih opština u Beogradu. U godinama pre Drugog svetskog rata zalagao se za spasavanje mnogobrojnih jevrejskih izbeglica iz Hitlerovog istrebljivačkog pakla.

Dr Albert Vajs

Za vreme okupacije dospeva u zarobljenički logor. Tokom celog zarobljeničkog perioda ističe se kao aktivni antifašista.

Po povratku u zemlju, aprila 1945., radio je u Državnoj komisiji za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača. Bio je godinu dana član jugoslovenske delegacije na Nirnberškom procesu. Postao je jedan od prvih eksperata u Jugoslaviji za međunarodno krivično pravo. Bio je nastavnik i profesor na višoj školi unutrašnjih poslova, na Visokoj školi političkih nauka i na Pravnom fakultetu u Beogradu. Između ostalog, učestvovao je u izradi stručnih elaborata za izručenje ratnog zločinca Artukovića, kao i o zlodelima ustaša u inostranstvu. Bio je član komisije za prava čoveka. Koliko je bio cenjen kao visoki stručnjak i moralan čovek, govori i činjenica da mu je povereno saslušavanje nacističkog krvnika Ajhmana.

Posebno je vredan njegov doprinos kao naučnika koji je bio prvi predavač o razvitku civilizacije - oblast koju je kao predmet koncipirao i ispunio sadržajem.

Uporedo sa naučnim radom bio je veoma aktivan u raznim jugoslovenskim organizacijama i institucijama, ali je ipak pretežni deo svojih snaga i svog vremena posvetio jevrejskom javnom radu, pre svega jevrejskoj zajednici u Jugoslaviji, ali i jevrejstvu u celini.

Po povratku u oslobođenu Jugoslaviju, teško pogođen gubitkom svojih najmilijih, nalazi snage i ulaže sav svoj žar za jevrejsku zajednicu. Situacija je nametnula kao najpreču - socijalnu delatnost, tj. prihvatanje i zbrinjavanje povratnika.

I pored toga što je socijalna delatnost imala prioritet, dr Albert Vajs ima u vidu i budućnost ove jevrejske zajednice i zato učestvuje u oživljavanju kulturnog, vaspitnog i

nacionalnog rada. On je inicijator obnove izdavačke delatnosti, sakupljanja istorijske građe i osnivanja Jevrejskog istorijskog muzeja, zabavišta, omladinskih klubova, ženskih sekcija, podizanja spomenika jevrejskim borcima i žrtvama fašizma itd.

Veoma je značajan i njegov doprinos u stvaranju i produbljavanju bliskih veza i saradnje sa udruženjima Jevreja iz Jugoslavije u drugim zemljama, a naročito u Izraelu i SAD.

Bio je treći predsednik Saveza jevrejskih opština Jugoslavije od 1948. do svoje smrti 1964. godine. Savez mu je u znak poštovanja i pijeteta podigao spomenik na Jevrejskom groblju u Beogradu, zatim je u kibucu Gat u Izraelu zasađena šuma, a u znak sećanja na svoga dugogodišnjeg predsednika po dr Vajsu su dobili ime: Dečje zabavište Jevrejske opštine u Beogradu, Jevrejski dom u Skoplju i nagradni konkurs Saveza J.O.

Porodica Beherano se doselila u Zemun početkom XX veka. Ono što je pri tome izuzetno jeste činjenica da su se oni doselili iz Palestine. Dok su po pravilu seljenja Jevreja bila uslovljena ekonomskim razlozima, u slučaju porodice Beherano

razlog je bila bolest. Naime, Vitalis je kao dete dobio neku bolest očiju od koje je mogao da oslepi, a postojala je bojazan da može i da umre. Po lekarima Vitalis nije smeo da ostane na palestinskoj klimi, i tako se porodica preko Bugarske doselila u Zemun. Vitalisov otac Benjamin i deda bili su staklari u Jafi, koji su imali pune ruke posla. Tako su oni, na primer, zas-taklili sve železničke stanice na pruzi od Gaze do Bejruta.

Porodica Beherano.

Stoje sleva na desno: *Ria, Vitalis, Estera Beherano* udata *Levi, Levi*.
Sede: *Beatris, Rina Levi, Benjamin, Uri Levi, Rašela*

Erna i Vitalis Beherano

Vitalis je završio osnovnu školu u Carigradu, a srednju u Zemunu. Zanimljivo je da je između Vitalisa Beherana i Erne Sason sklopljen prvi brak posle Prvog svetskog rata. Vitalis je bio cenjeni nameštenik Francusko-srpske banke u Beogradu. Sa suprugom i dva sina, Josipom i Benjaminom, živio je u sopstvenoj kući u Nikolajevskoj ulici.

Boris Farkić (alijas Farhi) rođen je 1947. godine u Beogradu. Završio je studije medicine u Beogradu.

Njegov pradeda, Moses Moša Farhi rođen je 1837. godine u Zemunu. Bio je oženjen Rahel Ruso, koja je takođe rođena u Zemunu 1841. godine. Iz tog braka rodilo se sedmoro dece:

- Sara (1862. - 1941.), koja je bila udata za Avrama Kalderona (1854.- 1905.). Oni su imali osmoro dece: Bubi, Moric, Lena, Rahela, Sultana, Matilda, Netika i Sefira.
- Elisa (1864. - 1930.) bila udata za Samuela Fogela (1855. - 1941.). Imali su troje dece: Mizi, Hilda i dr Frederik.
- Isak (1866. - 1937.), oženjen Leontine (1879. - 1928.). Nisu imali dece.
- Ješa dr (1870. - 1941.) oženjen Alisom (1882. 1942.). Imali su troje dece: Editu, Miroslava i Lili.
- Regina (1875. - 1942.) udata za Salamona Elijasa (1880.- 1945.). Nisu imali dece.

Sara sa mužem Avramom Kalderonom i 6 dece

Leontina i Isak Farhi - foto: 1898. god.

Alisa i Dr Ješa Farhi - foto: 1901. god.

Regina i Salomon Elias - foto:1905. god.

- Josef (1877. - 1941.). Oženjen sa Dorom (1887. -1942.). Imali su sina Roberta.
- Leon (1879. - 1941.) oženjen Olgom (1898. -1941.). Imali su troje dece: Eriha, Lili i Alfreda. Pored njih je Leon imao i vanbračnu kćer Josefínu (1906.)

Josef Farhi

Fric - foto: 1928. god.

Miroslav (alijas Fric) bio je rođen 1906. godine, po jednoj verziji u Austriji, a po drugoj u Smederevu. Naime, Fricov otac, dr Ješa Farhi, rođeni zemunac, srednju školu kao i fakultete hemije i tehnologije završio je u Nemačkoj (Nirnberg, Recklinghausen). Između ostalog, pohađao je časove fizičke hemije kod Vilhelma Rentgena. Kao mlad doktor hemije i tehnologije, Ješa Farhi službovao je u više

Dr Ješa Farhi - foto: 1888. g.

Alisa Farhi sa ćerkom Edit- foto: 1903. god.

mesta u tadašnjoj austrougarskoj. Tako je bio direktor cementare u Popovcu, zatim u Beočinu i u Ravnicama kod Omiša. Zato se porodica češće selila. Dr Ješa je 1941 godine umro od infarkta u Zemunu.

Fric (Miroslav) Farhi završio je od 1924. do 1927. godine Višu komercijalnu školu u Beču. Za vreme školovanja živeo je kod svoje bake Paule. Fric je zabeležio svoja putovanja brodom od Beča do Zemuna i nazad. Opisao ih je kao raskošna putovanja bogatog sveta iz Austrije i Mađarske. Radio je u više poznatih beogradskih trgovinskih firmi i ubrajao se u viši građanski stalež.

Fric je preživeo Drugi svetski rat tako što je pao u nemačko zarobljeništvo. U Holokaustu mu je stradala majka Alisa, zatim žena iz prvog braka Alegra i sin Mihajlo. Inače je u Holokaustu stradalo 29 članova porodice Farhi.

Posle povratka iz zarobljeništva Fric se oženio Šarikom Romano iz Sarajeva. Iz toga braka rodio se sin jedinac Boris.

U posleratnom periodu Fric je službovao u konzularnom predstavništvu Jugoslavije u Berlinu. Za vreme Rezolucije informbiroa odbio je poziv oficira iz Vojne misije Jugoslavije u Berlinu da emigrira u London. Kao pravi patriota vratio se u Beograd. Vrstan komercijalista, a uz to je i tečno govorio nemački, engleski i francuski, često je putovao u inostranstvo (Egipat, London, Grčka, Pakistan itd.). Službovao je u više značajnih firmi, kao što su Avala Film, Filmske Novosti i konačno u Hempru. Od 1956. do 1959. godine radi u Dugom Ratu kod Omiša, a od 1959. g. u fabrici Viskoza u Loznici. Porodica Farhi (zbog pojava antisemitizma) menja prezime u Farkić.

Alegra i Fric - foto: 18.08.1935. god.

Fric je umro 1983. godine u Loznici, a njegova supruga Šarika 1985. godine.

Boris se oženio Poljakinjom Izabelom Riznik. Imaju dvoje dece: ćerku Ljiljanu, koja je udata za Slobodana Jevtića i sina Mihajla, lekara, koji je ime dobio po dedinom sinu iz prvog braka koji je stradao u Holokaustu.

Boris sada živi i radi kao lekar u Loznici.

Po našim saznanjima ova porodica Farhi nije u srodstvu sa sledećom zemunskom porodicom, koja nosi isto prezime.

Albert Farhi, Vitalisov (Beherano) ujak, bio je turski Jevrejin, veoma imućan. Posedovao je više preduzeća. Došao je na granicu između Turske i Austrougarske, jer je procenio da tu može uspešnije da posluje. Kasnije se doselio u Zemun i na Glavnoj ulici podigao veliku porodičnu kuću.

Brojna porodica dala je visoke intelektualce, uspešne stručnjake i poslovne ljude, koji su se raselili po svetu:

- Anđelko-Dele je bio najstariji, a postao je profesor univerziteta Harvard.
- Bata je postao uspešan advokat u Cirihu.
- Moni je bio vlasnik više bioskopa u predratnom Beogradu.
- Stela se udala za senatora jednog kantona u Švajcarskoj.
- Lela je postala spiker na BBC-ju.
- Soka je majka akademika Enrika Josifa.
- Silvi se udala u Milanu za Karija.
- Beks se nastanila kod jezera Komo.

Dakle, porodica Farhi je nesumnjivo spadala u cenjene građane Zemuna.

Greta Hercl, udata Laskin, rođena je u Beču 1921. godine. Ona je jedan od potomaka porodice Teodora Hercla iz Zemuna. Po njenom kazivanju njen pradedo Moše Hercl bio je rođeni brat dede Teodora Hercla. U Jad Vašem u šematskom prikazu porodičnog stabla Herclovih stoje imena Grete i njene dece. U Jerusalimu se svake godine u Knesetu obeležava godišnjica rođenja Teodora Hercla i Greta biva redovno pozivana kao potomak porodice Hercl.

Gretin deda Jakob bio je oženjen Gizelom Goldštajn. Imali su sedmoro dece:

- Moris, otac Grete i njene sestre Neli
- Rihard, nije bio oženjen
- Oskar, takođe neoženjen
- Ilona, bila udata za Alberta Dragonera i došli su u Palestinu 1943. godine
- Melani, udata za Špajča, koji nije bio Jevrejin
- Šarlota, bila udata za dr Banda iz Zemuna, oboje oterani iz Zemuna u Jasenovac
- Hermina nije bila udata.

Greta je bila član organizacije Bejtar (nacionalističke i revizionističke orijentacije) u Beogradu i odlučila se na odlazak u Palestinu. Godine 1939. pošla je preko Varne sa ilegalnim transportom. Odjednom su u voz ušla petorica bugarskih nacista i počeli da ih ispituju odakle su, kuda idu i tome slično. Greta se veoma uplašila, ali je zadržala prisustvo duha. Ispričala je da putuju iz svog zadovoljstva i da žele posebno da uživaju u Crnom moru.

Tako je 1939. godine Greta stigla u Palestinu. Udala se za Jozefa Mordehaja i sa njim bila u braku samo dve nedelje. Jozef je bio uhapšen i ubijen.

Greta Laskin, rođena Hercl, foto 1970. god.

Greta je bila zbog ilegalnog rada dve godine u engleskom zatvoru. Za to vreme je njen stanodavac delimično prodao, a delimično bacio sve njene stvari. Tako su joj sve slike i uspomene iz predratnog perioda propale.

Godine 1946. Greta se udala za Zev Laskina. On je bio poreklom iz Rusije. Imali su dva sina. Sin Benjamin (Beni) poginuo je u borbama 1970. godine, a drugi sin Rami ima dvoje dece, Niv i Matan i živi u Nataniji. Radi kao rukovodilac u jednoj Hi Tec firmi.

Greta danas živi u jednom domu za stare u Tel Avivu.

Jozef Sason je bio poznati berzanski trgovac. Više puta je propadao i opet se podizao, što nije bio samo rezultat loših procena na berzi. On je, naime, bio poznat kao dobar čovek, a verovatno bi tačnije bilo reći da je bio bolećiv prema drugima. Zato se često dešavalo da kad drugi propada i njemu duguje, on mu jednostavno oprostio dug. Međutim, kada je on gubio, njega su nemilosrdno gonili sve do prosjačkog štapa. Umro je još pre drugog svetskog rata, a za njim je ostala udova Marijana i deca: Blanka, Judita, Alma i Mario. Matilda i Gabrijela su umrle pre očeve smrti. Marijana je posedovala dve trafike, jednu u centru grada, a drugu kod pijace.

Bila je počasni građanin Zemuna i zbog toga nije oterana u logor sa ostalim zemunskim Jevrejima, ali nije izbegla tragičnu sudbinu, jer je nešto kasnije oterana u Staru Gradišku, o čemu će još biti reči u poglavlju o progonima.

Porodice Sason su bile brojne i dobrostojeće. Iz tih porodica je istaknuta ličnost bio *Moric Sason*, bankar i berzanski mešetar. Za njega se pričalo da može jedan dan da bude prebogat, a drugi dan siromah, zavisno od dobitka ili gubitka na berzi. Pored toga, kako je već pomenuto, što je dugo godina bio na čelu Hevre Kadiše, on je aktivno učestvovao i u drugim poslovima jevrejske sefardske opštine. Inače, po opredeljenju bio je cionista, koji doduše nije imao nameru da se iseli u Palestinu, ali je moralno i materijalno pomagao ovaj pokret.

Aleksandar Frank rođen je 1898. godine u Subotici. Njegovi roditelji, Maksim Frank i Fani, rođena Šrajber, potiču iz Segedina. Stariji Aleksandrov brat Arpad bio je kožarski trgovac u Segedinu, a mlađi brat dr Stevan bio je oftamolog u Senti. Oba brata sa njihovim porodicama stradala su u Holokaustu.

Aleksandar se pre Drugog svetskog rata oženio Magdom, rođenom Švab. Ubrzo posle oslobođenja je umrla od posledica eksperimenata putem vivisekcije u logoru Dahau. Njihova ćerka Jelisaveta preživela je logor Kištarša u Mađarskoj. Danas živi u Izraelu.

Aleksandar je časovničarski, zlatarski i draguljarski zanat izučio u Beču. U Zemun dolazi dvadesetih godina dvadesetog veka. U Zemunu je važio za dobrog, poštenog i cenjenog majstora. Radnja mu se nalazila u centru grada. Kroz izlog i kroz zastakljena vrata mogao se svakodnevno videti u razgovoru sa mušterijama, ili pognut nad nekim satom kako posluje sa lupom na jednom oku.

Aleksandar Frank

Iza radnje bila je radionica. Na radnom stolu bio je mali strug i raznovrsni alati za opravku satova. Na zidnim policama bili su poredani satovi svih mogućih marki, tipova i veličina, sa uredno ispisanim imenima vlasnika. Kada bi došli na red nije bilo sata koji bi ostao neopravljen. Kroz dvorišni prozor radionice mogao se tokom celog dana videti mladi kalfa, koji je tu šegrtovao tri-četiri godine. On je pored svetiljke radio na strugu ili nešto baratao oko satova.

Taj mladi kalfa, čije ime nije upamćeno, nije bio Jevrejin, ali se družio sa jednim jevrejskim momčićem koji je dve godine pred rat imao 17 godina, ali je važio za mangupa i često se hvalisao svojim malim pištoljem - flobertom. Ne zna se više ko je koga nagovorio, ali jedne večeri su mladi kalfa i momčić krenuli da opljačkaju jednu kuću, koju su nasumce odabrali. Nisu se ni raspitali čija je to kuća, odnosno ko u njoj stanuje, nego su zalupali na vrata sa povikom: "Pare ili život!" Umesto da neko otvori vrata, na prozoru se pojavi neki uniformisani čovek sa pištoljem u ruci i poče da puca prema njima. Obojica su pobešla do prve kapije i od straha nisu mogli dalje. Tu ih je šćučurene uhvatila policija. Ispostavilo se da su pokušali da opljačkaju kuću jednog pešadijskog kapetana.

Iako bi ovaj slučaj mogao biti sam po sebi zanimljiv, on je ispričan da bi se osvetlio lik Aleksandra Franka. Naime, policija nije dugo zadržala prestupnike u zatvoru i tako se mladi kalfa pokunjen pojavio u Frankovoj radnji. Bio je siguran da posle one "avanture" neće više biti vraćen na posao kod ovog gazde. Ipak je došao zbog dokumenata i da pita šta dalje da radi. Mladi kalfa nije znao da je policija već bila u radnji da se raspita o njegovom ponašanju. Nije takođe mogao da zna da je Frank rekao policiji da iz njegove radnje

nikad ništa nije nestalo i da se kalfa pokazao kao vredan radnik, te da misli da je to sve samo jedna mladalačka glupost. Na izvestan način Frank je jamčio za svog kalfu sa uverenjem da se tako nešto neće ponoviti. Zato je on mladića ponovo zaposlio i zaista s njim nije bilo više problema, zahvaljujući humanosti Aleksandra Franka.

Posle okupacije Zemuna 1941. godine u aprilu je uhapšen i odven u logor Sajmište. Pušten je uz otkup. Odmah po puštanju odlazi u Budimpeštu i tamo ilegalno radi kod jednog Mađara. Pred sam kraj rata ipak je uhvaćen i odveden u jedan logor u Mađarskoj. I pored svih opasnosti uspeva da pobegne iz logora. Krio se do završetka rata. Tako je preživeo okupaciju.

**Komemoracija na Jevrejskom groblju u Zemunu:
Đača Koen, Šemaja Avramović, Đuro Bihali, Aleksandar Frank,
Benko Beheruno, Šuca Kon i Vilim Šer**

Vraća se 1945. godine u Zemun i zatiče potpuno opljačkanu imovinu, stan u Dubrovačkoj ulici, dvospratnu kuću u Oračkoj ulici i radnju u Gospodskoj ulici, kasnije ulici kralja Aleksandra.

Od tadašnjih vlasti dobija na korišćenje jednu sobicu u suterenu u Kosovskoj ulici, zatim krevet, orman, sto i stolice. Tu živi sa ćerkom Jelisavetom nekoliko godina, da bi konačno 1949. godine dobio stan u svojoj kući u Oračkoj ulici. Uz velike napore dobija 1948. lokal u Zmaj Jovinoj ulici. U toj časovničarsko optičarskoj radnji radi do 1972. godine, kada odlazi u penziju.

Odmah posle oslobođenja Frank se uključio aktivno u rad Jevrejske opštine u Zemunu, gde je jedno vreme bio i njen predsednik. Posvetio se dobrobiti preživelih Jevreja i ostao aktivan do svoje smrti, 1976. godine.

Moreno Anaf je bio predsednik Sefardske opštine u Zemunu. On je u Gospodskoj ulici (kasnije ulica kralja Aleksandra) držao menjačnicu i prodavnicu lozova Jugoslovenske klasne lutrije. Kao i većina vlasnika radnji, držao se običaja da jednom nedeljno daje milostinju prosjacima. U Zemunu je subota bila dan kada su prosjaci obilazili radnje. On nije hteo subotom da uzima novac u ruke, nego je to morao da čini njegov službenik David Fogel. Spadao je u srednji građanski sloj i stanovao je u sopstvenoj kući. Bio je u svakodnevnom životu dobar i human čovek.

I kao što to obično biva u životu, da ne može baš sve da bude potaman, Moreno nije imao čulo mirisa. Ljudski je i to da je on svoju manu, manje više, vešto krio. Tako su žene u povratku s pijace dolazile, sa buketom cveća u ruci, da kupe loz. Moreno bi nadneo nos nad cveće i redovno uzviknuo: "Oh, ala divno miriše!" iako nije osećao nikakav miris.

Jednoga dana ulazi Moreno u već otvorenu radnju i vidi na svom pisaćem stolu flašicu sa etiketom kolonjske vode "4711". Odmah je pomislio da mu je žena to kupila, pa se dobro natapkao po licu uzvikujući: "Baš fino miriše!" Nije prošlo ni pola sata, dolazi njegova supruga Helena i još s vrata pita: "Moreno, je si li poslao moj urin na pregled?" Šta, gde, pita zaprepašćeno on, a ona mu umesto odgovora pokaza na bočicu od kolonjske vode.

Isak Nahmijas, bio je po liku tip Sanča Panse, a nije mu nedostajalo ni šeretskog duha. Dosta uspešno se bavio kupoprodajom nekretnina. Kancelariju nije imao i zato je bio stalno u pokretu ili u otmenijim kafanama. Jednom prilikom je u svom dvorištu iz papirne kese jeo maslinke. To je gledao dečak, inače njegovo kumče, koji još nikad nije okusio maslinku. Detetu se učinilo da je to neko slatko voće i upita

kuma da li je u pravu. Isak potvrdno klimnu glavom i još glasnije poče da se sladi.

Dečak ga zamoli da i on proba tu slast, na šta odmah dobi dve maslinke, koje bez razmišljanja strpa u usta. Kada iz maslinki umesto šećera pocuri bljutavo ulje dečak umalo ne povрати svoju utrobu, a Isaku se tresao njegov ne mali stomak od smeha.

Bio je oženjen Jozefinom Erndiner, imali su sina Danila i ćerku Lenku. Danilo je nažalost umro veoma mlad, u 17 godini, 1920. godine.

*Danilo Nahmijas,
sin Isaka*

Porodica Fogel spada u starosedeoce Jevrejske opštine u Zemunu. Eugen, otac porodice, rodio se u Rumuniji i bio je najmlađi među devetoro braće. Već sa 11 godina bio je poslat za šegrta da izučiti pekarski zanat. Zvanje kalfe dobio je posle 7 godina. Koliko je poznato, jedino je zemunski sapundžija Ignjat Semnic bio duže šegrt. On se zakalfio posle 9 godina šegrtovanja.

Kako je tada bio običaj, Eugen je sa 18 godina krenuo u "fremt". To je bila u to vreme neka vrsta praktične obuke i specijalizacije u zanatu. Ovaj običaj su gajili svi esnafi. Tako se on peške zaputio ka Budimpešti, da bi posle niza usputnih mesta konačno dospao u Osijek. Tu je otvorio pekaru i oženio

se Idom Erndiner, koja je inače poticala iz trgovačke porodice, koja se na teritoriju zemunske Jevrejske opštine doselila polovinom 19. veka.

Eugen je ubrzo izgubio pekaru u Osijeku zbog nekog banalnog sukoba sa vlasnikom zgrade, pa je krenuo trbuhom za kruhom. Posle usputnih zaposlenja krenuo je 1912. brodom "Karpacija" za Ameriku. Kartu je platio tako što je radio kao brodski pekar. To je inače bio brod koji je prvi sti-

Ida Fogel 28. 09. 1909. god. Osijek

Porodica Fogel: Danilo, Ida, Eugen i Josip

gao na mesto brodoloma "Titanika". On je kasnije pričao kako je bilo strašno kada su iz mora izvlačili još jedva žive, a i mrtve brodolomnike. Posle skoro dve godine vratio se iz Njujorka i sa ušteđenim novcem otvorio pekaru u Kupinovu. U Prvom svetskom ratu u bombardovanju, pekara je uništena, a porodica je ostala bez igde ičega. Eugenu je samo ostala uspomena na Metropolitan operu u kojoj je uživo slušao Enrika Karuza. Posle Prvog svetskog rata porodica se naselila u Staroj Pazovi, da bi se 1929. preselila u Zemun. Tu su deca dorasla i porodica se ekonomski stabilizovala. I sada se pojedini preživeli zemunski Jevreji sećaju da je Eugen za neke verske praznike pekao i prodavao barhes (pletene beli hleb posut makom).

*David i Ružica Fogel
sin i ćerka Eugena i Ide Fogel*

Krajem 1939. godine Eugena, kao grom iz vedra neba, pogađa rešenje ondašnjih vlasti o proterivanju porodice Fogel iz Kraljevine Jugoslavije u Rumuniju. Rešenje je izuzelo samo sina Davida koji je regulisao vojnu obavezu, i po tom osnovu mu je bilo priznato jugoslovensko državljanstvo. Započeta je

borba sa birokratskom administracijom, koju je u ime porodice vodio David. Ne zna se više kako je uspeo da porodica Fogel 1940. godine dobije jugoslovensko državljanstvo, ali je ostalo upamćeno da je David posle rekao: "Nikom ne bih želeo takva poniženja..."

Cela porodica, izuzev Danila, oterana je u logor 1942. godine. Imena im se nalaze na spomeniku žrtava fašizma na Jevrejskom groblju u Zemunu.

Danilo se prvi put srceo sa svojom suprugom Zorom, rođenom Rakić, 1943. godine. Zora je tada bila rukovodilac antifašističke omladine u Banoštoru. Posle oslobođenja 1946. su se venčali. Imaju dva sina, Milana i Nenada, Milan se sa suprugom Vericom i dvoje dece iselio u Izrael, a Nenad je sa suprugom Slađanom ostao u Jugoslaviji. Nenad iz prvog braka ima dve ćerke koje žive u Australiji. Zora i Danilo su rastrzani roditeljskom brigom između Srbije i Izraela. Proslavili su 2006. godine 60 godina zajedničkog života.

Zora i Danilo Fogel

Jakov-Žak Čelebi rođen je 1907. godine. O njegovim roditeljima, nažalost, nemamo podataka, ali zato je on ostao upamćen u Zemunu kao jedan od najaktivnijih poslenika u vatrogastvu. Teško je pobrojati i sve zasluge koje je imao na tom polju. Ipak treba ukazati bar na jedan deo onoga što je on učinio, ne samo za vatrogasno društvo u Zemunu nego i za celu Jugoslaviju.

Kao sedamnaestogodišnjak učlanio se u "Maticu" - vatrogasno društvo u Zemunu. Prvo je radio kao dobrovoljac, a kasnije kao profesionalac.

Već 1933. godine, angažuju ga kao stručnjaka za izradu "Zakona o zaštiti od požara". Izborio se za svoju ideju da se u Zakon unese odredba da se iz premije osiguranja izdvaja određeni procenat za vatrogasni fond.

Vatrogasni znak - ukrštena sekirica i baklja, koji je bio usvojen za celu zemlju, urađen je po njegovoj ideji.

Jakov-Žak Čelebi

Bio je pokretač i urednik tada jedinog vatrogasnog časopisa "Požarna odbrana".

Pripremio je i organizovao izložbu - "Vatrogastvo u odbrani od vazdušnih napada", koja je obišla sve veće gradove Kraljevine Jugoslavije.

Doprineo je tehničkom opremanju vatrogasnog društva u Zemunu, ali su to teme uže specijal-

Na desnoj ploči se vidi ime Jakova Čelebija, a na levoj od jedanaest imena palih 1941–45. njih petorica su zemunski Jevreji: *Edvin Goldštajn, Josif Elijas, Josif Kronštajn, Samuel Majer i Bela Zonebgerg.*

nosti i nema svrhe da se nabrajaju aparati, vozila itd. No, ostaje interesantno da je on negde 1935. godine nabavio, za ono vreme, najsavremenije i najduže vatrogasne automehaničke lestve na Balkanu. Koliko se tome pridavao značaj, govori činjenica da je svečanom osvećenju lestvica prisustvovao predsednik Senata i ministar unutrašnjih poslova Kraljevine Jugoslavije, A. Korošec.

Bio je oženjen sa Beti, rođenom Rajzberg. Oboje su bili učesnici narodnooslobodilačke borbe.

Posle demobilizacije Jakov dobija odgovornu dužnost u odeljenju za vatrogastvo Ministarstva unutrašnjih poslova Jugoslavije. Ni tada nije zaboravio svoju matičnu organizaciju. Pomogao im je u osavremenjivanju opreme i dobijanju odgovarajuće zgrade.

Uvek je bio pun novih ideja, ali ideja za koje je odmah predlagao i put i način za njihovu realizaciju. Tako je, između ostalog, još pre Drugog svetskog rata došao na ideju da treba podići vatrogasni dom u Zemunu i odmah predložio da se u tu svrhu vrši prodaja tzv. cigli. To je imalo velikog uspeha i gradnja je započeta, ali ju je prekinula okupacija.

Njegova supruga se teško razbolela i tragično završila život. On je umro 1993. godine. Vatrogasno društvo nije ga zaboravilo i iste godine je ime Jakova Čelebija uklesano na spomen ploči zaslužnih članova Vatrogasnog društva Zemun.

Jakob Kadmon Levi, rođen je 1858. u Vidinu. Porodica je u 15. veku došla iz Španije u Tursku, a u Zemun se preselila krajem 19.veka.

Jakob je bio imućan žitarski trgovac. Oženio se Natalijom, rođenom Kadmon iz Beograda. Jakob je sagradio kuću u Dubrovačkoj ulici broj 11. Natalijin rođak Solomon Levi, iz Beograda, je takođe jedno vreme stanovao sa njima u toj kući. Kasnije se oženio sa njihovom ćerkom Blankom.

Jakob i Natalija Levi

Za stolom sedi Solomon Levi

Njih dvojje su sagradili kuću na Kalvariji gde su i dobili dve ćerke Klaru i Aligret.

Jakob je umro 1940. godine u Zemunu.

Jakob i Natalija su imali desetoro dece:

Sinove

- Kadmon (1889. - 1927.)
- Nisim (1892. - 1942.)
- Josip (1899. - 1942.)
- Isak (1896 - 1958)
- Robert (1907. - 1968.)
- Alfred (1905. -1993.)

Ćerke

- Blanka (? - 1942.) najstarija ćerka
- Sol (1891 - 1993.)
- Klara (Claire) (1899 - 1942.)
- Sofija (1902 - 1980.)

Isak je pre Drugog svetskog rata držao knjižaru i papirnicu u Glavnoj ulici u Zemunu, preko puta hotela "Central". Bio je oženjen sa Matildom, rođenom Šagi iz Bečeja. Imali su sina jedinca Jakova, rođenog 1935. Zemunu. Jakov ima dvoje dece, ćerku Leu i sina Isaka. Za vreme okupacije Isak se nalazio u zarobljeničkom logoru kao oficir Jugoslovenske kraljevske vojske. Posle rata vratio se u Zemun i dobio stan u porodičnoj kući u Dubrovačkoj ulici. Poslednjih godina života je utehu nalazio u molitvama, kriveći sebe zbog stradanja cele porodice. Umro je 1958. godine.

Robert je preživeo Drugi svetski rat u partizanima. Naime, cela njegova vojna jedinica priključila se 1941. godine partizanima. Posle rata bio je direktor "Zeta" filma. Po sećanju Ljiljane Ničin, rođene Levi, Robert je 1968. godine umro u Izraelu.

Alfred je pre rata imao prodavnicu luksuznih automobila u Beogradu. Prijatelji su mu javili da će biti sprovedena racija u cilju hapšenja Jevreja. Njegovi prijatelji su ga tajnim kanalima prebacili u Trst. Tako je preživeo okupaciju. Posle rata, 1954 godine, otišao je u Karakas u Venecueli, odakle se kasnije preselio u Njujork, gde je i umro 1993 godine. Nije imao dece.

Nisim je bio oženjen Klarom. Imali su dve ćerke: Stelu i Meri. Svi su izgubili život u logoru (Jasenovac - Stara Gradiška).

Josip je bio oženjen Julikom. Oboje su stradali u Jasenovcu.

Sol je očigledno ostala neudata, a stradala je u Staroj Gradiški 1942. godine.

Blanka je imala dve ćerke: Klaru i Aligret. Aligret je bila udata za Farhija. Imali su sina Mileta, rođenog 1937. godine. Svi su stradali u Jasenovcu, odnosno u Staroj Gradiški.

Knjižara i papirnica Isaka Levija u Glavnoj ulici u Zemunu

Robert Levi prvi s leve strane - pred II Svetski rat

Sofiju su zvali Greta. Ona se školovala kod sestre Blanke u Drezdenu. Završila je Trgovačku akademiju, govorila je šest jezika i svirala je klavir. Udala se za Zorana Ničina (Srbina) i sa njim je dobila ćerku Ljiljanu i sina Petra.

Zoran je uspeo da izvede suprugu Sofiju i sina Petra iz voza , koji je transportovao zemunske Jevreje u Jasenovac i Staru Gradišku. U to vreme, Ljiljana je bila bolesna i nalazila se kod svoje Babe, tj. Zoranove majke, na Karaburmi u Beogradu.

Alfred, Sofija i Robert Levi

Sofija Ničin-Levi i Zoran Ničin - foto:1935. god.

Međutim, kasnije je Sofija bila otkrivena i oterana u logor Sajmište. Zoran je uspeo da potkupi stražara i da izvede Sofiju iz logora. Tako su preživeli okupaciju.

Posle rata živeli su u Sonti kod Apatina i kada se 1963. godine ispraznio prvi stan u porodičnoj kući u Dubrovačkoj ulici, vratili su se u Zemun.

Ljiljana, udata Jovanovski, živi danas u Zemunu, a njen brat Petar na Novom Beogradu.

Marijana Leon, udata Eberle, rođena je u Berlinu 24. aprila 1913. godine. Njen otac, Emil Leon bio je lekar, a mati Olga, rođena Leon.

Kada je u Prvom svetskom ratu otac poginuo u Mostaru, Marijana je imala 5. godina i sa majkom Olgom i sestrom Ružom se preselila u Zemun kod Hermine, Emilove sestre.

Marijana se pre Drugog svetskog rata udala za Eberle Kristofa, domaćeg Nemca. Iz tog braka se rodio 1940. sin Rihard.

Marijana je bila zaposlena u fabrici čokolade "La sigogne", današnja "Soko - Štark". Čim je izbio rat dobila je otkaz kao Jevrejka.

Do 1942. stanovala je sa mužem i sinom na Karađorđevom Trgu, a onda je Kristof odlučio da se presele u Prešernovu ulicu na Franstal, tj. u deo Zemuna gde su živeli skoro isključivo domaći Nemci i gde nisu znali da je Marijana

Olga Leon

Hermina Leon

Kristof, Marijana i Rihard Eberle

Jevrejka. On nije dao da se Marijana prijavi policiji, a ona nije više odlazila u centar grada.

Kristof je kao časovničar i zlatar imao radnju u centru Zemuna, a shodno tome i osigurane prihode. Tako je bio u stanju da svakodnevno donosi hranu Hermini i Ruži. One su stanovale u Primorskoj ulici i nisu htele da se presele na Francstal. Jednog dana Kristof je našao prazan stan. Stvari su bile raznete, a Hermina i Ruža su bile oterane u logor Stara Gradiška, gde su i stradale.

Marijana je umrla 8. novembra 2004. godine u Zemunu. Njen sin Rihard i ćerka Erna su aktivno angažovani u radu Jevrejske opštine u Zemunu.

Porodica Lava Brandajza, dugogodišnjeg predsednika Jevrejske opštine u Zemunu, doselila se u ovaj grad 1907. godine. Lav je bio najmlađi od desetoro dece. Otac mu je službovao u Čalmi, nedaleko od Sremske Mitrovice, kao učitelj. Razumljivo je da je njegov otac visoko cenio obrazovanje, te je tako nastojao da Lav završi visoke škole. Kada je završio osnovnu školu u Čalmi, prelazi u Novi Sad, gde pohađa gimnaziju. Pošto je došao iz Srema, nije znao mađarski jezik i nije se mogao upisati u mađarsku gimnaziju, zato se upisuje u srpsku gimnaziju. Zanimljivo je da je Lav bio prvi Jevrejin koji je pohađao ovu školsku ustanovu.

Posle položene mature Lav prelazi u Zagreb, gde je završio Pravni fakultet.

Pošto je sa uspehom završio prava, biva upućen u Zemun na položaj sudije, 1907. godine. Na ovoj dužnosti se nalazi sve do raspada Austrougarske i stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca.

U Zemunu se ubrzo oženio sa Hanom rođenom Binder. Dobili su troje dece: Ivana, Pavla i Hedvigu.

Dr Lav Brandajz – dugogodišnji predsednik Jevrejske opštine Zemun

Hana Brandajz, rođ. Binder

Dr Lav Brandajz u novostvorenoj državi, Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, ne nastavlja karijeru sudije. Otvara privatnu advokatsku kancelariju i ubrzo postaje jedan od najcenjenijih advokata, ne samo u Zemunu nego i na području Uprave grada Beograda.

Cela porodica je preživela okupaciju, o čemu se detaljnije piše u poglavlju o preživelim zemunskim Jevrejima.

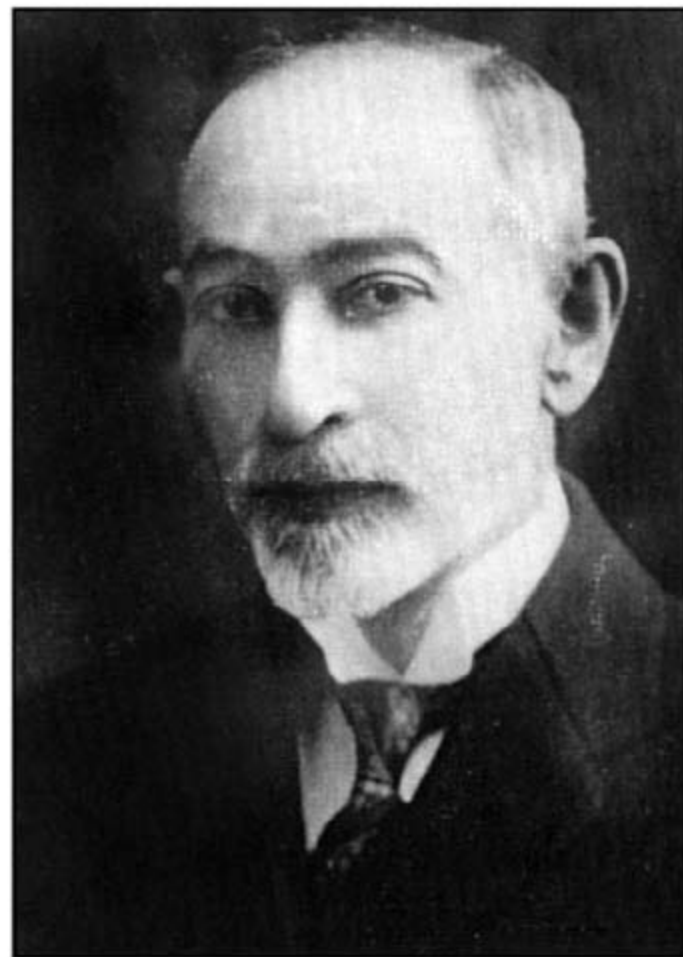
Ivan Brandajz

Pavle Brandajz

Porodica Binder bila je među najbogatijim Jevrejima, ne samo u Zemunu nego i van granica ovog grada.

Moric-Mavro Binder oženio se Henrijetom rođenom Belak. Porodica Binder doselila se krajem devetnaestog veka iz Beča u Zemun. Moric i Henrijeta imali su šesnaestoro dece, od kojih se oko desetoro rodilo u Zemunu. Henrijeta je umrla 1927. godine.

Moric Binder

Porodica Binder:

Stoje s leva na desno—Teodora, Klara, Leo, Paula, Judit, Hans, Marjana. Sede: Gretl, Hana i Karl

Prezime ove porodice najčešće se spominjalo uz prezime Polgar, jer su Moric Binder i Gabriel Polgar zajednički osnovali Fabriku za proizvodnju kundaka za puške. Međutim, ubrzo se pokazalo da ta delatnost nije rentabilna. Zato su napustili proizvodnju kundaka i otvorili drvaru sa pilanom. Od trgovačko-zanatskog preduzeća ono je preraslo u industrijski pogon. U ovom pogonu, zavisno od sezone, bilo je zaposleno između 120 i 220 radnika.

U Zemunu su ovo preduzeće svi zvali “Drvara Binder i Polgar”. To je bila jedna od malobrojnih firmi koje su u to vreme vodile socijalnu brigu o svojim radnicima. Između ostalog, podigli su izvestan broj kuća sa po četiri stana za svoje radnike.

Trebalo bi da Binder i Polgar ostanu upamćeni i po svom humanom odnosu prema njihovim sugrađanima. Oni su svake godine poklanjali po čitave šlepove drva za zemunsku sirotinju.

Ivan Brandajz sa svojim ujakom Ivanom Binderom i sa grupom neidentifikovanih zarobljenika u Osnabriku

Slika Judite sa svojom bebom Danom na putnoj ispravi iz 1923. godine

Nemamo potpune podatke o sudbini brojnih potomaka Morica i Henrijete Binder. Znamo da se Klara udala za Belu Perenjija, a da je Marijana bila udata za Ervina Goldštajna. Svi su stradali u Jasenovcu i Staroj Gradiški.

Ivan Binder je preživio okupaciju u nemačkom zarobljeničkom logoru.

Moricova ćerka Hana bila je udata za dr Lava Brandajza. Oboje su preživeli okupaciju, a posle se iselili u Izrael i tamo umrli. Druga Moricova ćerka Judita, udala se za Vladimira - Dragutina Badalića, koji je po nacionalnosti bio Hrvat. Iz tog braka rodila se ćerka Dana (1922.). Ona je pohađala tri razreda Jevrejske škole, do gašenja te institucije 1932. god. Dana se 1946. udala za Momčila Dimitrijevića, Srbina. Bila je jedna od aktivnijih članova Jevrejske opštine u Zemunu. Umrkla je 2003.godine

Porodica Rozenberg se oko 1760. godine doselila iz Poljske u Srem. Lazar Rozenberg rođen je 1897. godine u selu Divoš, u Fruškoj gori. Roditelji su mu bili seljaci, što je bio ređi slučaj kod Jevreja koji su živeli u Sremu.

Oženio se Evgenijom - Ženi Brandajz, sestrom dr Lava Brandajza. Ona je 1891. rođena u Čalmi. Izvesno vreme su živeli u Čalmi i tu je 1918. rođen sin Teodor - "Toša". Godine 1922. preselili su se u Zemun, i te godine im je rođen drugi sin, Ervin - "Šilja".

Lazar je imao trgovinu kože u centru Zemuna i sopstvenu kuću u Nikolićevoj ulici br. 15. Jedno vreme je u njegovoj kući živela i porodica Beherano.

Lazar je bio veoma cenjen trgovac, poznat po poštenju. Verovatno je zato bio izabran za blagajnika Udruženja trgovaca u Zemunu. Majka Ženi je bila domaćica, ali je pored brige o porodici uspevala da nađe vremena za aktivno angažovanje u ženskim dobrotvornim društvima.

Toša je kraće vreme bio u kenu "Hašomer Hacaira", a njegova preokupacija je bila muzika. Svirao je havajsku gitaru i harmoniku. Još kao veoma mlad zaradivao je pare svirkom. Između ostalog, svirao je sa još dvojicom gitarista i serenade pod prozorima devojaka, po narudžbi njihovih momaka. Običaj je bio da devojka, ako prihvata ovo udvaranje, upali šibicu da bi se to kroz prozor videlo. Događalo se da se serenada prekine pojavom oca ili majke.

Bio je veoma dobar muzičar, tako da je ušao i u program Radio Beograda. Međutim, otac nije htio ni da čuje da mu sin bude "muzikant", kako je on sa potcenjivanjem nazivao muzičare. Smatrao je da jednom Rozenbergu treba da bude ispod časti da se bavi takvim profanim poslom.

Na slici s leva na desno sede: *Lazar Rozenberg, Paja Bruner (Snajin brat) i Ervin – "Šilja"*
stoje: *Elvira, rođ. Bruner i Evgenija rod. Binder*

Fotografija je načinjena 1942. godine.

Na porodičnoj slici, iz 1942. godine nije Toša, jer se tada nalazio u zarobljeništvu.

Todor Rozenberg

Toša je posle male mature završio Trgovačku akademiju u Zemunu 1936. godine. U njegovoj klasi bilo je 39 đaka. Na pedesetogodišnjicu mature došlo je njih deset, tj. svi koji su 1986. bili živi.

Posle završene Akademije trebalo je da nastavi studije, sa orijentacijom na diplomatiju. Međutim, to nije bilo više moguće zbog uvođenja numerus clausus-a.

U to vreme, Tošu su putem veza angažovali da sa orkestrom svira na brodu "Kraljica Marija", koji je saobraćao između Dubrovnika i Venecije.

Znajući da se otac neće složiti sa ovim angažmanom, Toša je smislio malo lukavstvo. Rekao je roditeljima da će izvesno vreme provesti u gostima kod ujaka, Oskara Brandajza u Čereviću. Sa ujakom se dogovorio da ovaj u određenim razmacima šalje razglednice, koje je unapred napisao roditeljima u Zemun. Tako se Toša posle turneje vratio u Zemun sa zarađenih preko pet hiljada dinara, što je u ono vreme bio veliki novac (nadnica na selu se kretala tada oko deset dinara). Otac je, saznavši za Tošinu avanturu, bio veoma ljut, ali se nadao da su to sinovljeve prolazne bubice. Da bi sina odvratio od muzike, otac ga je uključio u privrednu delatnost. Kupio je malu fabriku konca i dao je na upravljanje Toši. Ubrzo se Toša oženio Elvirom Bruner, rođenom 1921. godine. Sin im se rodio kada je Toša već bio zarobljen. Nije ga nikada video jer je beba sa porodicom Rozenberg ubijena u logoru. Od cele porodice ostali su živi Toša i Ervin.

Drugi Lazarov sin, Ervin, izučio je preciznu mehaniku. Bio je među prvim članovima klen "Hašomer Hacaïra" 1931. godine. Kasnije je povremeno dolazio u klen. O njemu će još biti reči u drugim delovima knjige.

Porodica Švicer spadala je među najstarije i veoma ugledne članove Jevrejske opštine.

Samuel Švicer je oko 1850. godine došao iz Slovačke i naselio se u Dobanovcima, koji su pripadali Jevrejskoj opštini Zemun. On je u tom selu otvorio dućan mešovite robe. Imao je šestoro dece.

Berta i Salamon Švicer – Zemun 1936.

Salamon, jedan od sinova, oženio se Bertom, rođenom Najman. Ona je sa roditeljima živela u Popincima do svoje udaje.

Salamon se strogo pridržavao verskih propisa. Čak je išao u Zemun da izuča za šoheta, kako bi sam mogao da vrši ritualna klanja živine. Za velike praznike, kao što je Jom kipur, Roš hašana i slično, cela porodica bi iz Dobanovaca dolazila u Zemun, kod Morica Najmana, Bertinog brata. Deca su se radovala susretu sa ujakom i njegovom decom. Svi ti praznici su proslavljani uz molitvene i sve druge običaje.

Godine 1918. porodica Švicer je prešla u Zemun, sem Salamonovog sina Vilima, koji je preuzeo porodični dućan. Ova trgovina mu je obezbeđivala pristojne uslove života.

Situacija se iz osnova promenila dolaskom Hitlera na vlast u Nemačkoj. Domaći Nemci su počeli da bojkotuju Vilimov dućan. Jedan domaći Nemač je otvorio takođe dućan

*Na slici grupa mladih zemunskih Jevreja 1937.
Sleva nadesno: Šanji Švicer (sada Šaron), Hugo Samlaić, Marko Švicer Pači, Olga Fleš, Sami Kamhi, Adi Najman
sede: Ancika Levi (Avramova supruga) i Avram Levi (sada Dor).*

mešovite robe, što je dovelo do propasti Švicerove trgovine. Vilim je 1941. godine prešao u Zemun.

Od brojne porodice Švicer preživeli su holokaust samo Marko - "Pači" i Aleksandar - "Šani". "Pači", kao što će se videti u delu hronike o cionizmu, otišao je 1939. godine kao haluc u Palestinu.

Šani je 1941. godine, kao i svi Jevreji iz Zemuna, bio teran na prinudni rad. Međutim, on se nije zavaravao pričama da će Jevreji u Zemunu biti pošteđeni logora. Zato je isplanirao bekstvo na italijansku okupacionu teritoriju. Maja 1942. godine Šani je sa lažnim dokumentima napustio Zemun. U Metkoviću se sastao sa svojim rođacima Adijem i

Akijem Najmanom. Zajedno su prvo otišli u Split, zatim u Novi Vinodol, pa u Kraljevicu i najzad na Rab. Tako su uspjeli u svojoj nameri da se dokopaju italijanske okupacione zone, gde su izvesno vreme proveli u logoru.

Kapitulaciju Italije, 1943. godine, dočekali su na Rabu. Napustili su logor i priključili se partizanima.

Šani je kao borac Sedme banijske divizije bio dva puta ranjen. Odlikovan je Medaljom za hrabrost i Ordenom zasluga za narod.

Posle demobilizacije živeo je u Zagrebu. Kao borac, dakle kao čovek od poverenja, bio je raspoređen na visoku funkciju u Ministarstvu prosvete Republike Hrvatske.

Bio je cenjen kao stručnjak u prosveti. Međutim, u previranjima u vezi sa Informbiroom, video je da su i neki nevini ljudi stradali. Iako mu se nije mogla pripisati nikak-

Aleksandar – Šani i Marko – Pači Švicer – Izrael 1966. god.

va subverzivna delatnost, osetio je nesigurnost i izlaz je našao u iseljavanju u Izrael.

U Izrael se doselio sa svojom suprugom Trudom. Zajedno su preživeli logore i okupaciju. Upoznali su se 1. novembra 1942. godine u italijanskom logoru Kraljevica. Truda, rođena Goldštajn, poticala je iz Zagreba. Njene intelektualne sposobnosti su u Izraelu došle do izražaja. Radila je kao korespondent-prevodilac u Ministarstvu zdravlja, jer je bila poliglota. Govorila je sem hrvatskog, ivrit, francuski, engleski, nemački i italijanski. Truda je umrla 1988. godine u Jerusalimu.

Kao profesoru hemije, Šaniju nije bilo teško da savlada laboratorijski rad, a kao poliglota relativno je brzo naučio ivrit. Njegovo interesovanje je uveliko prevazilazilo samo rad u struci. Svoja mišljenja je zastupao javno u nekim novinama i publikacijama. Kritikovao je nazadnjaštvo u raznim sferama društvenog života u Izraelu. Istovremeno se bezrezervno zalagao za progresivne ideje. Karakterističan je njegov članak u kojem se suprostavio ideji o podizanju Trećeg hrama u Jerusalimu. Pošto je izneo svoje jasne argumente, članak završava konstatacijom da je država Izrael danas postala hram za čitavo jevrejstvo i da se bolji ne može podići.

I sada, kao penzioner, Šani nastavlja da prati sve aktuelne događaje, a povremeno napiše po neki članak na srpskohrvatskom, engleskom ili na ivritu. Nastanjen je u Jerusalimu. Promenio je prezime, kao što su učinili mnogi doseljenici. Sada se zove Aleksandar Šaron.

Dr Arnold Šen je bio omiljeni lekar, ne samo među jevrejskim sugrađanima. U svako doba dana i noći odazivao se na poziv bolesnika. Nije pravio razlike među staležima ni prema pripadnicima raznih vera. Dolazio je da obiđe siromašnog bolesnika, iako je znao da mu neće biti dat honorar.

Krug interesovanja dr Šena se nije ograničavao samo na njegovu lekarsku profesiju. Zato će o njemu biti govora i u delu knjige o cionizmu.

Arnold se rodio 10. juna 1886. godine u Vinkovcima. Majka je iz prvog braka dovela dve ćerke. Sa mužem Ignjatom imala je samo Arnolda. Mlađa polusestra je u maju 1941. umrla od kapi, u 63. godini, a starija (65 godina) je 1942. godine ubijena u Staroj Gradiški zajedno sa mužem i ćerkom.

Posle položene mature na klasičnoj gimnaziji (1905.) u Vinkovcima, Arnold završava Medicinski fakultet u Beču. Na praksi je bio prvo u Beču, zatim u Berlinu, a u Drezdenu je specijalizirao akušerstvo. Kao lekar opšte prakse dolazi u Đakovo.

Već 1914. godine dolazi u Zemun za šefa lekara u Okružnoj bolesničkoj blagajni, a istovremeno otvara i privatnu lekarsku praksu.

Bio je oženjen Lujzom, rođenom Erenfrajnd. Prvo im se rodila ćerka Heda (1915.), a zatim sin Teodor (1917.).

Dr Šen i njegova žena su se veoma uspešno uključili u društveni život Zemuna. Čak i više od toga. Može se slobodno reći da su oni mnogo doprineli kreiranju kulturnog i umetničkog života Zemuna.

Tako se u kući porodice Šen prvo formirao kamerni kvartet, koji je prerastao u oktet, da bi to konačno dovelo do formiranja Zemunske filharmonije. Ovaj orkestar je vrlo brzo stekao visok renome, tako da su se poznati beogradski dirigenti rado odazivali da diriguju na koncertima. Kao dokaz i priznanje visokog kvaliteta može svedočiti činjenica da je Radio Beograd više puta prenosio koncerte ovog orkestra.

Gospođa Šen je dugo godina bila potpredsednica Crvenog krsta u Zemunu i veoma aktivna kao član uprave u humani-

tarnoj organizaciji "Milosrđe". Ali ona je bila posebno zapažena kao glumica-amater. Glumila je u pozorišnim komadima i skečevima na nizu priredaba u korist humanitarnih organizacija. Zanimljivo je pri tome da je mnoge komade režirao dr Šen, a nekoliko pozorišnih komada i skečeva je i napisao.

ПРОСВЕТНО И ДОБРОТВОРНО
ПОЗОРИШНО ДРУШТВО
У БЕКУМУ

U korist dečjeg doma Kraljice Marije

U četvrtak 10 aprila 1930 g. Velika sala „Hotel Central“

Гостовање Првака
Народног Позоришта
у Београду
иосн. Александра Златковића

У АГОНИЈИ
Drama u dva čina. — Napisa Miroslav Krleža

LICA

Stanislav Lenbach, bivši dragunski potporučnik	g. Zlatković
Laura, njegova supruga, vlasnica pomoćne radnje „Mlekar Galan“	gđa Louise Schörl
Dr Kržovec, advokat	g. Petar Kovačević
Madien Petrovna, grofica Geislerova	gđica Neđa Milinković
Marija, sobarica	Em. Popović
Ujatonemski prosjak	g. G. Kameron

Први чин се одиграва у помоћној радњи „Млекар Галан“ између 6-7 сати вече. Други чин у сали барунице Ленбах између 2 и 3 сата у ноћи.

Намеснај из трговине г. НАРД АЛЕКСЕХТ. Помоћна роба из трговине „Ренесанс“ Београд Инез Милка. 25. Шешери из салона М. Шалк, Краља Алекс. — грамофон „Едизон Бил Пеннала“ (номинира И. ЛЕВИ) Денор. ПЕТАР ХЕЦЦА.

Цене месла: Circle D. 40.- I mesto D. 30.- II mesto D. 20.- stajanje D. 10.- mesto u loži D. 30.-

Preprodaja karata u drogeriji „Venus“ Mr. I. Perić.

Početak u 19 sati na veče.

Lujza Šen je najveći uspeh postigla kao Laura u Krležinoj drami "Agonija", gde je nastupila sa tadašnjim prvakom drame beogradskog Narodnog pozorišta Aleksandrom Zlatkovićem.

O ovoj predstavi je pisala sa velikim pohvalama i dnevna štampa, tako da je to saznao i sam Krleža. On je molio da se sastane sa Lujzom i do tog susreta je došlo 1932. godine u Zagrebu.

S obzirom na ovakvu aktivnost u javnom i kulturnom životu, razumljivo je da je porodica Šen uživala veliki ugled i da je spadala u zemunsku elitu.

Njihova ćerka Heda se 1935. g. udala za pomorskog oficira Dušana Banovića. Sin Teodor je 1939. g. otišao u Palestinu kao **haluc** (pionir). O njemu će još biti reči u delu o cionizmu.

Dr A. Šen je već u I svetskom ratu proizveden za sanitetskog oficira, a u kraljevskoj jugoslovenskoj vojsci bio je rezervni sanitetski kapetan prve klase. Kao takav mobilisan je 4. aprila 1941. godine i upućen za Niš. Tamo je već 9. aprila bio zarobljen od Nemaca. Kao zarobljenik odveden je sa ostalim jugoslovenskim oficirima preko Pirota i Caribroda u Dragoman. Odande je 7. maja 1941. godine uspeo da pobjegne i da ilegalno preko Beograda stigne u Zemun.

U Zemunu je odmah dobio žutu traku i zajedno sa jednom grupom Jevreja odveden na prinudni rad. Uskoro se razboleo od trbušnog tifusa. Čim je ozdravio interniran je u jednu kasarnu među bosanske Muslimane, izbeglice, kojih je bilo oko 1700. određen je za suzbijanje pegavog tifusa među njima, jer je bio imun, pošto je već ranije preležao tu bolest.

U jesen 1942. godine, uz pomoć falsifikovanih dokumenata, uspeo se nastaniti u Hrvatskoj Dubici kao lekar zdravstvene stanice. Odande je planirao da pobjegne na italijansko okupaciono područje sa ženom i ćerkom.

Međutim, posle godinu dana biva otkriven. Kao lekar - humanista pokušao je da spasava pravoslavno stanovništvo od preteće zaraze. Tako je vakcinu protiv tifusa, određenu za jedno ustaško selo, upotrebio za vakcinaciju Srba. Zato je 1944. uhapšen i odveden u logor Jasenovac i zatvoren u samicu. Međutim, zbog pomanjkanja lekara, odveden je sa još šest kolega u bolnicu u selo Jasenovac. Bolnica je bila ograđena bodljikavom žicom, dakle i tu je bio logoraš. Bolnica je bila evakuisana 8. aprila 1945. sa bolesnicima (ustaše, domobrani, nekoliko civila). Počelo je opšte povlačenje fašista i u tom haosu, dr Šen je uspeo da pobjegne i da stigne do Zagreba, gde se nekoliko dana skrivao kod prijatelja i 8. maja 1945. dočekao je oslobođenje.

Porodica Šen 1934. godine: dr Arnold, Lujza, Teo i Heda

Na slici: *Bilha* (Teova supruga), *Teo*, *Lujza*, *Amira* (Teova i Bilhina ćerka) i *Dr. Arnold Šen* – u Izraelu

Prilikom hapšenja u Dubici, ćerka Heda je pobjegla u Zagreb i u jednom podrumu je sa svojom ćerkom preživela rat.

Žena, Lujza, bila je posle muževljevog bekstva uhapšena. Srećom, imala je uverenje rimokatoličkog župnika da je arijevka, pa je puštena na slobodu. Naravno da posle toga nije htela da reskira da se otkrije njen pravi identitet, pa je pobjegla u neko zabačeno selo, i tamo je preživela okupaciju.

Posle oslobođenja ćerka Heda je otišla kod muža u Mesinu u Italiju, a dr Šen se sa ženom vratio u Zemun, gde je ponovo postavljen za šefa lekara u Okružnoj bolesničkoj blagajni.

U decembru 1948. dr Šen se zajedno sa svojom suprugom Lujzom iselio u Izrael. U Izraelu je pored rada u svojoj struci, bio društveno aktivan. Pisao je članke, skečeve i držao predavanja.

Njegova supruga Lujza bila mu je velika pomoć i podrška sve do svoje smrti 1977. godine.

Poslednje decenije života dr Šen je proveo u kibucu Gat, gde je 1986. proslavio svoj stoti rođendan.

Kada je prošao ovaj izuzetan jubilej, dr Arnold Šen je, u krugu porodice svoga sina Tea, izjavio da je dovoljno što je preživio dva svetska rata i holokaust i da više neće uzimati hranu. Pošto se dosledno držao ove odluke, stavljen je na ishranu pomoću infuzije. Međutim, on je uspeo da prekine dovod infuzije i preminuo je 1987. godine.

Sin, Teo, umro je 13. oktobra 1995. godine u kibucu Gat, a njegova supruga Bilha 1997. god.

Njihova ćerka, Amira, udata Keren, živi i radi u kibucu Mizra.

Sigmund Levi, drvarski trgovac, bio je poreklom iz Češke. Ostao je upamćen kao human i velikodušan čovek. O tome rečito govori sledeći slučaj:

Porodica Levi, koja nije bila u srodstvu sa Sigmundom, doselila se sa petoro dece iz Beograda u Zemun. Sigmund im je poslao puna kola drva besplatno (po sećanju Avrama, jednog od petoro dece, koji je u Izraelu uzeo prezime Dor).

Sigmund je imao četvoro dece, ćerku Elzu i sinove Kurta, Ota i Karla. Kurt je bio lekar i napredan čovek. Od početka ustanka bio je u partizanima. U tzv. Uzičkoj Republici

Pinter Đurka sa Mihaelom Polgar

bio je šef partizanske bolnice i partizanski ministar zdravlja. Uхваćen je krajem 1941. i ubijen u beogradskom Gestapou. O njemu su Nemci napisali propagandnu brošuru "Doktor Avram Levi partizanski ministar zdravlja" Ime Kurt su promenili u Avram da bi što više zvučalo jevrejski, a sadržaj ne treba odgonetati. Brošura se čuva u Jevrejskom muzeju u Beogradu.

Pinter Đurka je radio kod Polgara. Živeo je u Zemunu sa ženom Lenkom (bližih podataka za nju nema). Početkom okupacije, njih dvoje je pobeglo u Budimpeštu.

Tamo su živeli do pred kraj rata. Tada je počelo veliko skupljanje Jevreja u Mađarskoj. Kobnoga dana Lenka je izašla u snabdevanje. Igrom slučaja baš toga dana svratila je kod prijateljice i zadržala se u razgovoru. Tako je izbegla hapšenje i ostala živa. Đurka je, međutim, uхваćen i oteran u logor, gde mu se gubi svaki trag.

Dr Hinko Urbah je kao nadržabin službovao u Zemunu od 1909. do 1928. godine.

Rođen je u seocetu Moravka, u provinciji Moravska, 1872. godine. Majka je umrla kada je Hinko imao 7 godina. Ocu je ostalo da se brine o četvoro dece. On se ubrzo oženio udovicom, koja je imala svoje troje dece, a pri tom je prihvatio njen uslov da njegova deca moraju da odu iz njihove kuće. Hinko je prvi napustio roditeljski dom da bi postao obučarski šegrt, a zatim se školovao u hederu, pa u ješivi u Bratislavi, u kojoj je ostao kao vaspitač do svoje 26. godine. Godine 1898. obreo se u Budimpešti, gde je pokušao da se upiše u višu rabin-sku školu. Primali su samo kandidate sa završenom maturom. Hinko je morao da nauči mađarski i za tri godine je dospao do mature. Paralelno s programom više rabinske škole, koji je u ješivi odavno savladao, upisao se na filozofski fakultet

Budimpeštanskog univerziteta, na studije uporedne filologije semitskih jezika: hebrejskog, aramejskog, arapskog i perzijskog. Tezu je napisao na latinskom i doktorirao 1904. godine.

Oženio se Sarom, ćerkom svoga profesora Mozesa Feldmana i počeo da traži nameštenje. Brzo mu se ukazala prilika da postane glavni rabin Danske. Nije prihvatio ovo mesto zato što nije hteo da prihvati jedan od uslova koji su mu predočeni. Trebalo je, naime, da blagoslovi mešovite brakove, što je bio običaj u liberalnoj Danskoj.

I tako, umesto da postane državni rabin, on odlazi 1906. u siromašnu tuzlansku jevrejsku opštinu, koja je ukupno brojala 140 duša.

Odande prelazi u Zemun, gde se pastva sastojala od 680 Jevreja. Za vreme Prvog svetskog rata dr Urbah je bio mobilisan kao austrougarski vojni sveštenik. Posle nastanka Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, prima njeno državljanstvo i nastavlja svoje službovanje u Zemunu do 1928. godine.

Ostao je u sećanju kao veliki erudita i kao ličnost koja je bila uvažavana i poštovana, ne samo od Jevreja, nego i od nejevrejske elite. Ivan Brandajz se još kao đak zemunske gimnazije seća kako je dr Urbah redovno šetao sa katoličkim sveštenikom dr Kraljevićem i pravoslavnim popom Gligom Konstantinovićem. U tim šetnjama su vodili učene rasprave i to jednoga dana na grčkom, drugoga na hebrejskom, a trećeg dana na latinskom jeziku. Sva trojica su ispoljavala visok stepen verske tolerancije. Kasnije, dolaskom Hitlera na vlast u Nemačkoj ovi odnosi će se sve više pogoršavati, da bi u toku okupacije dobile otvoren antisemitski pogromaški karakter.

Iz Zemuna, dr Urbah prelazi za nadrabina u Sarajevo, gde će uspešno službovati do okupacije 1941. Uspeo je da se spase

preko Italije, gde ostaje do njene kapitulacije, a onda, bežeći pred Nemcima stiže u Švajcarsku. U Lozani deli službu u sinagogi s lokalnim rabinom Šulmanom. Već 1946. godine dolazi za rabinu u Zagreb. Odmah po osnivanju države Izrael organizuje Jevreje iseljenike i sam s njima odlazi u novu jevrejsku državu.

*Dr Hinko Urbah
Jerusalim 1949. god.*

Stoje: Dr Hinko Urbah, Sara Urbah rod. Feldman (supruga), Jakob Broner (rodak)

Sede: Benjamin Urbah (sin), Jozefina Feldman (tašta), Mozes Feldman, tast, rabin u Budimpešti, Tea Urbah (ćerka).

Dr Urbah i njegova supruga su smešteni u starački dom u Jerusalimu, gde nisu dugo ostali, jer ih je rodbina pozvala da poslednje godine života provedu u Parizu.

Hinko Urbah i Sara Feldman su imali četvoro dece po imenima: Simon, Tea, Mirjam i Benjamin.

Simon je 1916. umro od španske groznice, a Mirjam 1921. od upale pluća. Bile su to za ono vreme neizlečive bolesti.

Tea je magistrirala germanistiku na Beogradskom univerzitetu. Predavala je u gimnazijama u Smederevskoj Palanci i u Sarajevu. Udala se 1937. za poljskog Jevrejina Iliju Rubinova u Vilni (sada prestonica Litvanije). Oboje su bili u getu i u nemačkim koncentracionim logorima u Litvi, Estoniji i Poljskoj. Tea kaže: "Ostali smo čudom u životu".

Tea je umrla 2006. godine u Varšavi. Radni vek je sa uspehom provela- napisala je nekoliko knjiga.

Sin Benjamin živi u Parizu. Ima 2 sina i 7 unuka. Jedan sin mu je uspešan privrednik u Izraelu. Benjamin je dodvorio svoje roditelje do njihove smrti.

Dr Hinko Urbah umro je 1960. godine u Parizu, godinu dana posle smrti svoje supruge.

Gabriel Polgar je došao u Zemun u drugoj polovini XIX veka. Rođen je 1850., a umro je 1916. godine. Bio je oženjen Johanom Kački (1851.- 1908.).

Po dolasku u Zemun, zajedno sa Binderom, otvorio je drvaru, koja je poslovala sve do Drugog svetskog rata.

Gabriel je bio aktivan član jevrejske zajednice u Zemunu i jedno vreme je bio predsednik Opštine.

Gabriel Polgar

Gabriel i Johana su imali tri sina:

- Mihael je rođen 1882. a umro je 1923.
- Ivan (Janoš) rođen je 1885., bio je inženjer mostogradnje. Okupaciju je proveo u jednom hotelu u Budimpešti. Kada je počelo sakupljanje Jevreja u Mađarskoj pobjegao je sa ženom i ćerkom na selo. Po oslobođenju vratio se u Beograd. Godine 1948. iselio se u Izrael, gde je i umro. Njegova ćerka Vanda živi u Beču.
- Zoltan Polgar (1883. - 1958.) bio je drvar. Oženio se Anom rođenom Mirmajer (1896. - 1979.), Austrijankom, koja je prešla u jevrejsku veru.

Zoltan Polgar

Ana Polgar

Polgarovi su imali imanje kod Bežanijske kose. Na tom imanju su se jedno vreme obučavali za poljoprivredne radove budući halucim (pioniri) koji su se spremali za iseljenje u Palestinu.

Imanje Polgarovih na Bežanijskoj kosi- foto: 1937. god.

Mihaela Polgar

Liselote Polgar

Kada su u Zemun počeli pristizati Jevreji emigranti, koji su iz Nemačke i Austrije bežali od nacističkih progona, većina ih je bila smeštena na Polgarovom imanju. Tu im je pored smeštaja obezbeđena hrana i druge potrebe.

Zoltan i Ana su imali dve ćerke: Liselotu (1924.-1957.) i Mihaelu, rođenu 1925. godine, koja sada živi u Beogradu.

Za vreme okupacije Zoltan je ostao u Zemunu. Krio se u Gornjem gradu. Jedno vreme je bio u zatvoru. Pušten je na intervenciju domaćih Nemaca.

Za to vreme, Ana je slobodno živela u svom stanu sa Mihaelom i Liselotom.

Mihaela se 1942. godine u Zagrebu udala za Kazimira Vagnera, koji je kasnije bio u partizanima. Godine 1943. rođen im je sin Tomislav. On živi u Rijeci kao turistički stručnjak u penziji. Ima dva sina i dve ćerke.

Šarlota Zonenfeld, udata Đerić, rođena je 1926. godine u Zemunu. Njen deda Johan Zonenfeld rođen je 1826. godine, a umro 1890. godine u Zemunu. Baba Rosa, rođena Dojč, rođena je 1846. godine, a umrla je 1926. godine.

Johan i Rosa su imali sedmoro dece:

- Johana, udata za Goldštajna, imali su osmoro dece: Greta, Johan, Oto, Elsa, Pera, Kornelija, Aleksander i Franciska.
- Samuel, oženjen Olgom Fišer, imali su troje dece: Hilda, Angela i Ivica.
- Hajnrih, neoženjen
- Paula, neudata
- Ludvig, neoženjen
- Šarlota, udata za Bertranda Goldštajna, imali su troje dece: Oskar, Ela i Ervin.

Lazar Zonenfeld i Roza Zonenfeld rođena Dojč

Deca Johane Goldštajn - snimljena u Budimpešti

- Lazar, oženjen Katicom Pačarik, imali jedinicu ćerku Šarlotu.

Od svih članova porodice u Holokaustu su stradali: Samuel, Lazar, Šarlota Goldštajn, Oto, Franciska, Hilda, Angela, Ivica, Ela i Ervin. Od Johanovih unuka je stradalo još četvoro (znaju se imena za Nadin i Elsu, a za jedno muško i jedno žensko dete se imena ne znaju).

Lazar Zonenfeld je rođen 25. januara 1873. godine. Bio je jedan od najimućnijih Jevreja u Zemunu. Imao je fabriku alkoholnih pića u delu Zemuna koji se zvao Francstal. Posedovao je ledaru a radio je i sa poznatim pivarom Vajfertom. Posedovao je ceo blok zgrada od dunavskog keja do Žitne pijace.

Lazar se razboleo od dijabetesa, bolest je uzela maha i morali su da mu amputiraju nogu.

Ćerka Šarlota je imala bezbrižno detinjstvo. Nije išla u Jevrejsku osnovnu školu, jer je škola prestala sa radom baš kada je Šarlota dorasla za prvi razred.

Razume se da Šarlota pre Drugog svetskog rata nije oskudevala ni u čemu. Sama se seća da je često koristila fijaker za izlaske ili za odlazak u sinagogu, odnosno Templ, kako su Aškenazi nazivali svoju bogomolju.

Okupacija je prekinula lagodan život. Šarlota se seća da joj je otac Lazar jednom prilikom rekao da je dobro platio domaćem Nemcu Mozeru (inače je ovaj bio poznati proizvođač i trgovac vinom) da ih zaštiti. Mislio je da ih neće proganjati.

Međutim, tog kobnog dana, 27. jula 1942. godine, kada su zemunske Jevreje pokupili za slanje u logor, u povorci prema stanici našli su se i Lazar i Šarlota. Kućna pomoćnica Mica je nosila Lazareve stvari, jer on to nije mogao pošto se teško kretao

Samuel

*Šarlota Goldštajn-Zonenfeld,
sinovi Oskar i Ervin, ćerka Ela udata Elek
i Bernard Goldštajn*

Lazar Zonenfeld

*Lazar Zonenfeld po povratku
iz Austrougarske vojske*

bez jedne noge. Oni su sporije išli, tako da su stigli zadnji do stočnih vagona u koje su ih domaći Nemci u crnim uniformama utovarali. Otac je među poslednjima uguran u vagon, a Šarlota je već bila ubacila svoj kofer i zakoračila prema vratima vagona kada ju je grubo svukao na zemlju jedan od nemačkih policajaca. Tata je video šta se dešava i rekao joj je da ode. Ona mu je proturila svoju fotografiju, a on je prvi put u životu viknuo na nju: Idi! Tada je Šarlota prvi put videla suze u očima svoga oca.

Vratila se kući sa kućnom pomoćnicom i bila je u teškom šoku, tako da se narednih 30 dana ne seća šta se događalo. Pošto joj je majka bila Mađarica, primljena je da pohađa gimnaziju.

Policija je više puta zvala učenike iz njenog razreda na saslušanja, tako je i ona nekoliko puta saslušavana. Na tim saslušanjima su je tukli, jer su tražili informacije koje ona nije mogla da dá. Verovatno je to bilo u vezi sa aktivnostima narodno-oslobodilačkog pokreta. Ona samo zna da je više dece iz njenog razreda ubijeno.

Pošto im se stan nalazio blizu groblja, Šarlota zna da su na jevrejsko groblje dovozili leševe iz logora Sajmište, među kojima je bilo i polumrtvih zatočenika. Mnogi su usput padali sa kolica koje je vozio neki Roda, tako su ga zvali. On je leševe ostavljao u kapeli Jevrejskog groblja, da bi posle bili bačeni u zajedničku grobnicu. Pričalo se da su okolni stanovnici dolazili u kapelu i da su odnosili one koji su još pokazivali znake života. Zatim su ih odvodili svojim kućama, negovali ih dok se ne oporave da bi mogli da beže dalje.

**Kapija Kapele na
Jevrejskom groblju u
Zemunu 2003. god.**

Šarlota Đerić - Zonenfeld

Zahvaljujući tome što joj je majka bila Mađarica uspjela je da izbegne logor i tako je dočekala kraj okupacije.

Šarlota se 1947. godine udala za Predraga Đerića. Imali su dva sina: Zorana, koji je poginuo u saobraćajnoj nesreći i Dragana, koji je takođe umro. Ostala su dva Draganova sina: Dejan i Nemanja, koji su aktivisti u Jevrejskoj opštini Beograd.

Posle rata Šarlota je radila u Zemunskoj gradskoj opštini i jedno vreme bila sekretarica tadašnjeg predsednika opštine Branka Pešića (Pešić je upamćen kao predsednik grada Beograda po mnogim značajnim zdanjima koji su podignuti na njegovu inicijativu). Zatim je bila zaposlena u Vojsci, fabrici "Galenika", "Planumu" i u Union inženjeringu Beograd. Iz tog preduzeća je 1980. godine otišla u penziju.

Živi sa svojim mužem u Zemunu.

Porodica Šer se doselila u Srem prvom polovinom devetnaestog veka.

Potomci se iz priča starijih sećaju da se kao rodonačelnik porodice pominje Adolf Šer. On je živio u selu Budanovci. Nije poznato odakle mu je supruga, niti kada je sklopljen brak. Dostupan je jedino podatak da su imali četiri sina, Filipa, Ferencu, Salamona i Đulu.

Filip Šer je rođen 1856. godine. Kao trgovac je živio i radio u Novom Sadu i Zagrebu. Okupaciju je dočekao u Novom Sadu. Uspeo je slučajno da izbegne likvidaciju u januaru 1942., ali je sa celom porodicom kasnije transportovan u logor Aušvic. Od petoro dece (Bela, Elza, Nina, Adela, Geza) logor su preživle samo Nina i Adela. Po izlasku iz logora boravile su kod strica Vilima u Zemunu, odakle su otišle u Pariz.

Preživela je i Filipova unuka Gertruda, Gezina ćerka. Ona je bila u mađarskim logorima, odatle je pobjegla i priključila se partizanima.

Ferenc Šer je rođen 1875. godine. Bio je trgovac u Novom Sadu. Ubijen je u raciji januara 1942. Njegov sin jedinac, Oskar, kao rezervni oficir Kraljevske jugoslovenske vojske preživio je rat u nemačkom zarobljeništvu. Iselio se u Izrael 1946. i tamo je umro sedamdesetih godina prošlog veka.

Đula Šer je rođen 1877. Po nekim saznanjima, on, supruga i njihovo dvoje dece ubijeni su u novosadskoj raciji 21. januara 1942. godine.

Samuel-Solomon-Šer rođen je 1862. godine. Bio je trgovac u Zemunu. Oženio se Reginom Gerber iz Zemuna. Imali su osmoro dece: Vilima, Marka, Adolfa, Filipa, Aleksandra, Margitu, Katicu, Olgu i usvojenu Luciju.

sleva nadesno: *Filip, Ferenc, Salamon i Đula Šer*

Salamon i Regina su u zoru 27. jula 1942. godine pokupljeni sa ostalim zemunskim Jevrejima. Međutim, zbog njihove starosti su ih izdvojili i proterali u logor na Sajmištu. Regina je umrla na putu za logor, a Salamon je ubijen na Starom sajmištu. Ne zna se gde im je grob.

Sva njihova deca, izuzev Vilima, tragično su završila život.

Marko Šer, rođen 1895. u Kupinovu, bio je činovnik, a bio je zaposlen kod svoga brata Vilima. Nije bio oženjen. Ubijen je januara 1944. u logoru Jasenovac.

Porodica Salamona i Regine Šer

*gornji red s leva na desno: Aleksandar, Lucija, Adolf, Filip, Olga, Marko
donji red sleva nadesno: Salamon Majer (suprug Margite), Margita, Salamon,
Regina, Vilim, Katica, Mirko Majer (sin Salamona Majera)*

Lucija Šer rođena je 1897. u Bonu, u Nemačkoj. Usvojili su je Salamon i Regina, koji su o njoj brinuli kao i svojoj rođenoj deci. Lucija je bila ćerka Bernarda Majera i Amalije, rođene Kaufman. Nije se udavala. Ubijena je novembra 1942. u Jajincima.

Filip Šer rođen je 1901. godine u Kupinovu. Bio je trgovac. Imao je prodavnicu muške galanterije u Gospodskoj ulici (posle ulica Kralja Aleksandra) u Zemunu. Bio je oženjen Malvinom, koja je došla iz unutrašnjosti. Ona je ubijena avgusta 1942. u Jajincima, a Filip je ubijen januara 1944. u Jasenovcu.

Filip i Malvina Šer

Margit Šer rođena je 1903. u Kupinovu. Udala se za Samuela - Salamona Majera iz Zemuna. On je bio činovnik, a ona domaćica. Imali su dvoje dece: Mirka i Dragana. Samuel i sin Dragan ubijeni su u Jasenovcu, a Margita je ubijena avgusta 1942. neposredno po dolasku u logor Staro sajmište.

Mirko je otišao u italijansku okupacionu zonu. Tamo se priključio partizanima i iz rata je izašao sa činom kapetana. Umro je 1946. godine.

Adolf Šer rođen je 1905. u Kupinovu, radio je kao činovnik u Zemunu. Nije bio oženjen. Bavio se aktivno sportom, pa je izvesno vreme bio i golman fudbalskog kluba "Jugoslavija". Ubijen je novembra 1942. u Jasenovcu.

Mirko Majer

Olga Šer rođena je 1908. u Kupinovu, domaćica, udala se za Tibora Moizesa iz Novog Sada. Imali su ćerku Juditu. Cela porodica je ubijena tokom racije u januaru 1942. u Novom Sadu.

Katica Šer rođena je 1912. u Kupinovu. Udala se za Miku Dantija, građevinskog inženjera. Nisu imali dece. Katica je 1942. ubijena u Jajincima, Mika je sa svoja dva brata ubijen u Jasenovcu.

Olga Moizes-Šer sa suprugom Tiborom Moizes

Vilim i Jelisaveta Šer

Aleksandar Šer rođen je 1919. u Kupinovu. Zvali su ga Šandor. Bio je činovnik u Zemunu. Aktivno se bavio atletikom. Ubijen je novembra 1942. u logoru Jasenovac.

Vilim Šer rođen je 1893. u Kupinovu. Školovao se u Zemunu i Novom Sadu. Govorio je, kao i sva Salamonova i Reginina deca, nemački, mađarski i srpsko-hrvatski. Vaspitavan je u duhu jevrejske tradicije, tako da je govorio i jidiš.

Vilim Šer (drugi s desna) pred svojom radnjom u Bežanijskoj ulici

Vilim je kao najstariji sin nasledio trgovačku radnju u Bežanijskoj ulici u Zemunu. Prodavao je tekstilnu metražnu robu, koju je nabavljao u Grčkoj, Pešti, Beču, Engleskoj i u Italiji. Bio je poznat kao trgovac koji daje robu na veresiju (tj. kredit). Trudio se da ima najkvalitetniju robu i da ni jedna mušterija ne izađe praznih ruku iz radnje.

Oženio se Jelisavetom Kovar, modistkinjom iz Novog Sada. Jelisaveta je prešla u jevrejsku veru i venčanje je obavljeno po jevrejskim propisima. Imali su četvoro dece, Vladimira, Alfonsa, Filipa i Zdenku. Zdenka je umrla još kao beba.

s leva na desno: *Vladimir, Alfons i Filip*

Bila je to dobrostojeća građanska porodica, koja je pružala deci život bez materijalnih problema.

Tridesetih godina XX veka, Vilim je izgradio porodičnu kuću na Kalvariji u Zemunu. U to vreme je kupio i automobil marke "opel". U ono vreme u Zemunu je bilo veoma malo automobila i njihova pojava na ulicama izazivala je interesovanje prolaznika.

Ugodan porodični život prekinula je okupacija 1941. godine. Vilimu je oduzeta radnja, auto i kuća na Kalvariji. U kuću se uselio neki nemački štab. Jelisaveta je uspela da porodica ostane u podrumskim prostorijama.

Ona je pronašla svoju krštenicu na kojoj je stajalo da je katolik, što je u velikoj meri zaštitilo nju i decu. Vilim se, međutim, skrivao po komšijskim tavanima i podrumima.

Kada su ustaše u zoru 27. jula 1942. kupili Jevreje, nisu ulazili u Vilimovu kuću, jer je u njoj bio nemački štab. Tako je porodica ostala pošteđena.

Posle oslobođenja Vilim se od prvog dana angažovao na obnavljanju rada Jevrejske opštine Zemun. Vilim Šer i Aleksandar Frank su najviše doprineli da se sačine spiskovi odvedenih i ubijenih Jevreja iz cele Jevrejske opštine, tj. i iz sremskih sela koja su pripadala ovoj opštini. Vilim je izvesno vreme obavljao i dužnost predsednika Opštine.

Vilimov hobi bilo je pčelarstvo. Još 1934. godine dobio je srebrnu medalju na Sveslavenskom sajmu, za kvalitet meda. Posle rata, 1945, vratio se svom hobiju, samo mu je pčelarstvo tada bilo jedini izvor prihoda, kojim je izdržavao porodicu.

Njegov sin Filip, koji je rođen 1931. u Zemunu, školovao se u Beogradu i u SAD. Doktor je tehničkih nauka. Posle studija radio je na Kosovu, u Rudarskom institutu u

Beogradu i u "Energoprojekt". Šezdesetih godina XX veka otišao je u ekonomsku emigraciju. Radio je u Zambiji, Nigeriji i u još nekim afričkim zemljama. Prešao je u Španiju, gde se za stalno naselio. Filip ima dva sina: Vilim je diplomirani inženjer rudarstva, oženjen je i ima troje dece (Sašu, Lea i Adama). Živi i radi u Južnoafričkoj republici; David studira u Španiji i Italiji.

Drugi Vilimov sin Alfons školovao se u Zemunu i Beogradu. Kao brodograđevinski tehničar bio je na specijalizaciji u Holandiji. Radio je u Brodogradilištu Beograd. Živi sa suprugom u porodičnoj kući na Kalvariji u Zemunu. Čerka Milica (1952.) je mašinski inženjer, a sin Marko (1957.) diplomirani veterinar. Marko je aktivan u JO Zemun i u Savezu JO.

Treći Vilimov sin Vladimir rođen je 1936. u Zemunu. Školovao se u svom rodnom gradu i Beogradu. Diplomirani je inženjer metalurgije. Radio je kao uspešan privrednik u IMT-u, u FOB-u, MINEL-u i PKB-u. Živi u porodičnoj kući na Kalvariji. Njegov sin jedina, Filip (1965) živi i radi u Beogradu kao doktor medicinskih nauka.

Vladimir je bio dugogodišnji predsednik IO Zemun. On je doprineo revitalizaciji ove jevrejske opštine.

Margareta - Greta Koristka rođena je 1918. godine u Zemunu.

Pradeda Isak Šrajber doselio se u Zemun u drugoj polovini XIX veka. Gretin deda Adolf Šrajber rođen je u Zemunu i bio je oženjen Jozefinom Benvenisti iz Beča, ćerkom Jakoba Benvenistija.

Adolf je bio žitarski trgovac. Njegova ćerka, Franciska - Fani Šrajber rođena je 1882. godine.

**Jakob Benvenisti pradeda
Margarete Koristke
foto: Beč 1898. god.**

Fani Šrajber

Franciska je redovno odlazila u apoteku Benka Štrajma i tamo je upoznala studenta farmacije Franca Koristku. Odlučili su da se venčaju, ali ih u katoličkoj crkvi nisu hteli primiti. Proglasili su se evangelicima i zaključili građanski brak u Pančevu. Pred kraj Prvog svetskog rata Franc je dobio prekomandu u Austrougarskoj vojsci. Franciska je dobila obaveštenje da se Franc vodi kao nestao na frontu. Otada mu se gubi svaki trag.

Imali su tri ćerke:

- Valerija je rođena 1912. godine u Zemunu. Bila je udata za Popović Miodraga - Mileta. Njihov sin je Vladica Popović, poznati fudbaler, a kasnije trener. Čeka Vukica je bila udata za režisera Batu Stojanovića, koji je poginuo u saobraćajnoj nesreći. Njihov sin je Radomir Stojanović.

Valerija Koristka

Vukica i Bata Stojanovic foto:1955 g.

- Feodora je rođena 1915. godine u Zemunu. Bila je udata za inženjera Raca Kamenka. Imaju dva sina: Branka, koji živi u Beogradu i Nenada, koji živi u Parizu. Feodora je umrla 1998. godine.

Feodora Koristka (1915.-1997.) udata Raca sa decom Brankom i Nenadom

- Margareta - Greta rođena je 1918. godine u Zemunu. Išla je u Osnovnu jevrejsku školu i seća se učitelja Isidora Grinfelda i učiteljice Edite Centner. Seća se kako je učiteljica bila stroga i da je često delila packe lenjirom (udaranje po dlanovima). Greta je jednom dobila packe iako nije ništa skrivila. Iz tog perioda se seća jedne Poljakinje po imenu Marekova. Kad se Greta vraćala iz škole ova je išla za njom i dovikivala joj "Čifutka" (pogrdan izraz za Jevreje). Ne bismo ovu epizodu ni spominjali da se kasnije Marekova nije pojavila u ulozi potkaziavača.

Greta je posle osnovne škole završila Državnu trgovačku akademiju u Zemunu.

Pre Drugog svetskog rata Greta je bila zaposlena kao računovođa u ispostavi Svilare iz Osijeka. Dolaskom okupacije Svilara je prestala sa radom. Svi zaposleni su dobili šestomesečnu platu. Gretu su izbacili iz spiska i nije ništa dobila. Ostala je bez sredstava za život. Pored toga je za nju i njenu majku uveden karton u policiji i tamo su se morali redovno javljati.

*Margareta Koristka
foto: Zagreb 1939. god.*

Jednom je sa svojom prijateljicom Marijanom Leon (udata Eberle) sedela u poslastičarnici "Glumac". Za drugim stolom su sedeli Retl, šef zemunske policije i Marekova, Poljakinja koju smo ranije spomenuli. Bilo je očigledno da Retl pita

Marekovu ko je za drugim stolom. Ona se nagnula prema njemu i nešto mu šaputala. Bilo je jasno da govori o Greti, jer je ukazivala na nju. Greta i Marijana su brzo napustile poslastičarnu i na tom se završio taj neugodni susret.

Nekoliko dana kasnije došla je komšinica Perić i donela joj jedan formular. Nagovorila ju je da u odgovarajuću rubriku unese da je čista arijevka. Odmah posle toga dobila je posao u fabrici aviona "Ikarus". Ta fabrika je pripadala pola Nemcima i pola Hrvatima. Neposredni šef je bio Spitz, a iznad njega je bio neki Gludovac. Posle devet meseci rada u "Ikarusu" tražili su od Grete da donese dokumenta o njenom ocu. To je dobro prošlo, jer je otac bio iz Češke, tj. nije bio Jevrejin. Kratko vreme zatim tražili su i dokumenta za majku. Nadležna službenica, koja je bila ljubavnica Gretinog porodičnog prijatelja rekla je da ne mora ništa da donese. Tako je Greta nastavila rad u "Ikarusu" sve dok u jednoj raciji nije privedena u Ortskommandaturu. Pitali su je gde radi i kada je ona rekla da je zaposlena u "Ikarusu", Nemci su odmah nazvali fabriku, odakle je potvrđeno da je to tačno, pa su je pustili. Međutim, tako je u "Ikarusu" otkriveno njeno jevrejsko poreklo i već sutradan ju je pozvao šef Gludovac i momentalno je izbacio iz fabrike.

Istoga dana uveče, u Gretin stan je došao Špic i rekao joj da ni slučajno ne prenoći u njenom stanu i da se za stalno negde skloni.

Tada je Špic ispričao da je on radio kod jednog Jevrejina u Banatu. Taj Jevrejin je prema njemu, kao i prema drugim nameštenicima bio veoma velikodušan. On im je pomagao ako bi zapali u neke teškoće. Posebno se sećao da ih je gazda za sve jevrejske praznike uvek pozivao za porodičnu trpezu.

Špic je rekao da je znao za Gretino poreklo, ali se pravio da ne zna, a da ovo čini iz zahvalnosti prema nekadašnjem poslodavcu, Jevrejinu.

Greta je iste večeri otišla kod porodice Nedić, koja je imala radionicu za proizvodnju soda vode. Lepo su je primili, ali je tu ostala samo nekoliko dana. Došla joj je sestra Feodora, pa joj je rekla da traži propusnicu za Beograd, da bi tamo otišla kod sestre Valerije. Uspela je da dobije dozvolu za odlazak u Beograd, ali bez prava povratka u Zemun. Kasnije je saznala da je službenik koji joj je izdao dozvolu bio pripadnik Narodno - oslobodilačkog pokreta. Nije hteo da ugrozi svoju bezbednost ako bi se Greta vratila.

Izvesno vreme je boravila kod sestre, a onda je prešla kod Milene koja je bila udata za Rudi Štajna. To je bio težak period, jer nisu imali od čega da žive. Onda je Milena našla

Danilo Fogel i Margareta Koristka za vreme intervjua 2006. god.

neke abonirce za hranu, koju je ona spremala. Pa su tako Milena i Greta dočekale kraj rata. Rudi je bio u nemačkom zarobljeništvu kao pripadnik Kraljevske jugoslovenske vojske i tako je preživio rat. Vratio se u Beograd 1945. godine, a 1948. godine Rudi i Milena otišli su u Izrael. Rudi je dobio rak, bio je na operaciji u SAD, ali je ubrzo umro. Milena je do svoje smrti ostala u Izraelu.

Greta je ostala u Štajnovom stanu u Beogradu u koji su doseljeni i sustanari. Posle izvesnog vremena dobila je drugi stan u kojem i sada živi.

Greta se 1946. g. udala za Dobricu - Vida Misaljevića. Brak je trajao svega 6 meseci, pa su se sporazumno rastali. Posle toga, Greta je odlučila da se iseli u Izrael. Zato se formalno udala za Isaka Levija iz Sarajeva, s kojim je zajedno radila u Elektroprivredi. Pred odlazak u Izrael se predomisli i taj brak je razveden.

Greta je bila dugogodišnji aktivista Crvenog krsta. Do odlaska u penziju radila je u Statistici, Elektroprivredi, Sudskoj arbitraži i u Drugom opštinskom sudu. Bila je preko 20 godina sudija porotnik u Palati pravde.

Sada živi u Beogradu.

Isidor Švajcer, došao u Jevrejsku opštinu Zemun početkom dvadesetih godina prošlog veka (XX). Rođen je 1891. godine u selu Matra Sele, okrug Lerinc u Mađarskoj. Imao je više braće i sestara.

Isidor je izučio rezbarski zanat. Bio je izuzetan majstor. Zemunski stolari su sa velikim poverenjem koristili njegove usluge, jer su njegovi radovi ličili na umetnička dela. To mu je spaslo život, jer su ga fašistički funkcioneri zadržali u Zemunu, da za njih radi duborez. Tako je preživio okupaciju.

Marija i Isidor Švajcer

Još u Kuli, gde je kao drvorezac radio pre preseljenja u Zemun, upoznao je Mariju rođenu Rebštok (rođena u Kuli 1892.) sa kojom se venčao. Imali su samo jednu ćerku, Margitu, rođenu 1919. u Kuli.

Margita je odrasla u Zemunu i tu se 1938. godine udala za mornaričkog oficira, Zvonimira Horvata. Iz tog braka rođeno je dvoje dece. Nikola, mlađe dete, rođen je 1941., a Aleksandra je rođena 1940. godine u Zemunu.

Aleksandra Horvat se venčala sa Ivanom Klajnom. Ivanov deda, Samuel Klajn, bio je rodom iz Ungvara u Mađarskoj. U tamošnjoj Jevrejskoj školi predavao je hebrejski jezik. Negde 1890. doselio se u Vukovar i otvorio prodavnicu pamučnih proizvoda. Oženio se Sofijom rođenom Grin, koja je bila poreklom iz Slavonije. Imali su dva sina i tri ćerke. Stariji sin, Rihard, poginuo je u Prvom svetskom ratu.

Mlađi sin, Hugo Klajn, rođen je 1894. u Vukovaru. U Beču je završio medicinske studije. Godine 1919. doselio se u Beograd, kao jedan od prvih psihoanalitičara u Srbiji. Pisao je stručne i popularne publikacije iz oblasti psihoanalize i bio cenjen kao vrhunski stručnjak u toj oblasti.

U godinama Drugog svetskog rata krio se pod lažnim imenom u Beogradu i tako je preživeo okupaciju. Njegov otac i tri sestre ubijeni su u Jasenovcu, tj. Staroj Gradiški.

Hugo Klajn se posle rata posvetio pozorištu, za koje je oduvek pokazivao veliko interesovanje i ljubav.

Hugo se 1936. godine oženio Stanom Đurić, pijanistkinjom i muzikologom. Njihov jedini sin Ivan rođen je 1937, redovan je profesor Filološkog fakulteta i redovni član SANU. Sa Aleksandrom Horvat ima jednog sina, Olivera, rođenog 1976. godine.

Porodica Semnic naselila se u Zemun krajem devetnaestog veka.

Herman i Hermína Semnic su došli iz Almaša. Imali su šestoricu sinova. Sinovi Zigmund - "Žiga" i Ignjac - "Naci" bili su poznati proizvođači sapuna u Zemunu. Albert je takođe ostao u Zemunu, dok su dva brata otišla u Zagreb, a jedan u Suboticu.

Albert, jedan od sinova, rođen je 1877. u Almašu. Završio je školu u Zemunu i jedno vreme je radio kao bankarski činovnik, a zatim kao zastupnik jedne velike štamparije.

Albert se oženio Zemunkom Irmom Bilic, ćerkom Bernarda i Elze.

Imali su šestoro dece: Greta, Judit, Lea, Rikard, Gideon i Danilo.

Greta je rođena 1909. u Zemunu. Bila je aktivna u sportskom društvu "Hakoah" (hazena). Posle prelaska cele porodice u Beograd, 1928. godine, učlanila se u sportski klub "Jugoslavija" i kao vrstan igrač hazene ušla je u reprezentaciju. Okupaciju je preživela jer je bila u mešovitom braku. Promenila

Porodica Semnic: Gideon, Greta, Judit, Albert-Aca, Danilo-Dane, Irma, Lea i Rihard
Snimljeno 1932. povodom 25 godina braka

je ime u Mira, a po mužu je Popović. Naravno da je živela u stalnom strahu da je kvislinške vlasti ne uhvate i oteraju u logor. Iz tog vremena joj se urezao u pamćenje sledeći događaj:

Krajem 1941. godine izašla je da nešto kupi. Na sebi je preko kostima imala kišni mantil. Na ulici je sreća Antona Junga, koji je bio porodični prijatelj i kolega sa posla. Taj veliki "prijatelj" ju je odmah upitao "da li znaš da treba da se prijaviš?" i čak joj je rekao i u kojoj zgradi se vrši obavezna prijava Jevreja. Na to mu je Greta odgovorila: "Znam, i već imam žutu traku!"

Srećom, bilo je i pravih humanista. Tako se Lea, koja je bila sekretarica u firmi "Pokorny" (likeri), udala i to u jesen 1941. za Milana Stepanovića. Venčanje je obavio pop u

Vaznesenskoj crkvi, iako su vlasti to zabranjivale i strogo kažnjavale. Milan je odveo Leu u Donja Crnuća, rodno selo, i ona je tamo preživela rat.

Danila Semnica je primila porodica Radovana Dokovića i on je preživio okupaciju pod imenom Danilo Simić. Nije zaboravio svoje dobročinitelje i 1985. godine doveo je Radovana u Jerusalem, gde mu je u "Jad vašemu" svečano uručena medalja pravednika. Danilo se još 1948. godine uselio u Izrael sa bratom Rikardom. Rikard je preživio rat u nemačkom zarobljeništvu. U Izraelu je radio u Ministarstvu trgovine. Umro je 1976. godine. Danilo živi u Jerusalamu kao penzioner.

Gideon Semnic je izučio stolarski zanat u Zagrebu. Kada je izbio rat pobjegao je iz Zagreba. Na putu prema italijanskoj zoni predomislio se, jer nije znao ništa o svojim u Beogradu. Hteo je da se vrati preko Zagreba u Beograd. Negde kod Nove Gradiške su ga uhvatili i ubili.

Judita je bila veoma aktivna cionistkinja, koja se sa oduševljenjem spremala za odlazak u Palestinu. Negde krajem 1940. ili početkom 1941. godine otišla je preko Turske u Palestinu u kibuc "Šar Hamakim".

Dok je živio u Zemunu, Albert Semnic je bio omiljen među Jevrejima, ali i među ostalim građanima. Bio je vedra duha i rado viđen u svakom društvu. Ostao je upamćen po svojoj pesmi "Malo šetnje kroz Zemun", koja se nalazi u poglavlju ove hronike "Period između dva svetska rata".

Bila je to, manje-više, tipična zemunska jevrejska porodica, koja je očuvala tradicionalistički odnos prema jevrejstvu. To znači da su slavili praznike, da se uglavnom na praznike išlo u sinagogu, da su deca išla u Jevrejsku školu, ali

istovremeno nisu bili preterano religiozni. O tome govori i sledeći događaj kojeg se seća Greta.

Irma Semnic, njena majka, veoma je retko išla u sinagogu. Kada ju je jedna poznanica upitala zašto tako retko dolazi u hram, Irma je odgovorila:

- Draga moja, svakoj čestitoj porodici je kuća hram, pa se i kod kuće mogu isto tako moliti kao i u Sinagogi.

Godine 1941. Albert Semnic je među prvima bio utpan u kamion, kojim su Nedićeve vlasti kupile beogradske Jevreje za logor. Albert je uspeo da iskoči iz kamiona i da za kratko vreme ostane na slobodi. Međutim, ubrzo je ponovo uhvaćen i ubijen.

CIONISTIČKI POKRET

Nije preterano reći da je Zemun grad u kome je ugrađen jedan od kamena temeljaca cionističkom pokretu. U ovom gradu je živio i delovao pola veka (1825-1874) jedan od značajnih preteča cionističkog pokreta, rabi *Jehuda ben Šlomo Haj Alkalaj*.

Jehudin otac, Šlomo Haj ben Moše Alkalaj preselio se iz Soluna u Sarajevo, gde se rodio Jehuda 1793. godine. U Zemunu je bio rabin i za sefarde i za aškenaze, jer je tada postojala jedinstvena Jevrejska opština.

Njegov uticaj se širio daleko van granica Austrougarske, jer se njegova delatnost nije ograničavala samo na verski domen. Saradivao je sa pretečama cionizma Kališerom i Natanekom.

Dela, koja je celog života neumorno pisao, ukazuju na njegovo vizionarstvo i optimistički realizam. Poznavao je dušu svoga naroda i otvoreno je govorio kako o dobrim, tako i o negativnim osobitostima Jevreja.

Ester i Jehuda ben Šlomo Haj Alkalaj

Jehuda Haj Alkalaj objavio je 53 knjige i publikacije. Prve dve knjige pisao je na latinu, a ostale na hebrejskom. Nekoliko prvih je štampao u Knjaževskoj štampariji u Beogradu, a ostale u Budimpešti, Beču, Lajpcigu, Londonu, Amsterdamu, pa čak i u Bombaju. Saradivao je u svim vodećim jevrejskim časopisima svog vremena. Bio je poznat daleko izvan naših zemalja, uglavnom kao ideolog novih strujanja u jevrejstvu. Direktno je preteča cionističke ideje da Jevreji moraju organizovati pokret za obnavljanje svoje domovine u Erec Izraelu. Pisao je o političkom preporodu jevrejstva, koji donosi versku, ekonomsku, moralnu i jezičku obnovu. Zagovarao je povratak hebrejskog kao govornog jezika Jevreja. Glavna dela su prevedena na engleski, i doživela su više izdanja.

Alkalaj je 1864. godinu, između ostalog, pisao:

“Naša sveta zemlja biće zemlja slobode; slobodni će biti svi stanovnici, bez obzira na veru i narodnost.”

Znao je da se mir ne postiže lako. Isticao je da su mnogi narodi pokušali da izmene svet i uspostave trajan mir, ali da im to nije uspelo. On je ipak verovao da će baš iz Ciona opet poteći ta ideja.

Predvideo je da će u budućoj državi postojati političke stranke različitih pogleda na svet, i da nije moguće da svi Jevreji imaju ista shvatanja. Zagovarao je jedinstvo naroda, ali nije živeo u zabludi. Pisao je: “Lakše je pomiriti dve države, nego dva Jevrejina!” Zato se zalagao da prvo zavлада mir i bratstvo među samim Jevrejima i da se više ne određuju kao Aškenazi, Sefardi, Poljaci, Zapadnjaci ili Mađari.

Bio je i osnivač organizacije A.I.U. u Parizu (Alliance Israélite Universelle) koja je dođue bila kratkog veka, ali on nije odustajao od ideja povratka Jevreja u svoju staru posto-

Regina i Simon, deda i baba Teodora Hercla

binu. Preduzimaio je niz propagandnih putovanja po Evropi i izjašnjavaio se protiv odlaska Jevreja u Ameriku, zalažući se neprekidno za odlazak u Palestinu. Posle dugogodišnjeg delovanja, koje je dalo veoma male rezultate, hteo je i sopstvenim primerom da pokaže ispravnost svojih ideja, te se preselio u Jerusalim. I odatle je odlazio na propagandna putovanja, pa je jednom prilikom posetio i Zemun.

Iako se teško može povezati uticaj Rabi Alkalaja sa kasnijom delatnošću osnivača cionističkog pokreta, **Teodora Hercla**, ipak je zanimljivo da Teodorova porodica potiče iz Zemuna. U svojoj kratkoj studiji, Zoran Markuš iznosi sledeće podatke:

Geneološko stablo Teodora Hercla izgleda ovako:

- Naftali Hercl - čukundeda
- Leopold - Jehuda Leb Hercl - pradeda
- Simon Hercl - deda
- Jakov Hercl - otac

Teodorov otac rođen je 26. adara 5595. (početkom aprila 1835.) u roditeljskoj kući u Apostelgasse 253 u Zemunu. Sada se na tom mestu nalazi zgrada podignuta 1910. godine, a sadašnji naziv ulice je Gundulićeva, dok kuća nosi broj 17. Kasnije se preselio u Budimpeštu, gde mu je rođen sin Teodor.

Nesumnjivo je da je na širenje i prihvatanje ideje o povratku u Palestinu i stvaranja tamo jevrejske države, prvenstveni uticaj među Jevrejima imao rabin Jehuda Alkalaj. To pokazuje i činjenica da je posle osnivanja AIU u Parizu, već 1868. osnovana podružnica u Zemunu sa 24 člana. Ovo je bilo presudno za kasniji razvoj cionističkog pokreta u Zemunu, jer su kasnije ideja Teodora Hercla padale na plodno tlo.

Da bismo otrgli od zaborava i odali dužnu poštu jednom Zemuncu koji je s mladalačkim žarom prihvatao ideje cionizma i dalje ih aktivno putem proze i pesme širio, posvetićemo mu malo prostora.

Aladar Polak, pseudonim Radala, rođen je u Zemunu 1890. godine iz braka Filipa Polaka i Fani Hercl. Njen otac je bio rođeni brat oca Teodora Hercla. Aladar je gimnaziju završio u Zemunu, a prava u Zagrebu. Već kao gimnazijalac u 16. godini piše pod pseudonimom Radala. Pod istim pseudonimom piše u bečkoj štampi dopise iz Zemuna. Pisao je pesme i prozu, a prevodio je i dela Maksa Nordauna, poznatog socijalističkog mislioca i cioniste.

Kao oduševljeni cionista zalagao se za aktivan i borbeni odnos Jevreja, a protiv fatalističkog prepuštanja sudbini. Duboko je saosećao u tragedijama Jevreja koje su se baš u njegovu vreme događale. Očigledno ogorčen posledicama pogroma u Rusiji, piše pesmu iz koje navodimo dve poslednje strofe:

*Stoga, narode, uvidi opasnost
koja ti dnevno preti sa svih strana
samo TI SAM možeš sebi da pomogneš
ako ti uzbukti stara snaga!
Nemoj čekati "belog magarca" (Mesiju)
skoči na noge ne malaksaj;
Teodor ti je jednom ukazao na put
koji te iz mraka vodi u svetlo.
Probudi se, narode moj, pa se opaši:
Seti se odvažnosti svojih predaka:
Ne savij leđa, ne saginji se
nikada više neprijatelju
koji želi da te udari.
Probudi se, narode moj
i hvataj se mača
i nikada ne podnosi mirno nepravdu.*

Nažalost, umno delovanje ovog vrsnog intelektualca prekinuto je njegovom preranom smrću. Umro je u 25. godini života.

Bilo je tada pobožnih ljudi, koji su verovali u ostvarenje težnji za povratkom u "Svetu zemlju". Ali i to se uglavnom vezivalo za očekivani dolazak mesije. Bilo je među njima i dosta realnih pojedinaca, koji su smatrali da i sami moraju nešto da učine da bi se san o Palestini, tj. o budućoj Jevrejskoj državi obistinio.

Malobrojni protivnici cionističkog pokreta nisu mogli da spreče organizovani rad, koji se manifestovao i putem kulturnih institucija, a kasnije se osnivaju i sportska društva.

Godine 1911. osnovano je cionističko društvo "Teodor Hercl", i u njegovo okrilje je ušla "Esperanca".

Aladar Polak prvi predsednik cionističkog društva "Esperanca"

stanovištu. Ponekad bi u propovedima davao podršku cionističkim stremljenjima. Međutim, on nije imao šire kontakte sa zemunskom jevrejskom omladinom.

Tamburaški zbor "Esperance" osnovan je 1908., a posle Prvog svetskog rata ovaj zbor je uzeo ime "David".

Na početku dvadesetog veka jevrejska omladina se sve više opredeljuje za cionistički pokret. Na žalost, dokumenti iz tog vremena su većinom uništeni, a neke fragmente nalazimo prepričane u kasnijim publikacijama. Tako se iz napisa o izložbi "Pola veka organizovanog života zemunskih Jevreja", priređenoj 1939. godine, saznaje da je na prvom Kongresu cionističke omladine u Osijeku, najbrojnija bila zemunska

Židovska čitaonica otvorena je 1910. godine. Njen prvi predsednik i mecena bio je Gabrijel Polgar. Čitaonica se nalazila u Dubrovačkoj ulici broj 15, na prvom spratu.

Posle Polgara na čelo Čitaonice došao je nadrabin dr Hinko Urbah. U čitaonici, koja je u međuvremenu dobila ime "Jevrejska čitaonica", povremeno su održavane čajanke, a dr Urbah održavao je po neko predavanje. On je bio naklonjen cionistima, jer je lično bio na jevrejsko-nacionalnom

Cionističko udruženje, Zemun, foto: 1906. god.

delegacija. Takođe saznajemo da je 1907. godine održan Kongres jugoslovenskih cionista (verovatno drugi po redu), i da je u to vreme postojala cionistička organizacija pod imenom "Esperanca". Prvi njen predsednik bio je Aladar Polak - Radala.

Aladar Polak suprostavlja ideji mesijanstva aktivnu, organizovanu delatnost u okviru cionističkog pokreta. Takva stremljenja dobijaju pristalice prvo iz redova omladine, a postepeno dobijaju podršku i starijih članova zemunske Jevrejske opštine. Prihvatanje cionističkih ideja u većini slučajeva nije značilo i spremnost za iseljavanje u Palestinu. Međutim, takav odnos je pogodovao razmahu cionističkog pokreta u Zemunu.

Na slici: Grupa cionističke omladine Zemuna oko 1910. godine
Sleva nadesno – prvi red odozgo: 1. – ?, 2. Elemir Fekete, 3. Josip Feketa, 4. Meof?

Drugi rad odozgo 1, Ruben Levi, 2. Iso Nojman, 3. Andjelko Farhi, 4. Benko Darsa, 5. Pavle Bihali, 6. Tilu Koen.

Treći red odozgo: 1. Moni Farhi, 2. Vitalis Beherano, 3. Josip Elijas 4. i 5. ?

Sede: 1. Josip Darsa, 2. Kadmon Isak Levi, 3. Vili Švicer

Bilo je otpora širenju cionističkih ideja. Pojedini omladinci su morali da kriju svoju pripadnost cionističkoj organizaciji. Posebno su se bojali tadašnjeg profesora gimnazije Bernard Kona (oca poznatog knjižara i izdavača Geca Kona).

Tako je tadašnji aktivni član “Teodora Hercla” i “Esperance”, Šime Špicar bio proganjen zbog cionizma. Kon

je otišao tako daleko da ga je oborio na velikoj maturi. Šime je u očajanju pokušao samoubistvo, ali se to ipak dobro svršilo. U Zagrebu je bez problema položio maturu. Da bi ironija sudbine bila potpuna, dogodilo se da je Špicar zauzeo mesto generalnog sekretara Saveza jevrejskih opština Jugoslavije, sa kojeg mesta je otpušten profesor Kon.

Godine 1914. u Zemun je došao lekar dr **Arnold Šen**. On je već u Dakovu, odakle je došao u Zemun, bio predsednik mesne cionističke organizacije. Kao omladinac-gimnazijalac učestvovao je na Prvom kongresu jugoslovenske cionističke omladine 1904. godine u Osijeku.

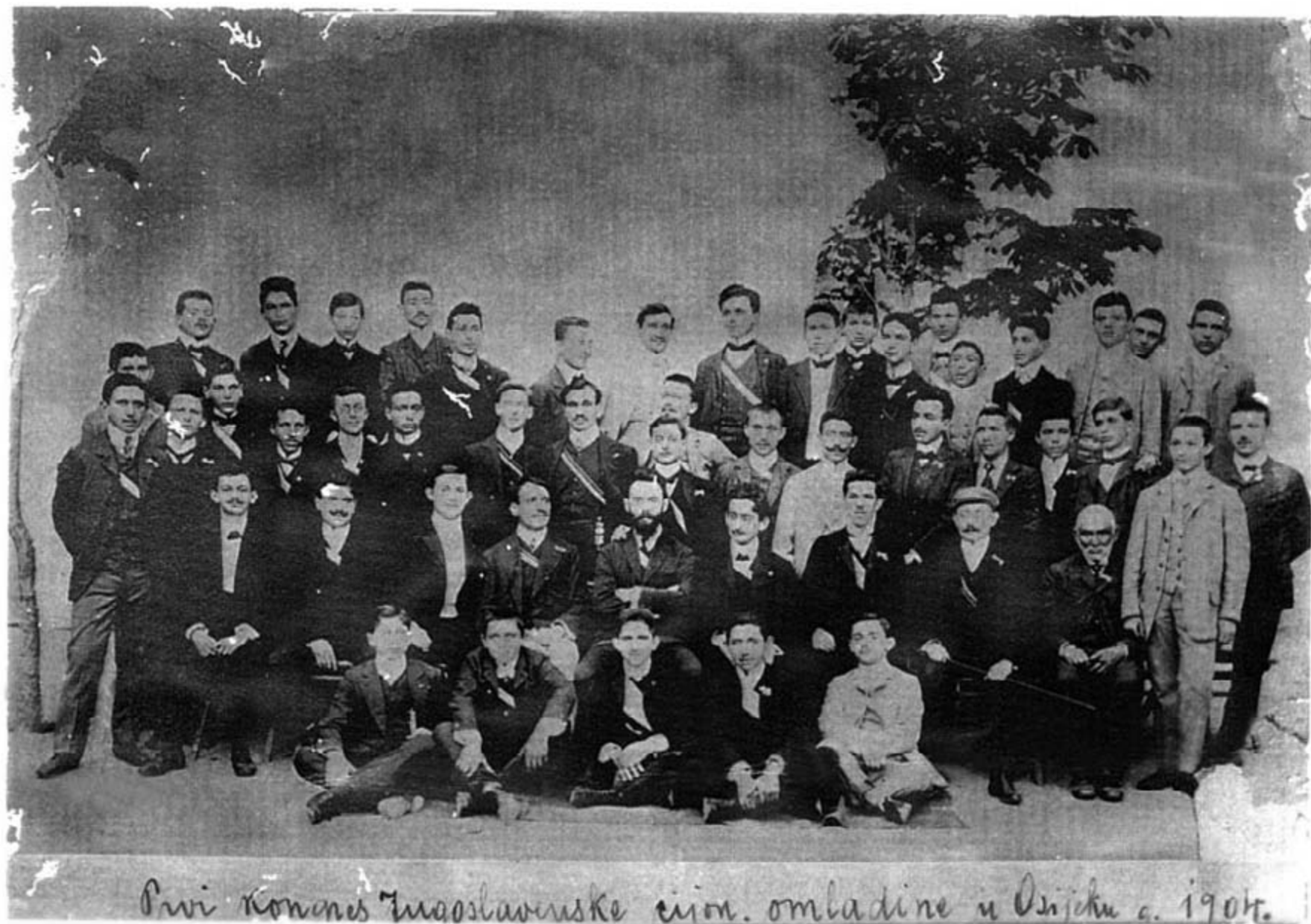
Po dolasku u Zemun Šen se odmah uključio u aktivnosti cionista međutim, Prvi svetski rat je praktično značio prekid svih društvenih aktivnosti ove vrste

Posle Prvog svetskog rata i stvaranja države Srba, Hrvata i Slovenaca, došlo je i do velikih promena u jevrejskoj zajednici u Zemunu. Pre svega, ona se brojčano prepolovila. Što se tiče cionističkog pokreta u Zemunu, na pozitivna kretanja uticale su najviše dve komponente: prvo, Balfurova deklaracija iz 1917. i drugo, izbor nove uprave Jevrejske opštine, u kojoj su cionisti dobili većinu.

Sledeći ideju o osnivanju ravnopravne jevrejske države u Palestini, dr From Hercog, već iskusni cionista, dr Jakov Stanić-Šlezinger, sudija, mladi Josip Elijas i već pomenuti dr Šen rešili su da osnuju Mesnu cionističku organizaciju. Cilj je bio da se privuku i oni mladi ljudi koji su još stajali po strani.

Cionistička omladina foto:1918. g. prvi s leva Vitalis Beherano

Prvi kongres juoslavenske cionističke omladine u Osijeku a. 1904.

Prvi kongres jugoslovenske cionističke omladine 1904. godine u Osijeku.

Postavilo se pitanje izbora predsednika MCO-a. Pomišljalo se na Ivana Kona, profesora hemije u Zemunskoj Gimnaziji, koji je nešto kasnije postao direktor Trgovačke akademije. To je bila veoma uvažena ličnost, što bi, po mišljenju inicijatora, imalo velikog uticaja na opredeljivanje zemunske jevrejske omladine, pa i starijih za cionističku organizaciju.

Ali Ivan Kon ne samo što je tada bio indiferentan prema cionističkoj ideji, nego je sasvim utonuo u asimilatorski mentalitet. Smatrao je da je u srpsko-hrvatskim krugovima primljen kao potpuno ravnopravan građanin.

Zato je njegovo razočarenje bilo veće kada ga nisu primili u Narodno veće grada Zemuna. Tada se osetio diskriminisan kao Jevrejin.

To je bila prilika da se Konu ponudi da stane na čelo Mesne cionističke organizacije. Kon je bio čestit čovek, čvrstog karaktera, odličan pedagog i ličnost dostojanstvenog držanja. On nije brzopleto odgovorio na datu ponudu. Očito je stao na životnu prekretnicu i trebalo mu je vremena da razmisli o svom budućem životnom putu. Posle nekoliko dana dao je svoj pristanak i tako je bio izabran za predsednika M.C.O. Profesor Kon je kasnije izabran za generalnog sekretara Saveza jevrejskih opština Jugoslavije. Umro je od gladi 1942. godine u logoru "Beogradsko sajmište".

Posle Kona za predsednika MCO je došao dr Fran Hercog, zatim Moric Sason, koji je zbog zauzetosti svojim trgovačkim poslovima dao ostavku. Posle njega, 1931. godine za predsednika opšte Mesne cionističke organizacije izabran je dr Arnold Šen, koji je na toj funkciji ostao do početka rata 1941. godine.

WIZO (Women International Zionist Organization - Međunarodna cionistička organizacija žena) bila je stalno aktivna organizacija. Zemunski WIZO je celo vreme od Prvog do

Drugog svetskog rata bio zastupljen u beogradskom Centralnom komitetu ove organizacije. Žene su održavale svake godine priredbe, a sav prihod je išao u korist KKL-a i KH. Poslednja predsednica ove organizacije do Drugog svetskog rata bila je Helena Anaf, supruga predsednika Sefardske opštine.

Jevrejska omladina se okupljala i u sportskim društvima počev od 1920. godine. Sportsko društvo "Makabi" (Čekić) bilo je zamišljeno kao klub sa raznim granama sporta, ali je gajio samo gimnastiku. Sportski klub "Hakoah" (Snaga) okupljao je mušku i žensku jevrejsku

Jevrejsko omladinsko društvo na Mošavi u Gozdu-Slovenija 1931.

Na slici sleva nadesno: *David i Ružica Fogel*, onda slede tri neidentifikovane devojke, zatim *Anci Fleš* iz Rume, sa raskopčanom košuljom je *Alfred Miler*, a drugi do njega je *Josip Pisker*, *Aleksandar Švicer* – ostali su nepoznati.

omladinu. Igrali su fudbal i hazenu (preteča rukometa). Iako je klub postizao zapažene rezultate, prestao je sa radom već negde 1923. godine zbog materijalnih i kadrovskih problema.

Jedan od konkretnih rezultata delovanja cionista u Zemunu bio je odlazak prvih **halucim** (pionira - naseljenika) u Palestinu 1921. godine. To su bili Ruben Levi, Rahel Beherano i Josip Darsa. Nešto malo se može reći o sudbini ove trojke. Josip Darsa se teško razboleo, vratio se u Zemun i oko 1930. godine umro. Za Rubena Levija se zna samo da je kratko vreme proveo kao haluc. Rahel Beherano je ostala u Izraelu. Živela je u svojoj kući u Jerusalimu u Talpiotu. Umrula je 1977. godine.

Pozitivan uticaj na aktivnost i širenje cionističke organizacije u Zemunu imao je list "Židov", koji je izlazio u Zagrebu.

Jevrejsko omladinsko društvo na Mošavi u Gozdu – Slovenija 1931.

Na slici prva s leva *Ružica Fogel*, *Lici Ungar*, a sedi na zemlji *Lenka Nahmijas* ostale devojkje nismo uspeli identifikovati

Na slici na str. 97.: *Celokupno članstvo "Kena" – Hašomer Hacair 1931. godine*

Sleva nadesno prvi gornji red: 1. *Eliša Samlaić*, 2. *Ervin Pisker*, 3. *Ružica Fogel*, 4. *Hilda Levi*, 5. – ?, 6. *Adi Najman*, 7?, 8. *Avram Levi*, 9. *Aleksandar Švicer*

Drugi red odozgo: 1. *Hugo Samlaić*, 2. *Josip Pisker*, 3. *Benjamin Beherano*, 4. *Boas Bošković*, 5. *Josip Fogel*, 6. *Icko Semnic*

Treći red odozgo: 1. *Teo Šen*, 2. *Klara Kačka*, 3.– ?, 4. *Hilda Rot*, 5. *Lici Ungar*, 6. *Fina Klopfer*, 7 – ? 8. *Elza Klopfer*, 9. *Debora Landau*

Četvrti red odozgo: 1. *Marko Švicer "Pači"*, 2,3, – ?, 4. *David Taglajht "Doli"*, 5. *Ervin Rozenberg*, 6. *Eči Ungar*, 7. – ? 8. *Josip Beherano*, 9. *Šami Fišer*, 10 – ?

Peti red odozgo: 1. *Roderik Levi*, 2. *Danilo Fogel*, 3. – ?, 4. *Alfred Kačka*, 5. – ? 6. *Hinko Geršanović*, 7, 8, 9, 10 – ?

Može se reći da je period između dva svetska rata (1919.-1941.), bio period procvata i širenja cionističkih ideja i organizovane delatnosti.

Od 1929. godine počinje aktivna delatnost Jevrejskog omladinskog društva. Društvo je okupljalo sve uzraste. Organizovalo je izlete i logorovanje. Oblici organizovanja preuzeti su od skautske organizacije. Sadržaj rada i vaspitanje članstva bio je sve do 1931. godine baziran na principima Skautskog pokreta, sa izvesnim cionističkim i nacionalnim primesama. Tako se sastajalište omladine zvalo "Ken" (gnězdo).

Prvi rukovodilac "Kena", sa ovakvim sadržajem rada, bio je Alfred Miler, tada student iz Rume. Kasnije, posle završenih

studija filozofije i germanistike, oženio se ćerkom Salamona Švicera (sestrom Šanija i Pačija). Godine 1932. postavljen je za učitelja u Jevrejskoj školi, koja je te godine prestala sa radom.

Posle Milera roš (glava-rukovodilac) "Kena" postaje Avraham Levi (Dor), koji je ostao na toj funkciji do 1935. godine.

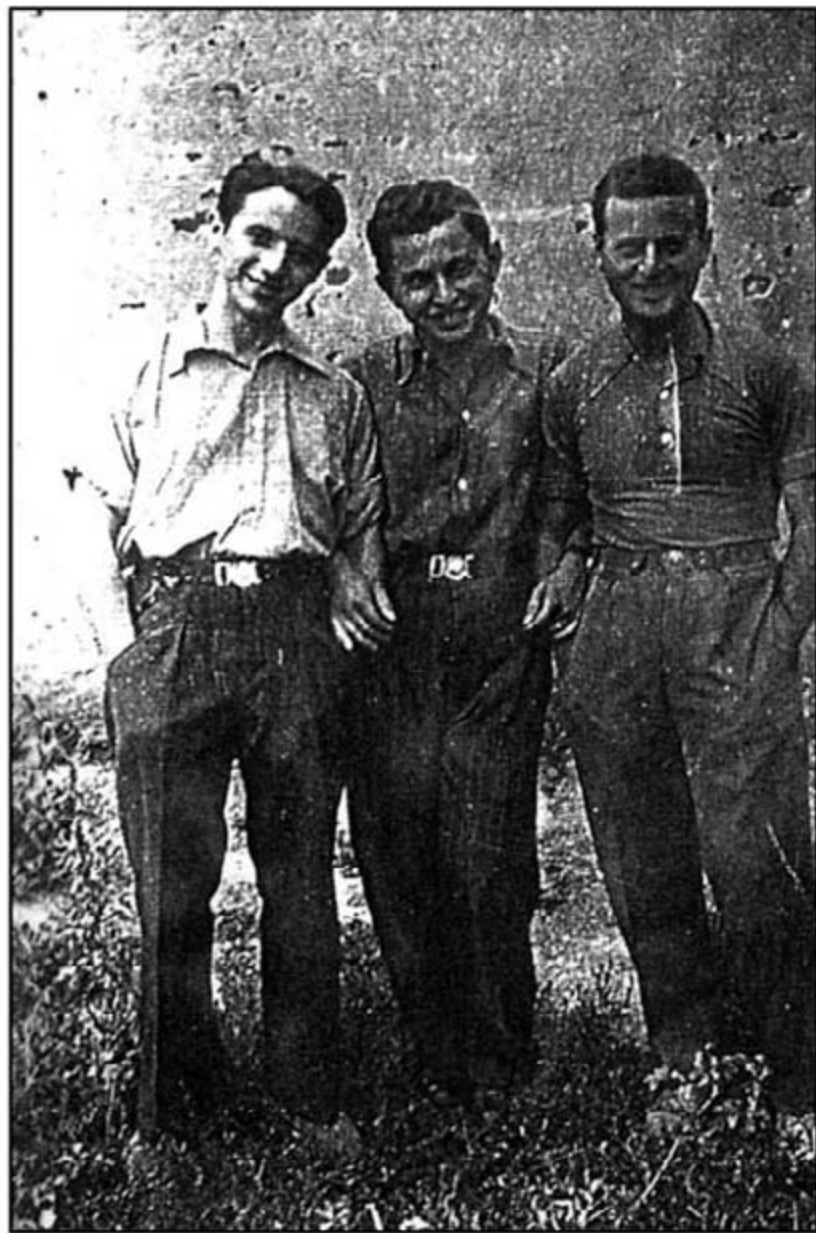
Godina 1931. je značajna po tome što se "Ken" odvaja od Skautskog pokreta i priključuje organizaciji "Hašomer hacair" (Mladi čuvar).

U to vreme svojom aktivnošću i organizatorskim sposobnostima su se isticali Marko Švicer "Pači", Hugo Samlaić "Jair" i Teodor Šen "Teo". Ova trojka je praktično preuzela na sebe organizaciju i celokupno delovanje "Hašomer hacaira" u Zemunu.

Ova trojka je okupila više aktivista koji su vodili grupe članova različitog uzrasta ili su bili zaduženi za pojedine vrste delatnosti "Kena".

Sadržaj rada "Hašomer hacaira" bio je prilagođavan uzrastu članova. Za rad sa decom bili su zaduženi najспособniji omladinci i omladinke, a često su se njima bavili drugovi iz redova najstarijih članova. Kroz igru i zabavu deca su saznavala značajnije događaje iz istorije jevrejskog naroda, neke podatke o Palestini kao o staroj postojbini, zatim, o naseljavanju i životu halucim (naseljenika-pionira), njihovom požrtvovanju i njihovoj borbi u novoj postojbini.

Međutim, obrazovni uticaj nije bio ograničen samo na jevrejstvo, nego se širio na sve grane nauke i na sve oblasti života. To je činjeno na popularan, pojednostavljen način i u onoj meri u kojoj su deca tog uzrasta mogla da razumeju. Ovakvo delovanje nije bilo skup slučajno odabраних tema i nagomilavanje znanja zbrda-zdola, nego je bilo usmereno na postupno izgrađivanje naučnog pogleda na svet.

Slika iz 1938. god.
sleva nadesno: Teo Šen, Hugo Samlaić i "Pači" Švicer

Na slici: menahelimi (rukovodioci "Kena")
snimljeni 1. septembra 1935.god.

S leva na desno: *Hugo Samlaić, Streja Medina, Pači Švicer, Heda Brandajz, Adi Najman i Teo Šen*

Na slici: Podmladak "Kena" sa menahelom
Boasom Boškovićem 1938.god.

Sva deca sa slike stradala su u logoru.

Članstvo "Hašomer hacaira" 1935. godine

Ovaj uticaj je nastavljen sa omladinom, samo na odgo-varajućem intelektualnom nivou. Od beletristike je u prvom redu čitana literatura socijalne sadržine. Naročito mnogo su čitana izdanja "Nolit"-a. Bilo je takođe veliko interesovanje za psihoanalizu, za pojedina filozofska dela i za marksističku literaturu, do koje se ređe i teže dolazilo. Proučavan je Marks, ali i niz drugih autora. Cilj ovog izučavanja nije bilo prihvatanje neprikosnovenih dogmi. Naprotiv, u veoma čestim i opširnim raspravama, sve je bilo podložno sumnji i suprotstavljanju mišljenja. Glavni cilj je bio usvajanje naučnog pogleda na svct, uz maksimalnu toleranciju drugačijih mišljenja.

Radi boljeg razumevanja treba naglasiti da se "Hašomer hacair" nalazio na levom krilu cionističkog pokreta. Dakle, na idejama Teodora Hercla izgrađivana je svest o potrebi stvaranja jevrejske države. Ali se istovremeno postavilo pitan-

je kakve države. U okviru Hašomer hacaira je državno uređenje od samog početka zamišljeno tako da to bude republika koja teži društvu socijalne pravde.

Bez obzira što se težilo uspostavljanju socijalizma u budućoj jevrejskoj državi, polazno stanovište je bilo da se prvo mora odigrati evolucija u svesti ljudi, pa tek onda vršiti društvene promene. U tom kontekstu se gledalo i na stvaranje kibuca kao forme socijalističkog življenja, a koji bi istovremeno bili i rasadnici socijalističkih formi i van poljoprivrede. Vreme je pokazalo koliko je tu bilo utopije, ali bez obzira na sadašnji razvoj, osnivanje kibuca je doprinelo iseljavanju u Palestinu i stvaranju neophodnih uslova za osnivanje države Izrael.

U tom teorijskom projektu nije bilo ni govora o nasilnoj revoluciji za obaranje kapitalističkog poretka. U stvari, bio je to socijaldemokratski orijentisani pokret, koji ima

Sa otvaranja "Kena" 1936. godine

Članstvo Kena "Hašomer hacaira" 1937. godine

dosta dodirnih tačaka sa današnjom socijal-demokratijom na Zapadu. Poznata je socijal-demokratska krilatica da poslodavci i radnici sede u istom čamcu i, ako žele da krenu napred, moraju zajednički veslati u istom pravcu.

Već tada je bilo jasno: da bi u budućoj državi mogla da se uspostavi socijalna pravda, ona mora imati visokorazvijenu privredu, dakle i mogućnost stvaranja visokog standarda, razvijeno školstvo, sveobuhvatnu zdravstvenu i socijalnu službu itd. Tek tada bi bilo moguće vršiti preraspodelu

društvenog bogatstva. A za tu preraspodelu bi morala da se izbori novonastala radnička klasa u novoj jevrejskoj državi.

Zbog istorijske faktografije treba na ovom mestu reći kakvo je viđenje "Hašomer hacaira" (bar u Zemunu) imao o mestu religioznih institucija u budućoj jevrejskoj državi. Iako je "Hašomer hacaira" bio ateistički opredeljen, bilo je jasno da religiozne institucije moraju opstati i u novoj državi. Preovlađujuće je mišljenje bilo da religija sa svojim institucijama treba da bude odvojena od države, a religiozno opredeljenje treba da ostane pravo svakog pojedinca kao deo individualnih i kolektivnih sloboda.

U raspravama o tom pitanju isticano je češće da je religija bila jedan od glavnih faktora koji su doprineli očuvanju celovitosti jevrejskog naroda, njegove istorije, tradicije i jezika. Kao pokret koji nije bio za nasilno menjanje društvenog uređenja, tako nije bio ni za nametanje i uniformisanje pogleda na svet. Smatralo se da će još dugo živeti religijska shvatanja i da će se ona kroz dugi proces potiskivati samo putem podizanja svesti, zasnovanom na istinama koje se mogu naučno dokazati.

U sadašnja rešenja ove oblasti u Izraelu ne ulazimo, jer to nije predmet ove hronike.

Mnogo vremena i pažnje posvećeno je raspravama o potrebi stvaranja jevrejske države baš na tlu Palestine. U tim raspravama se kritički razmatrao i eksperiment Staljina, koji

je pokušavao u to vreme da u Birobidžanu formira jevrejsku državu. Prevagu su imali istorijski, tradicionalni, pa i religijski argumenti, koji su potvrđivali ideju da se jevrejska država osnuje tamo gde je postojala još pre dve hiljade godina.

Među članovima "Hašomer hacaira" postepeno se razvijala svest o ciljevima pokreta i o putevima ostvarenja osnovne težnje: povratak u Palestinu, zemlju praotaca.

Nije bilo zavaravanja oko uslova za odlazak u Palestinu, niti oko uslova pod kojima se mora živeti u obećanoj zemlji.

Kao praktična priprema za život pod šatorima, skoro svake godine održavane su mošave. To su bila logorovanja jevrejske omladine iz raznih delova bivše Jugoslavije. Sami su omladinci podizali šatore, kopali roviće oko šatora za odvod kišnice, podizali zajedničku kuhinju, higijenske uređaje u prirodi itd. Tu su se sklapala nova poznanstva i razvijala drugarstva, za koja se mislilo da će se nastaviti u okviru kibuca u Palestini. To je u pravom smislu reči bila škola zajedničkog življenja, u kojoj se sve delilo (na pr. paketi slati od roditelja, ponesena hrana i mnoge sitnice), u kojoj se učilo disciplini i međusobnom poštovanju. Podrazumevalo se nepušenje i da se alkohol bilo koje vrste ne pije.

Karakteristično je bilo negovanje najviših moralnih vrednosti kako između muškaraca i žena, tako i u sveukupnim međusobnim odnosima.

Mošave su imale razvijene kulturne i obrazovne sadržaje, a bilo je naravno dosta vremena i za zabavni život, koji su sami učesnici mošave kreirali i realizovali. Obično se

Jedan od mnogobrojnih sastanaka. Na slici su stariji omladinci

Sleva u krug: *Hugo Samlaić, Fina Klopfer, Vlada Zonenberg, Benko Beherano, Jicak Semnic, Klara Kačka, Josip Fogel, Josip Pisker, Boas Bošković, David Taglajht, Elza Klopfer i Teo Šen*

Stariji podmladak "Kena" 1938. godine

Na slici s leva na desno: *Haim Hasan, Hinko Geršanović, Danilo Fogel, Alfred Kačka, Eči Ungar, ?*

Čuče: *Josip Pisker, menahel, ?, Gavra Koen, Mordehaj iz Skoplja, Adi Najman, menahel*
Sa zastavom *Hinko Izahar – "Mika"*

uz logorske vatre zajedno pevalo, a tu je bilo i malih koncerata, jer su pojedinci donosili na mošavu i svoj instrument, igrali su se i šaljivi skečevi, monolozi i sl. Bilo je i kraćih izlaganja uz, po pravilu, živu diskusiju.

Mošave pred Drugi svetski rat održavane su sve više pod uticajem dolazeće fašističke opasnosti. Pored analitičkih

rasprava, bilo je i pokušaja karnevalskog ismevanja fašističkih vođa Hitlera i Musolinija. Oni su, tobože, na improvizovanom mitingu držali govore, a učesnici su pravili duhovite upadice i tome slično.

Na mošavu u Selcu (1939.) došao je na razgovor sa učesnicima jedan Jevrejin iz Zagreba (ime nije poznato), inače očigledno član Komunističke partije Jugoslavije. Razgovor se vodio uz logorsku vatru. Prvo je dao uvodnu reč. On je ukazao da je opasnost od fašizma neposredna i da i sama Jugoslavija srlja u fašizam. Smatrao je da i "Hašomer hacair" treba da se uključi zajedno sa komunistima u antifašističku borbu. Govorio je o aktivnostima Narodnog fronta, kome su pristupile mnoge vanpartijske ličnosti.

U diskusiju se uključila većina prisutnih. Skoro svi su se izjasnili protiv pristupanja komunistima. Verovalo se da je i u ovoj situaciji jedino ispravna opcija priprema za odlazak u Palestinu. Verovatno je na ovakav stav najviše uticalo već postojeće saznanje o Staljinovim čistkama u SSSR-u, što je stvaralo veliku dozu podozrenja i prema jugoslovenskim komunistima, koji su u to vreme isticali i sledili Staljina kao vođu međunarodnog proletarijata. Ovakav stav Hašomer Hacaira zadržaće se sve do sloma Kraljevine Jugoslavije i ulaska nemačke fašističke vojske.

Menahelimi mošave 1933. kod Bohinjskog jezera – Slovenija
s leva na desno: *Eliša Samlaić, ?, Teo Šen, Hugo Samlaić,*
"Pači" Švicer

Mošava u Mozirju – Slovenija 1935. godine.

sleva nadesno: *Jakov Šen "Teo", Debora Landau,*
Oti Žlegel, Josip Pisker, Marko Švicer
"Pači", Icko Semnic, Josip Fogel, Fina
Gros, iza Icka, Boas Bošković

**Menahelimi mošave Radalj 1938. S leva na desno:
Josip Fogel, Menahem, Bele, Malka i Simon
(nažalost, prezimena nepoznata, jer nisu Zemunci)**

Postepeno došlo je do smene generacija u rukovodećem sastavu "Kena".

Teo Šen i Marko Švicer "Pači" su kao prvi halucim iz "Kena" "Hašomer hacaira" otišli 1939. godine u Palestinu. Bili su kraće vreme u kibucu "Bet" u Saridu.

Posle kraćeg vremena prešli su u kibuc "Gat", u kojem su ostali do kraja svog života.

Teo se pre odlaska iz Jugoslavije oženio Bilhom Hornig, sa kojom se upoznao na Hahšari (priprema za iseljenje). Njihova ćerka Amira i sada živi i radi u kibucu "Gat".

Sa mošave u Selcu, 1939. godine kod Škofje Loke

Alfred Kačka predaje raport menahelu Josipu Fogelu

Pored Alfreda je Danilo Fogel, zatim Šami Fišer, Izahar Hinko – Miki i doseljenik iz Banata?

Teo je uzeo ime Jakov Jafe. Umro je u kibucu 1995. godine. Njegova žena Bilha umrla je 1997.

Certifikat za useljenje dobijali su samo bračni parovi. Zato su se budući halucim često ženili formalno devojkama iz cionističkog pokreta. Tako je i "Pači" bio oženjen jednom Litvankom, od koje se razveo posle kraćeg boravka u Palestini. Oženio se u kibucu sa Ester Nadler, poreklom iz Poljske, sa kojom je dobio dvoje dece - Brurija i Nadav. Pači je uzeo ime Mordehaj Ben Šlomo. Umro je i sahranjen je u kibucu "Gat" 1996. godine.

Na slici: *Mordehaj Ben Šlomo* (alias *Marko Švicer-Pači*) na odsluženju vojnog roka u Kraljevskoj jugoslovenskoj vojsci-1937. godine

Hugo Samlaić je otišao na odsluženje vojnog roka 1938.-9. Takođe je i Streja Medina još 1935. godine otišla iz Zemuna, a od ostalih starijih članova, Heda Brandajz se pasivizirala nekoliko godina pred Drugi svetski rat i prestala da dolazi u "Ken".

U jesen 1938. godine u posetu "Kenu" došao je Hugo Samlaić, kada je kao vojnik Jugoslovenske kraljevske vojske dobio prvo odsustvo. To je vreme kada su Mordehaj Švicer - "Pači" i Jakov Šen - "Teo" vršili poslednje pripreme za odlazak u Palestinu.

Tako ovaj snimak prikazuje odlazeće i nove menahalim "Hašomer hacaira" u Zemunu.

Od kćerke Teo Šena, Amire, dobili smo sliku iz Kibuca u Saridu iz juna 1939. godine.

U prvom redu odozgo, prvi s desna je *Marko Švicer "Pači"*
U drugom redu odozgo prvi s desna je *Teo Šen*

Na slici s leva na desno: *Vlada Zonenberg, Icko Semnic, Teo Šen, Adi Najman, Hugo Samlaić, Josip Pisker, Pači Švicer, Doli Taglajht i Josip Fogel*

Na slici s leva na desno: 1. – ?, 2. *Josip Fogel, Fina Klopfer, Teo Šen, Vlada Zonenberg, Elza Klopfer, Josip Pisker, Icko Semnić i Boas Bošković*

Od starije generacije ostao je aktivan samo Adi Najman. Pored njega u nove menaholim izrasli su članovi iz srednje generacije: Josip Pisker, Josip Fogel, Vlada Zonenberg, Icko Semnic

Boas Bošković je krajem 1938. godine proteran sa roditeljima iz Jugoslavije u Poljsku. Sa ovog spiska ostali su živi Teo Šen, Pači Švicer i Adi Nojman, a ostali su ubijeni u logoru Jasenovac - Stara Gradiška.

“Ken” je i dalje okupljao najveći deo jevrejske dece i omladine. Mada suiskusni rukovodioci otišli, aktivnosti u “Kenu” nisu jenjavale.

Sve više se osećala opasnost od fašizma. Dolazak većeg broja emigranata iz Nemačke i Austrije unosio je među jevre-

jski živalj u Zemunu veliko uznemirenje. To je istovremeno povećalo aktuelnost iseljavanja u Palestinu.

U okviru “Hašomer hacaira” se pomno pratilo sve što je bilo vezano za mogućnost useljavanja, dakle, za englesku politiku u Palestini. Ta politika je veoma kritički posmatrana, najčešće praćena nezadovoljstvom i negodovanjem. Svako popuštanje Arapima vezivano je za neposredne interese Velike Britanije za naftu, koja je već tada postala najvažniji energent.

Uvođenje veoma ograničenih godišnjih kvota za useljenje Jevreja u Palestinu imalo je za posledicu ilegalno useljavanje. Zato se, između ostalog, ozbiljno diskutovalo o mogućim putevima ilegalnog useljavanja, kao i o rizicima koji se pri tome moraju uzeti u obzir. U to vreme su do starijih članova “Hašomer hacaira” stizale informacije o brutal-

Na slici: Otvaranje proslave desetogodišnjice osnivanja kibuca Arcija (?) 7. februara 1937. godine u sali “Oneg šabat” u Beogradu. Na proslavi je uzela učesća brojna delegacija iz zemunskog kena.

nim postupcima protiv useljavanja, a govorilo se da je čak dolazilo i do oružanih sukoba.

U ono vreme je opasnost od Arapa izgledala manja nego ona koja je dolazila od Engleza. Ovakvoj klimi je doprinosilo tadašnje uverenje da treba živeti zajedno sa Arapima u miru i saradnji. Isticano je da ima mnogo zajedničkih interesa. Trebalo ih je prihvatiti kao braću, koja će zajedno krenuti u društveni, privredni i kulturni progres.

Tada je izgledalo logično da su interesi Jevreja i Arapa protiv strane dominacije identični. Na ovom mestu nemamo nameru da vršimo retrogradnu analizu da bismo utvrdili razloge što razvoj odnosa Jevreja i Arapa nije krenuo onako kako se to pre Drugog svetskog rata želelo i zamišljalo u okviru "Hašomer hacaira".

Od svog osnivanja 1931. pa do početka rata 1941. godine zemunski Ken je imao kontinuiranu saradnju sa beogradskim Kenom. Bilo je zajedničkih priredaba i izleta, bilo je druženja i iskrenog prijateljstva.

U pogledu ove saradnje materijali su oskudni, a može se još kod preživelih članova Kena naći po neka slika, kao ova koju smo našli u ostavštini Teo Šena.

Nisu mogli da budu sačuvani dokumenti o delovanju i o članstvu "Hašomer hacaira" u Zemunu. Zato je autor, na osnovu svog sećanja, načinio spisak članova. Upotpunjavanju liste članova doprinele su i slike iz ličnog albuma pokojnog Tea Šena. On je pored nekih slika napisao imena fotografisanih. Autoru ipak nije uspelo da identifikuje sve ličnosti sa brojnih fotografija.

Moguće je da je poneko od članova izostavljen, ali to treba pripisati isključivo činjenici da je prošlo više od pola

Hulda Šor jedna od članica "Hasomer Hacaira" stradala u logoru Stara Gradiška. Pored Hulde je Dana Badalic

veka i da pamćenje ima svoje granice. Dakle, uzimajući u obzir ovu ogradu, članovi zemunske organizacije Hašomer hacair bili su sledeći:

Beherano Benjamin	Nojman Adi
Beherano Josip	Pisker Ervin
Binder Anica	Pisker Josip
Bošković Boas	Pisker Klara
Bošković Mirko	Pisker Mira
Bošković Magda	Rot Erna (Lea)
Brandajz Heda	Rozenberg Toša
Fekete Greta	Rozenberg Ervin "Šilja"
Fekete Lea	Samlaić Hugo
Fišer Sami	Samlaić Erik - Eliša
Fogel Josip	Sason Stela
Fogel Danilo	Sason Mimi
Geršanović Hinko	Semnic Marko - Icko
Gros Fina	Zonenberg Cvi
Hasan Haim - Hugo	Zonenberg Vlada
Izahar Alfred	Zonenfeld Hilda
Izahar Hinko - Miki	Šalgo Judita
Kačka Alfred	Šen Teo
Kačka Klara	Šor Hulda
Klopfer Jozefina	Špigel Inge
Klopfer Elza	Švicer Šani
Koen Gavra	Švicer Marko Pači (Mordehaj)
Landau Debora	Taglajht David-Doli
Levi Avraham - Dor	Taglajht Edita
Levi Hilda	Ungar Lici
Medina Streja	Ungar Tibor
Majer Mirko	Omladinac iz Banata: bio je
Miler Alfred	aktivan, odlazio je i na mošave.
Mordehaj-prezime nepozna-	Imao je saobraćajnu nesreću, a
to, došao pred rat iz Skoplja	posledica je bila da je otežano
	govorio.

U "Hašomer hacairu" postojao je i podmladak. Okupljalo se preko desetak dece, ali nažalost, njihova imena nisu upamćena.

Delatnost ove organizacije prekinuo je Drugi svetski rat. Ipak se delatnost članova "Kena" nastavila, u narodnooslobodilačkom pokretu, već juna 1941. godine. O tome će biti detaljnije pisano u odgovarajućem poglavlju ove hronike.

Od navedenih članova, pouzdano se zna da su preživeli rat: Benjamin Beherano, Josip Beherano, Heda Brandajz, Danilo Fogel, Ervin i Toša Rozenberg, Šani i Marko Švicer, Levi Avraham - Dor, Teo Šen i Tibor Ungar.

Godine 1938. osnovan je Jevrejski klub. Oko njega se okupila grupa mladih ljudi, a sa klubom je saradivao i "Ken", jer su programski ciljevi ove organizacije bili postavljeni na cionističkim stremljenjima.

U opširnom materijalu iz Jad Vašema - Jerusalem (Prevod E. Verber) o jevrejskim opštinama u bivšoj Jugoslaviji, u delu koji se odnosi na Zemun, veoma oskudno i bez dovoljnog poznavanja kretanja i odnosa u cionističkom pokretu u Zemunu, između ostalog, piše sledeće:

"... tamošnji cionisti (reč je o Zemunu) su 1938. godine posvetili Jevrejski dom sa bibliotekom. Osnivač je bio Rudolf Klopfer, a njegov zamenik David Fogel. Dom je stavio pred sebe zadatak davanja svojim članovima i posetiocima jevrejski kulturni sadržaj, kao i da ih udalji od spoljnih uticaja, koji su dolazili, uglavnom, iz krugova komunističke omladine..."

Ovde se mora staviti nekoliko opaski. Prvo, 1938. godine, kao što smo već naveli, osnovan je Jevrejski klub, a ne čitaonica, sa izrazito cionističkom orijentacijom. Doduše, imena predsednika i potpredsednika Kluba su tačna, ali što se

tiče "borbe protiv komunističkog uticaja", to je verovatno cilj, koji se pominje posle Drugog svetskog rata. Ova tvrdnja pokazuje nedovoljno poznavanje orijentacije jevrejske omladine u Zemunu.

Naime, uticaj komunista na apsolutnu većinu jevrejske omladine u Zemunu bio je minoran. Stav prema komunistima je već opisan u tekstu koji se odnosi na mošavu u Selcu.

Drugo, sala Jevrejskog doma svečano je otvorena 1. decembra 1939. Zahvaljujući Aleksandru Šaronu (alijas Šani Švicer), koji je autoru ove knjige pomogao da se poveže sa gospodinom Cvi Lokerom, rukovodiocem Arhiva "Eventov" pri Univerzitetu u Jerusalimu, koji je stavio na uvid sve raspoložive dokumente u vezi sa Jevrejskom opštinom Zemun. Među relevantnim dokumentima za istorijat zemunskih Jevreja, dobijen je i detaljan opis izložbe: "Smotra jevrejskog života u Zemunu kroz fotografiju za poslednjih 50 godina".

Ovaj pisani dokument donosi se u celosti iz sledećih razloga:

- pominju se imena aktivnih članova zemunske jevrejske opštine, kojih se preživeli Zemunci sećaju, a za mlade generacije ostaju kao pisani podatak;
- daju se imena cionističkih organizacija i njihovih rukovodilaca;
- daje se spisak sa opisom slika iz života zemunskih Jevreja, slika koje su, nažalost, skoro sve uništene za vreme okupacije 1941.-1945.;

- mogu se saznati i neki problemi koje su izazvale pojedine ličnosti koje nisu bile naklonjene cionizmu, ili koje nisu imale razumevanje za omladinu.

Izveštaj o izložbi pisan je u vreme kada je izložba priređena, i zato može da se prihvati kao autentična istorijska građa.

Prema nekim sećanjima preživelih, tekst koji sledi napisao je David Fogel, u to vreme potpredsednik Jevrejskog kluba. Na to navodi i jedna dopuna u tekstu, koja je rukom pisana, a rukopis je nesumnjivo Davidov.

Izložba je u to vreme doživljena kao izuzetan događaj, koji je izazvao veliko interesovanje među zemunskim Jevrejima. Za tu prigodu štampane su pozivnice. Ovde donosimo njihov faksimil:

<p>POZIV NA SVEČANO OTVORENJE sala Jevrejskog doma</p> <p>koje će se obaviti u petak 1 decembra 1939 pre blagodarenja u 10 čas. uz kratak verski obred i pozdravnu reč.</p> <p>Tom prilikom će se ujedno otvoriti u sali izložba koju organizuje Jevrejski klub. Izložba će biti otvorena za publiku od 9 do 18 časova, i to: u petak, subotu i nedelju 1, 2 i 3 decembra.</p> <p>Ulaz slobodan i potpuno besplatan.</p>	<p>SMOTRA JEVREJSKOG ŽIVOTA U ZEMUNU kroz fotografiju za poslednjih 50 godina</p> <p>Novo formirani Jevrejski klub u Zemunu organizuje ovu izložbu, koja će biti otvorena svega tri dana, u želji da prikaže kroz fotografiju razvoj jevrejskog organizovanog života u Zemunu u poslednje pola veka. Jedan kutak izložbe posvećen je svetloj uspomeni Dr. Teodora Herzla gde će biti izložene fotografije o porodici Herzl, koja kao što je poznato, potiče iz Zemuna.</p> <p>Prikupljeni materijal za ovu izložbu delimično je dobijen od uglednih starih zemunskih jevrejskih porodica, a delimično potiču iz opštinske arhive i drugih izvora.</p> <p>Tu ćete se potsetiti na minulu plejad mnogobrojnih jevrejskih društava sve do današnjice. Tu ćete sigurno naći koji trenutak svoje mladosti uhvaćene fotografskim objektivom.</p> <p style="text-align: right;">Šalom!</p>
---	--

Opis izložbe prenet je u celini kako stoji u originalnom izveštaju

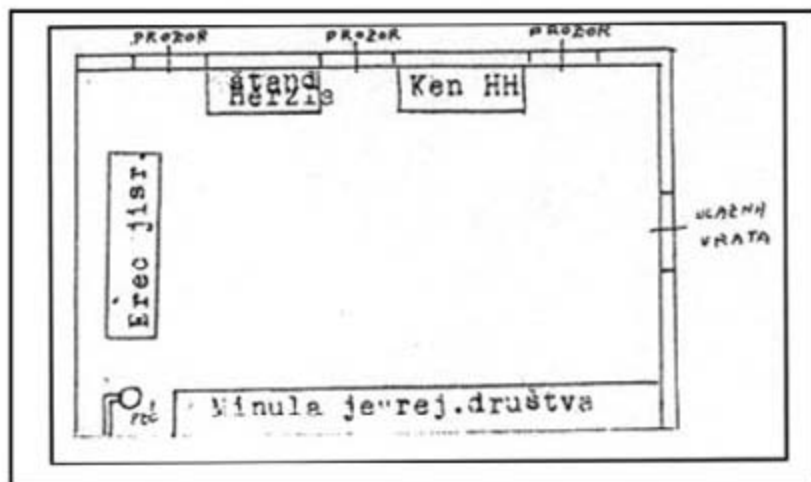
“Smotra jevrejskog života u Zemunu kroz fotografiju za poslednjih 50 godina”

1, 2 i 3. decembra 1939.

U “Jevrejskom klubu” preovladalo je mišljenje da bi bilo potrebno da se načini javno otvorenje sale Jevrejskog doma u svečanoj formi, da bi se građani upoznali sa prvim rezultatima truda Jevrejskog kluba oko njenog renoviranja. Neki uz uprave bili su mišljenja (među njima i p.pretsednik David Fogel) da to ne bi imalo očekivani efekat. Ali povinovavši se prevazi većine Fogel je predložio da se za tu priliku poveže i jedna kulturna manifestacija kluba u vidu ove izložbe fotografija i dokumenata. U tu svrhu odabran je jedan mali odbor koji bi to sproveo u delo. Toga su se primila sledeća petorica: Avram Sason, Rudi Klopfer, Hugo Samlaić i David i Joška Fogel. Kada su u uzajamnoj saradnji prikupljene uzajmljene slike, Samlaić i D. Fogel su prišli radu oko njihovog odabiranja i sređivanja, podelivši najzad posao na taj način što je Samlaić montirao svu drvenariju i staklo kao i tkanine za štandove, a Fogel je za sređeni materijal pisao natpise pisacom mašinom i kaligrafski, trudeći se da po Zemunu skupi prave podatke. Kao najupoznatiji ljudi za odgonetanje imena i društava sa fotografija jesu na prvom mestu g. Josip Elias, Gaša Taglajht, Vitalis Beherano i Benko Darsa (koji živi u Beogradu). Svi su oni od onih prilježnih veterana rada u skoro svim jevrejskim društvima koja su postojala od 1907 do 1924, angažujući se povremeno sve do danas u skoro svim jevrejskim društvima. Oni bi znali mnogo da pričaju o stremljenjima svih tih prohujalih društava u poslednjih 30 godina naovamo.

RASPORED MATERIJALA NA IZLOŽBI

Prema donjem nacrtu je izložbeni materijal ovako raspoređen na štandovima, pokriven staklom:

1/ Slike bivših društava, 1907.-1932.

Na početku štanda na čistoj beloj hartiji stoji natpis:

“AVANGARDA KOJU VAM OVDE PRIKAZUJEMO ELITA JE JEVREJSTVA. MNOGI MEĐU NJIMA NISU VIŠE MEĐU ŽIVIMA, ALI NJIHOVI UMNI LIKOVI JOŠ UVEK BLAGO ZRAČE NA POSMATRAČA. IZ TE PREDRATNE GENERACIJE POTEKLA JE PLEJADA ONIH VALJANIH JEVREJA KOJI I DANAS U NAŠEM ZEMUNU ZNAČE STUBOVE ZA PODUPIRANJE SVEG CIONISTIČKOG RADA. KOLIKO LEPIH I TUŽNIH USPOMENA! KOLIKO RADA I POŽRTVOVANJA, NADA I RAZOČARENJA!

Zatim se redaju stare fotografije sa ispisanim objašnjenjima o imenu društva, godini i imenima lica koje predstavlja, i to ovim redom:

1907: Kongres jugoslovenskih cionista u Zemunu, 1907: "Esperanca", 1908: "Esperanca", 1908: Muzički tamburaški zbor "Esperance", 1909: "Esperanca" - uprava, 1910: Portre Gabrijela Polgara, predsednika i mecene Židovske čitaonice, koja je postojala od 1910. do Svetskog rata u Dubrovačkoj ulici br. 15/I, 1911: Portre i knjiga pesama pok. Aladara Polaka, prvog predsednika "Esperance", 1911: Cionističko društvo "Dr Teodor Hercl" pod čije okrilje je tada došla "Esperanca", 1912 i 1913: još 4 slike cionističkog društva "Dr Teodor Hercl", 1920: Tamburaški zbor "David", 1920: Cionističko društvo "Dr T. Hercl", 1921: Sport klub "Hakoah" dve slike (prvog tima i rezerve) 1921: S.K "Hakoah" - tim hazenc, 1920: današnji portre Eugena Serenija, u svoje vreme popularnog omladinca (sada se zove Eugen Šarin), 1921: Slika prvih zemunskih halucim; Ruben Levi, Rahel Beherano, Josip Darsa, 1921: Uspomene na valjanog cionističkog veterana Isaka Darsu i njegovog sina Josipa Darsu, koji je tragikom sudbine tada izgubio život (Sastoje se iz dva broja tadašnjeg "Židova" sa njihovim nekrolozima, jednog pismenog priznanja Isaku Darsi od M.C.O. Zemun i 6 sličica koje prikazuju Josipa Darsu u društvu halucim na poljoprivrednoj praksi u Đurđevcu, 1922: Sličice sa puta na omladinski slet u Osjek, 1926: Sinagoško pevačko društvo, veliki uramljeni tablo hora, 1932: Jevrejski omladinski klub, pod predsedništvom Josipa Elijasa, 1934: Uprava Sefardske opštine koja joj je te godine izdejstvovala punu versku autonomiju i emancipovala je od Aškenaske opštine, pod predsedništvom Jakova K. Levija, 1932: Poslednja klasa učenika Jevrejske osnovne škole koja je te godine prestala da postoji, učitelji su: Izidor Grinfeld i Alfred Miler.

Tu se završava hronološki deo izložbe i štand je popunjen jednim originalnim primerkom pravila "Davida", zatim dolazi

snimak kafane "Beli medved" u Cetinjskoj ulici koja je sve do 1850. godine služila za sefardsku bogomolju. Sledi uveličani snimak svečano iskićene unutrašnjosti današnjeg sefardskog hrama. Na kraju se štand završava jednim tabloom veličine 47 x 68 cm "Pregled današnjih jevrejskih ustanova u Zemunu, 1939", koji sadrži podatke o broju pripadnika svake ustanove, njihove ciljeve, godinu osnivanja i slike njihovih predsednika, i to:

- 1/ Jevrejska veroispovedna opština (dr Lav Brandajz, predsednik i kantor Gerson Kačka, sveštenik)
- 2/ Jevrejska veroispovedna opština sefardskog obreda (Moreno Anaf, predsednik i haham Isak Musafija, svešt)
- 3/ Hevra Kadiša (Samuel Šer, gabaj i blagajnik)
- 4/ Mesna cionistička organizacija (dr Arnold Šen, predsednik)
- 5/ Jevrejsko žensko dobrotvorno društvo (Justina Šrajber, predsednica)
- 6/ W.I.Z.O. grupa ZEMUN (Helena Anaf, predsednica)
- 7/ Izbeglički Komitet (Bela Zonenberg, rukovalac fonda)
- 8/ Kupat Roš-hodeš (Zimbul Levi, predsednica)
- 9/ Ken hašomer hacair (grupa: Marko Semnic, Josip Pinker, Josip Fogel i Vlada Zonenberg, vođstvo "Hanhaga")
- 10/ Jevrejski klub (Rudolf Klopfer, pretsednik)

II ŠTAND EREC JISRAELA

Štand je prekriven sa pet tabloa fotografskih reprodukcija naročito probranih koje predpostavljaju momente iz pet radinosti: zemljoradnja, zanatstvo, odbrana, ribarstvo i brodarstvo. Tu je po jedan broj novina "Davar" i "Palestine Post" i nekoliko beznačajnih dopisnica.

III ZEMUNSKO POREKLO PREDAKA TEODORA HERCLA

Između ostalog izložen je snimak triju nadgrobnih ploča sa zemunskog groblja gde leže Herclovi preci, među njima njegov deda Šimon Lejb Hercl sa ženom, zatim slika prvog cionističkog kongresa jugoslovenske omladine u Osijeku kobne 1904. godine, godine Herclove smrti (na tom kongresu bila je zemunska delegacija među najmnogobrojnijim), knjiga u izdanju biblioteke "Židov": rabi Jehuda Haj Alkalaj, monografija o zemunskom rabinu, od Jichaka Gur Ari, sa rabinovom slikom iz te knjige i natpisom "Jedan značajan savremenik Herclovog dede Šimona Lejba": rabi J.H. Alkalaj, preteča cionizma; Jiskor spomenik aškenaskog hrama u Zemunu, otvorena na onoj strani na kojoj je pre svetskog rata Teodor Hercl upisan za zaslužnog zemunskog pokojnika u svrhu pominjanja prilikom svakog "Maskira" o velikim praznicima. Upis je izvršen na predlog tadašnjeg uglednog člana uprave Opštine Morica Bindera. Ostali deo štanda je prekriven slikama iz mladosti Herclove isečenim iz njegove biografije u izdanju "Jevrejskog narodnog kalendara" Beograd, kao i početnim tekstom te knjige koja govori o zemunskom poreklu porodice Hercl. Više štanda prikucana je vrlo uspela slika Herclova u ramu rađena u Beču 1913, a sa strane su zlatom uokvirene njegove dve izreke: "SAMO AKO HOĆETE NEĆE BITI BAJKA" i "ZABORAVIM LI TE JERUSALIME, USAHLA MI DESNICA". Tu je i jedna kasica Keren Kajemeta. Sa strane je saksija sa zelenilom.

IV SLIKE KENA HAŠOMER HACAIRA

Na sredini štanda izložene su dve uveličane slike: Mordehaja Švicera i Jaakova Šena, sa njihovim imenima i rečenicom "NAŠA DIČNA DVOJICA KOJI PRVI OSTVARIŠE SVOJE IDEALE". Ostali deo štanda prekriven je fotografijama sa letovanja "Kena" i raznih grupa ovog omladinskog udruženja.

Na jednom prozoru pored štanda izložena je slika rađena uljanim bojama koja predpostavlja zaslužnog predsednika opštine dr Vajsa, koji je zauzimao to mesto 1870-1903.

IMAO CI SLIKA

Sve ove fotografije uzajmljene su od pojedinaca s preduzetljivošću i najurednije su vraćene. Sledeća lica su u posedu izloženih fotografija:

JOSIP IZAHAR: 5 komada iz godina 1907-1920, ALFRED LEVI: 6 kom. iz god. 1920-22, JOSIP ELIJAS: 7 komada god. 1907-1913, BELA ZONENBERG: 3 komada iz g. 1907-1909, ISAK LEVI: 3 komada iz 1907-1912, DAVID LEVI-DALE, BEOGRAD: 1 slika nadgrobnih ploča Herclovih predaka iz Zemuna, BENKO DARSA, BEOGRAD: 6 kom. iz 1921. (a ima još nekoliko iz ranijih godina) GAŠA TAGLAJHT: 8 kom. iz 1907-1913, VITALIS BEHERANO: 3 komada iz 1908-1912, dr ARNOLD ŠEN: 1 kom. iz 1904. (osječki kongres), dr ALEKSANDAR BAND: nekoliko komada iz 1920/21. od Eugena Serenjia. Verovatno da ih ima još po nekim kućama, ali je to neizvesno.

PRIMEĆENI NEDOSTACI U SLIKAMA:

Po opravdanim primedbama nekoliko osoba iz publike primećeno je da su manjkali sledeći podaci sa fotografijama: RUBEN LEVI-TIJU RUBEN, dugogodišnji gabaj zemunske sefardske opštine, čija je velika zasluga što je podignuta kuća na sprat za rentu na opštinskom placu u Dubrovačkoj ulici br.21. EUGEN SERENJI sa grupom omladine iz tadašnjeg omladinskog udruženja (1919-1922 godine). JEVREJSKO OMLADINSKO UDRUŽENJE iz 1930. godine, koje je u prvo vreme vodio Alfred Miler i drugi. MORIC SASON, prvi predsednik Mesne cionističke organizacije iz 1919. godine. Gđa ETA (PISKER, iz Bežanijske ulice, koja je ostala u nezavršenoj uspomeni predratne omladine koji će doživotno pamtili ugodnost njenog gostoljubivog doma u koji se sklanjao tamburaški zbor "ESPERANCE" a kasnije "DAVIDA", da bi mogao nesmetano da vežba pred proganjajima tada ozloglašenog profesora Kona. Učitelj osnovne škole KON - "LERER KON" poznat skoro svima predratnim generacijama koje su prošle kroz Jevrejsku osnovnu školu (on je otac poznatog beogradskog izdavača Gece Kona). Ovi nedostaci su zapaženi, ali verovatno da se može ukazati na još koji. Od manje važnih moglo bi se navesti da bi se mogao nabaviti tekst u svoje vreme popularne pesmice "ZEMUNE, ZEMUNE TI SI BISER MOJ - U TEBI OSTAVIĆU CEO ŽIVOT SVOJ..." koju je ispevao Semnic. Bilo bi zanimljivo doznati pod kojim okolnostima je Semnic tu pesmicu lansirao.

Trebalo je dobiti od dr Lavoslava Šika, advokata, Zagreb, dokumente o porodici T. Hercla u Zemunu, koji je od gospodina Josipa Elijasa uzajmio oko pet komada pisanih rukom Simona Lejba Hercla i još nepoznat broj koji je uzeo iz

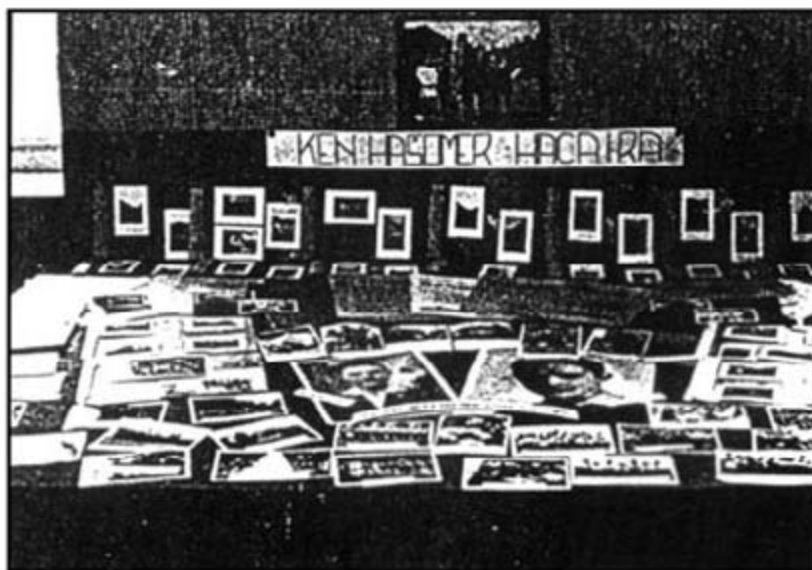
opštinskog arhiva. Izgleda da ih je on sve prisvojio samovlasno. Takođe je samovlasno došao u posed većeg broja dokumenata dr Hinko Urbah, Sarajevo, ranije sa službom u Zemunu.

OPŠTI UTISCI

Razgledajući te požutele stare fotografije nailazimo na imena koja su poznata ne samo u Zemunu nego širom Jugoslavije, pa čak i među nejevrejima. Tu vidimo Paula Bihalića vlasnika i urednika danas veoma uglednog izdavačkog preduzeća "NOLIT" u Beogradu. U svoje vreme, 1920, bio je Bihalić predsednik cionističkog društva "Dr Teodor Hercl" i tamburaškog zbora "David". Dalje primećujemo Šime Špicera, koji je bio veoma aktivan član "Esperance" i njene muzičke tamburaške sekcije od 1907. do pred rat. Interesantno je zabeležiti po sećanju njegovih drugova iz "Esperance" da je Špicer morao da pobegne iz Zemuna zbog proganjanja profesora Kona, koji ga je oborio na maturi, jer je prema svima cionistički orijentisanim omladincima zauzimao otvoreno neprijateljski stav, ulagajući se tadašnjim K.u.K. vlastima. Priča se da je Špicer tada pokušao da izvrši samoubistvo skakanjem u bunar, skršen i utučen. Ironija sudbine je htela da Špicer pre nekoliko godina zauzme mesto profesora Kona kao generalni sekretar Saveza jevrejskih veroispovednih opština, kada je Kon bio otpušten kao neupotrebljiv. - Eugen Serenji, sada Eugen Šarin bio je u svoje vreme, 1919, najpopularniji među jevrejskom decom i omladinom jer je imao vidljiv talenat i vrednoću za rad sa njima. Sada se on nalazi u Americi kod Foks Filma kao šef propagande za jugoistočnu Evropu, nakon što je ostavio vođstvo Foksovih evropskih biroa u Berlinu, zatim u Beču i najzad posle anšlusa u Zagrebu. Sada se nažalost više ne zan-

Štand – Erec Jisrael

Štand "Hašomer Hacaair"-a

ima za izrazito jevrejske stvari. - Sem toga primećuje se da je još mnogo i mnogo onih ljudi koji znače nešto za cionizam i novo-jevrejstvo baš u tim predratnim društvima dobilo svoje današnje nazore i razumevanja za savremene jevrejske ideale.

O posetiocima izložbe mogu se načiniti samo pohvalne konstatacije. Kako je ovo prvi pokušaj svoje vrste odziv je bio stvarno rekordan: računajući i članove kluba i omladinskog društva Hašomer hacair bilo je 300 posetilaca! To je zaista dosta za Zemunske Jevreje kojih ima u obadve opštine oko 600 duša (računajući iznemogle i decu). Tu su zapaženi oni koji nikada u Životu posle svršene "pučke škole" nisu zavirili u tu kuću. Publiku su sačinjavali i oni "ekskluzivni" asimilantski krugovi, kao i oni koji su asimilanti iz cicijašluka, pored onih valjanih cionista koji ne propuštaju ni jednu jevrejsku manifestaciju. Tu je bilo i žena majki porodice, staraca i svih onih koji jedva da imaju i praznički izlaz. Na svakoga je izloženi materijal ostavio odličan utisak, bilo zato što je tu našao sebe iz mladih dana bilo da je našao nekoga od svojih milih i dragih iz porodice ili iz mladalačkih drugovanja. Savremena omladina je iz toga mogla da izvuče jednu veoma mudru pouku: da idealizam nije tvorevina njene generacije i u tome ima jedno obimno "nasledstvo", a stariji su se isto setili na svoje mladalaštvo i zanose pa uporedivši ih sa savremenom mladeži uviđaju njenu stvaralačku vrednost. Ukratko ovom izložbom je mladim ljudima u opštini podignut ugled na visinu koja joj pristoji, a omladinski rad se više neće smatrati nešto slično besposlenjačkom lenstvovanju i obesti.

Koliko se o ovoj izložbi znalo izvan Zemuna, može se samo nagađati. Bilo je nešto posetilaca iz drugih mesta, ali do nas je došao samo članak objavljen u Zagrebačkom "Židov"-u, čiji faksimil sledi:

»ZIDOV«

ZEMUN

Prvog decembra izvršeno je svečano otvorenje sale Jevrejskog doma. U okviru otvorenja, održana je izložba pola vijeka židovskog organiziranog života u Zemunu, kroz fotografije. Poslije izvršenog svečanog vjerskog obreda, koje je izvršio g. haham Isak Musafija, ukucali su »mezuzu« g. Dr. Lav Brandajns predsjednik Jevrejske vjeroispovjedne općine i g. haham. U uvodnom govoru, koji je održao g. Dr. Arnold Sen predsjednik Mco, naglasio je važnost i značaj tog doma. »Ova naša stara prostorija, u kojoj su se nekad redali naraštaji za naraštajem, nije prestala biti i dalje stjecište židovske nauke i prosvjetnog rada. Židovska naša omladina, puna oduševljenja u svom nacionalnom radu, ostala je vjerna tradiciji židovskog života u Zemunu, ostala je vjerna duhu Dr. Teodora Herzla, čije porijeklo ima svoj korijen u ovom našem gradu« — rekao je g. Dr. Sen. Ove riječi karakterišu cio cionistički rad i život koji je provadan uvijek u okviru ovih istih prostorija. Na kraju svog govora g. Dr. Sen je pozdravio omladinu zafelivši joj plodan rad. Toplo pozdravljen od prisutnih završio je g. Dr. Sen svoj govor. U ime novo osnovane kulturne prosvjetne sekcije Mco prisutne je pozdravio h. Hugo (Jair) Samlaić. Naglasio je da su prestankom židovske čitaonice u Zemunu, koja je postojala do Svjetskog rata, ostali zemunski Židovi bez prigodne dvorane za sastajanje. Mlađi ljudi okupljeni u Židovskom klubu uvidjeli su ovaj veliki minus i pregnuli su svim snagama da ob-

nove ovu dvoranu i da pokušaju da stvore židovski dom. To je bio prvi poduhvat za obnovljenje te dvorane od kada postoji ova općina. Uspjehom velikih prepreka sa strane općine dvorana je prepravljena i uređena, na radost svih općinara. Probranim riječima istakao je važnost i cilj te prosvjetne kulturne sekcije. Naročito se zahvalio pojedinim institucijama kao i g. Morenu Anafu na priložima, koju su dali za obnovljenje te dvorane. Na kraju svog govora dirljivim riječima podsjetio nas je na prva dva haluca iz našeg grada h. h. Jaakov Sena i Mordehaja Svicera, koji su ostvarili svoj halučki ideal. Sa ovim govorom završio se svečani dio otvorenja. Izložbu koja je odmah iza toga otvorena, poblika je razgledala sa velikim interesom, evocirajući kod svakog pojedinca po neku staru dragu uspomenu. Izložba je bila posvećena istorijatu židovskih društava u Zemunu, Erec Jisraelu, zemunskom porijeklu porodice Dr. Teodora Herzla i omladinskom životu kena Hašomer haca-ira. Današnja omladina ovim izlaganjem pokazala je da ne zaboravlja zasluge starijih generacija. Iz te predratne generacije potekla je plejada onih valjanih Židova, koji i danas u Zemunu znače stupove za podupiranje sveg cionističkog rada. Izložbu koja je bila otvorena tri dana posjetilo je oko 250 osoba. Primijećeno je mnogo posjetilaca iz Beograda. Ova izložba kako svojom originalnošću tako i svojom sadržinom ostat će za dugo vrijeme u uspomeni posjetilaca.

Jopi

Z L O S L U T N E   G O D I N E

O d stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca pa do dolaska Milana Stojadinovića za predsednika Vlade, 1937. godine, vlasti su vodile politiku ravnopravnosti i za jevrejske građane. Prva vlada koja je počela da napušta profrancusku i probritansku politiku bila je Vlada Stojadinovića. Antisemitizam se širio, potpomognut domaćim Nemcima, koji su Hitleru poslužili kao peta kolona. Naravno da je i među domaćim Nemcima bilo progresivnih i humanih ljudi, ali to ne menja činjenicu da je apsolutna većina njih bila zadojena fašizmom. Bilo je uticaja i sa strane emigrantskih krugova, koje je vodio Pavelić, kao i nekih drugih krugova iz inostranstva. Kada se tome doda da je veliki broj emigranata, bežeći od progona u Nemačkoj još od 1933. godine, a iz Austrije nešto pre i posle "anšlusa", tj. pripajanja Austrije Nemačkom rajhu, stizao u Jugoslaviju, onda se može razumeti sve veća uznemirenost jevrejskog življa. Sve je to imalo i konkretnog odraza na Jevreje u Zemunu. I u ovaj grad su stizali brojni emigranti, kojima je trebalo pružiti pomoć.

U Zemunu je osnovan izbeglički komitet, koji je prikupljao novac za pomoć emigrantima. Rukovalac Izbegličkog fonda bio je Bela Zonenberg.

Novo uznemirenje izazvalo je proterivanje Jevreja koji nisu bili jugoslovenski državljani. Šahter Jevrejske opštine Bošković bio je sa celom svojom porodicom, negde krajem 1938. ili početkom 1939. godine, proteran u Poljsku. Njegov sin Boas, o kojem se piše u delu o cionizmu, poslao je iz Poljske sliku sa gimnastičarima kluba "Makabi", koju ovde objavljujemo. Nema, nažalost, podataka o tome kakva je bila sudbina njega i njegove porodice.

Godine 1940. se dalje pogoršava položaj Jevreja u Jugoslaviji, što se naravno odražava i na Jevreje u Zemunu.

Naime, 5. oktobra te godine donesene su dve uredbe o ograničavanju prava Jevreja u Jugoslaviji. Njihovi nazivi u originalu glase: "Uredba o merama koje se odnose na Jevreje u pogledu obavljanja radnje sa predmetima ljudske ishrane" i

Na slici: 25-godišnjica društva "ZIGS Makabi" sa "Akademija"
Četvrti sleva je Boas Bošković

“Uredba o upisu lica jevrejskog porekla za učenike univerziteta, visokih škola u rangu univerziteta, viših, srednjih, učiteljskih i drugih stručnih škola”.

Prva uredba zabranjuje Jevrejima da se na bilo koji način bave proizvodnjom i prodajom prehrambenih artikala, ili da u tu privrednu granu ulažu kapital. U članu 2. Uredbe stoji:

“Protiv ove odluke nema mesta pravnom leku ni upravnom, sudskom postupku, kao ni zahtevu za naknadu štete”.

Drugom uredbom bio je ustvari usvojen “numerus clausus” za jevrejske đake. Ovo je bila veoma rigorozna mera,

jer je ta uredba propisivala da se u srednje, više i visoke škole može upisati onaj procenat jevrejskih đaka koliki je procenat Jevreja u odnosu na celokupno stanovništvo.

Mada su ove uredbe donesene svega pola godine pre okupacije Jugoslavije, one su načinile veliku štetu, jer su rokovi za njihovu realizaciju bili svedeni na dva meseca.

To su naravno iskusili i zemunski Jevreji. Bilo je dosta nejevrejskog stanovništva koje je sa zgražanjem gledalo na ove mere, bilo je protesta dela đaka, ali to nije moglo da promeni tok događaja, niti da smanji zastrašujući rasizam.

NEOSNOVANI OPTIMIZAM

Zanimljivo je da je optimističko raspoloženje došlo do izražaja svega 43 dana pre bombardovanja Beograda i napada Hitlerove Nemačke na Jugoslaviju. Naime, 22. februara 1941. godine održana je zabava u Jevrejskom domu i tom prigodom je izdat jedan šaljivi list, koji u celini dajemo u vidu faksimila.

Prema sećanju nekih živih savremenika, pretežni deo tekstova u “Zemunskom veselom jevrejskom godišnjaku”, napisao je potpredsednik Jevrejskog kluba, David - Dežc Fogel.

S obzirom na to da je prošlo šezdeset godina od štampanja ovog lista, mnoge aluzije neće biti razumljive bez komentara autora. Međutim, ni autoru nije uspelo da dokuči o kojim ličnostima ili događajima se u nekim aluzijama radi.

Zemunski veseli

JEVREJSKI GODIŠNJAK

Izdat na Omladinskoj zabavi u
Jevrejskom domu 22 febr. 1941 g.

Izlazi svakih 202 godine
jedanput

UREDIO ODBOR

Ključ situacije

Mnogo se brinuo stari Salamon Kon kako da udomi svoju jedinicu Rebeku. Devojčice već doraslo za udaju, a Salamon je uzgred spremio i miraz; ravno 50 hiljada. Reflektanti nikako da se jave izuzev jednog pedesetogodišnjeg propalog trgovca, jednog krležavog sumnjivog studenta (kojeg je trebalo još 8 godina školovati) i jednog bekrije koji bi želeo da ovom vezom „sanira“ svoje materijalne prilike i neprilike. Jednom rečju sve same sumnjive egzistencije koje su ulivale veoma malo poverenja i kojima je bio preči miraz od devojke ... „Mogu još da biram, hvala Bogu“ govorio bi stari Salamon. Ustvari nije imao, među ovim lovcima miraza i gladnicama, šta da bira već ih je odmah odbijao i nije dozvolio ni da se približe njegovoj jedinici. „Ne dolazi u obzir“, govorio bi Salamon (upotrebljivši tu tako slikovitu uzrečicu našeg predsednika Rudike). E, ali prošlo neko vreme pa se niko više nije obraćao. Ozbiljno se zabrinuo Salamon za budućnost svoje kečeri. „Idu godine, treba požuriti!“ zabrinuto bi ponavljao. Dao se u poteru za kandidatima preko nekoliko uspešnih provodadžika i stvarno uskoro se pokazao prvi uspeh ovog njegovog nastojanja. Tetka-Kefote mu dovede jednog provincijskog povučenog mladića na „ugled“. Veli devojka mu se sviđa i sve je u redu pa da se pregovara o mirazu. Stari kaže: spremu i 50 hiljada u gotovom na dan venčanja. Kandidat hladnom učtivošću poručuje da zbog momentanih „svetskih“ prilika mora nažalost da odustane. A u sebi računa: Po današnjoj ceni kilogram vune je 450 dinara (pre rata 80 dinara), a on bi za miraz znači dobio oko 100 kila vune! ... Nema računa! Bar da ima još kakvu nepokretnost, ali pošto nema — nema! Tetka Salika dovela na „slučajaj“ šaj nećaka svoje šogorice. On je mlad, vitak, nađeraj od crnog roga, studira filozofiju i kada sedi ne dodiruje nikada naslon stolice icedima. Nalazi čak da je cura i romantična, zaprosiće je kod oca. Stari Salamon dao pozitivan odgovor kandidatu: odmah prelazi na poslovnu stranu ove stvari. Veli „dobićeš spremu i 50 hiljada u gotovom.“ „Kakav novac, g. Salamone?“ začudeno će kandidat. „Mi se uzimamo iz ideala.“ „Pa morate od nečega stvoriti egzistenciju“ začudeno će Salamon. „Ne, ne, mi ćemo stanovati kod vas i ne treba nam ni spremu ni novac. Mi se uzimamo iz idealnih pobuda i bilo bi prijavo meštati novac u našu čistu vezu ...“ Salamon dugo promišljao; vidi nešto nije u redu. „A kada ja umrem, šta ćete onda?“ „Pa to nije važno, glavno da se volimo ...“ Salamon je oštro rezonovao i učinil mu se

da ovaj idealista nije sasvim kako treba, jer ko je još viden da se na današnjoj skupoći može živeti od ljubavi! Pa najuri i ovoga prośca, pošto želi ipak trezvenog čoveka za zeta. Provodadžike su prvo vredno pokušavale da aranžiraju „slučajaj“ videnja, ali kad videše da od ozbiljnog nema ništa jednostavno digle ruke. Prolazilo vreme, Salamon pao u sve dublju brigu, nešto mora da se preduzme, zaboga! A to nije malenkost: jednima je miraz suviše mali, jedni su opet budibogsnama pa su ili bekrije ili idealisti. Pokazalo se da provodadžike liferuju samo robu koja „apsolutno ne dolazi u obzir“. Dakle, moralo se nešto preduzeti, i to odmah! Otišao je po savet kod stare Tija-Sare. „Vradžbine i urok su to“ zaključuje ona mudro. Po njenom uputstvu gaženo je ućevije na kućnom pragu i Rebeki je okačen oko vrata češanj bela luka na crvenom koncu. Pod prag je zakopana jedna mišolovka ... Neprijatno mirisao beli luk pa su je zasipali kolonjskim vodicama i drugim mirisima, ali stvarne pomoći nije bilo ... Opet Salamon pade u još dublju brigu i sekiraciju. Šta da se preduzme, jer ovo ne ide pa ne ide! U njegovoj glavi se načini haos (još gori nego onaj u Grinfeldovoj kancelariji) ... Dok jednoga dana nije dočuo za slavnoga hodžu Alikadera Ben-Burazera iz Doboja, pa odmah potegne u Doboju. Alikader je imao svetski glas u pronicljivosti i proročanstvima. Tako je u daku prerekao da će 1926 izbiti rat, i stvarno je izbio u Gran-Caku između Bolivije i Paragvaja. Slavnom bokseru Karneri je tačno prerekao da će u 1940-toj preći na Suvorinovu metodu. Rodiki i Alfredu Levi je takode tačno prerekao da će plaćati dupli crkveni porez sve dokle budu u opoziciji. Bilo je takode i jedno uspešno proročanstvo za lorda Linlingtoa, vicekralja Indije ... itd. itd. Mudri Alikader Ben-Burazer duboko zamišljen gladio je svoju dugu sedu bradu pošto je saslušao jadovanku Salamonovu gledajući ga svojim čelično pronicljivim očima. „E, biva, dobro si se na mene obratio. Evo ti moj nepogrešivi i sigurni savet, samo se tačno drži ovih uputstava: Uzmi novu desetodinarčku koja je garantovano nefalsifikovana o mladom mesecu, proturi je kroz svoje nogavice i baci je u vis. Ako padne na „pismo“, uzmi odmah čerku za ruku i vodi je na voz, a desetodinarčku neka dobro čuva u nedrima. Vozite se do Beograda. Na Terazijama sedni na tramvaj broj 14 i vozi se do kraja. Tu sidi i idi do druge ulice levo. Ako ti slučajno nije crna mačka prešla preko ulice izvadi banku iz nedara i upiši je tu u Jevrejski klub! Dalje će već samo od sebe ići ...“

Како је нехотице прослављена 200-годишњица земунске Јеврејске општине

Баш 1939 године пао је овај јубилеј. На дан 1 децембра освешћен је новоуређени Јеврејски дом, али не тим поводом, јер се нико није ни сећао тога. Просто су нови млади људи случајно баш те године извели своју замисао после много рада и напора на том послу. Али, баш и да је намерно прослављен тај јубилеј сумњамо да би свечаније испало. Свештеник г. Мусафија је извео верски обред па се даље одвијао званични програм. Ту је био и ојка - Лео Брандаје (који је баш на неколико година раније прославио 35 година свога председниковања у општини), он је закуцао мезузу. Говорио је г. Др. Шен, а затим је Хуго Самлаић једним пламеним говором изложио шта Јеврејски дом треба да нам значи у будуће, јер га до сада уопште нисмо оваквог имали. Дирљиво је своцирао нашу „личну двојницу, који испунише први своје идеале.“ Тиме је отворена уједно изложба „30 година Јеврејског живота у Земуну кроз фотографију“, која нам је још увек у лепој успоми. Каква штета што о Јубилеју нисмо имали појма. Зашто ли је то тако?

И у будуће препоручујемо да се општинска архива стави на расположење г. г. Др. Лавославу Шинку и Др. Урбаху нека изаберу документа из ње по вољи: можда ћемо кадгод из новина дознати шта год, о историјату наше кехиле благодарећи њиховој великодушности новинској полемици.

Да ли знате?

- Зашто је *Wiso* најбоље земунско друштво?
- Зато што уопште не наплаћује чланарину.

— Зашто Аврам Леви не долази на последњих неколико чајајки?

— Не располажемо поузданим информацијама, али упућујемо читаоце на значење 3) питања у нашим укрштеним речима (усправно).

— Зашто наш годишњак излази сваких 202 године једанпут?

— Зато што је Земунска Јеврејска општина основана 1739 г.

- Зашто не помињемо Женско друштво?
- Зато што то даме нервира.

— Ко преузима на себе највише дужности и убија се радећи за клуб?

— Полдика Кон.

— Зашто је Кен ожалостен?

— Зато што Влада Соненберг, Ечи Унгар и Ади Најман узимају часове плеса код Валтера.

Писмо лесковачког земунца

Други моји пријатељи!

Д'ис беше куде нас пазаран д'и на чух, да ће допате забаву 20 фебруара. Жал ме је што и ја не могу на т'ј д'и да будем у Земун, па се реши да поврћим неку пару за поштарину и да ви напишем неколко реча.

Ја сам фала Богу здрав и жив, што и вама желим од Бога добро здравље. Малко сам назебја па си кашљам али тој неје ништа. С'мо кад се сетим на вас фаћа ме ника мрзовољница, јербо много сам се сас вас сродија. Да ви кажем како сам отишеја у бел свет, стално мислим на вас, како Хуго што је мислија на вереницу, кад је била у Плавно.

Гледам ве како ве не видим, како се веселите, смејете и шалите сас најубави девојчики из Земун, Пазову и (да простите) Мокрин и други големи вароши, што ги куде вас има багатела. Чујем обојицу Деже-и како правив вицеви, а ви се фаћате за мешину од големо смејање. Гледам како падате у транс од Докторово убаво певање, Роберт си једе семке, а „Фабриканти“ ве збуњују сос галантнос. И пијете ли, пијете фино Соненфелдово пиво, што човек кад га поније, растопи се како чоколада на врућину.

Могу само да ви завидим и ништа друго!...
— Да... срећан сам што сам још ко Земунца, и нарочито што несам забравија убав земунски језик, и говорим правилно, што ви уосталом видите. Иначе, леле мајке, само да чујете како оваја овде зборив!... Неје језик, него нумем ти кажем. Да случајно залута Вук на ови крај, одрека би се од оној његово ничело „Пиши како говориш“.

Сигурно ве занима, како је овде? Неје да кажете да не ваља, али неје ни арно. Све сами хачус, а јеврејина човек са свећу да тражи неће га нађе.

А знате ли зашто овде нема Јевреји? У давно, арно време дошеја у Лесковац ники Моша Алфандари, па да види у какви је људи дошеја, отиде куде првога комшију и потражи му два јајца на зајам. Комшија, ко комшија узеше два јајца и тур ги на вагу да ги измери. „Је ли комшија што мериш јаја?“ Упита Моша, „вратићу ти опет два комада“. „Е... знам да ће ми ги врнеш, али каква? Може ми врнеш помалецка!“ Зину Моша од чдо, па викну на Сару: „Саро мори, пакуј ствари, овде нема за нас места, кад и јаја мере.“ И од т'г па до д'и'с нијед'и' се јевреј не смеја да насели у Лесковац.

А с'г аја сос здравје! Нећу више да ве гњавим јербо знам како се млади брачни парови узврпољили, јербо су научили, да у 11 сати будев у кревет. Ако... ако ће ги прође и тој.

А с'г голем поздрав на сви од Ваш

Шањи

Стање чаршије

Напомињемо пријатељима Чика-Морене да сем тога што у његовој радњи можете да добијете честите књиге за квартал, добре признанице за Хевру Кадишу, ваљане првокласне ционистичке признанице и сл., он се, између осталог, бави и једним споредним послом: продајом дозова Класне лутрије.

Г. Александар Франк изјављује да је најзад кренуо посао са бурмана.

Кад су наши сакупљачи томбуле свратили код нашег г. Енгелера у „Југобразил“ он им је поред срце лених поклона хтео да да и једну брезову метлу „Не, не. То никако!“ бранили су се они. „У општинску кућу несме то да се уноси, замените нам то зашта било, ако Бога знате.“

Уинтали смо чика-Белу Соленберга и чика-Лазу Розенберга шта мисле о несташници коже, специјално ћонова. „Немајте бриге за то.“ одговорили су нам. „Јер још има доста ћон-образа.“

„Сваки народ да би био велик треба да негује култ својих великана“ изјавио је Фреди Милер.

Личне и породичне вести

Честитанја. Оне јеврејске општине честитале су својим њановима календарску Нову Годину, и то: Азкенска са најмање 120 и Сefардска са најмање 60 динара годишње (plus 60% за Savez). Општинари се срдечно захваљују на пањњи!

Berit Mila. Јоца и Klara Езкенаци позивају на Berit Mila свoga сина на дан 29 фебруара 1941, у 10 сати пре подне.

Одустанје од Berit Mila. Fric звани „Golem“ одустаје од свoga Berit Mila пошто је одбијен као Lombrozov tip. Umesto toga даће код једне babe да му посеће žilicu под језиком, можда ће онда паметније знати да говори.

Rodendan: Izidor Grinfeld svečano proslavlja svoj 75-ti rodendan i poziva svoje mnogobrojne zahvalne učenike da svoje čestitke i poklone upute telefonski na adresu: Gizika-Zemun.

Privatne vesti. Hugo Samlaić i Alfred Levi skreću pažnju prodavcima karata za šaljivu poštu da ovaj put mogu komotno da ih mimoidu pošto ne misle više da se konkurišu jer nisu više zainteresovani izborima za „Mis“.

PIJAČNI IZVEŠTAJ

Guske debele i mršave su na dobroj ceni. Specijalno otkad se Klub pojavljuje kao kupac na pijaci. **Grinealj:** jeftin je i ima ga na pijaci kao pleva. **Krompiri:** često se dobijaju kao jabuke (da je iluzija potpuna može da posvedoči Andor).

Vesti

Il predsednik di la bilugradska opština naredijo ki si pulivejin todas las ulicas para zdravlje di luz gradanis.

Si čitejaz luz novinas si bistreja il um.

Borgele lahele — zahlele wanele

НОВИ РАСПОРЕД ЗА ДОМАЋИЦЕ ЧАЈАНКИ

29 фебруара 1941: гђа Амци А. Леви;

30 фебруара 1941: г. г. Полди Кон и Лео Клопфер;

31 фебруара 1941: г-це Магда Фишер и Илуска Флајшман.

БРИСАЊЕ ИЗ СПИСКА

Група момака и девојака у клубу тешког срца избрисала је ту скоро из свога списка: Хуга Самлаића, Хилду Рот, Алфреда Леви, Анишу Дајч, Лици Унгар, Клару Качка и Фини Ланде. За незваничног председника нежењу у Земуну сматра се још увек г. Матија Ханм, њихов Доајен, док девојке уопште немају своје доајене пошто у Земуну не постоји ни једна девојка старија од 16 година.

ДА ПРОБАМО

Г. Фајер и г. Јожи Елиас умољавају добитника на томбули који добије буре кисела купуса, које су они поклонили, да их позове када буде од њега кувао прву сарму да се лично увере да ли им је ове године успела туршија.

IZ HIGIJENE

Ako želite čvrst i krepak san veoma je zdravo toga dana izbegavati pominjanje reči koje počinju na „san“, kao na primer: Sandala, Sandolina, Santalovina, Sanderson, Santo, Santiago, Sandomingo, Sandi-Veksler ...

Mali medicinski saveti. Za neoženjene muškarce veoma je zdravo da izbegavaju što je moguće više mišolovke i medene kolače. Za oženjene je veoma higijenski da na daleko obilaze papudžijske radnje kada su u društvu sa ženom. Dok je za sve dame redom preporučljivo da — no one već i same znaju šta da čine.

Dr. A. Šen

EPIGRAM

Bolje da te nisam sreo
Kamo moje divne sreće!
Šocika mi za vizite
Oprostiti ništa neće.

SA SEFARDSKIH IZBORA

Preklatijski izbori u Sefardskoj opštini bili su veoma burni. Opozicija je bila veoma aktivna ali — ipak nije pobedila. Evo jedan cvetak iz te izborne borbe koji tangira jednu „žalbu“ na crkveni porez, laisirani od opozicije:

Popio sam kaficu
I napiso žalbicu
Da mi nebi rekli jok
Eto žurim dok je rok.
Čika-M . . . , dragi kume
Što mi metnu ti kvartol?
Gledaj levo, gledaj desno
Zar ne vidiš da sam gol?
Financije su mi tanke
Odakle mi osam banke?
Nemam para ni pazara
Pa ni za vas nema čara
Zato lepo uzмите креду
Pa brišite sve po redu.
Pozdravljam vas sa Šalom!
Ponizan sam šnajder -K..

ZAPISI IZ SKORE PROŠLOSTI

Bilo je to na nekih 18—20 godina pre nego što je onaj Šanika Švicer nosio bradu . . . U to predratno doba živeo je i radio u Zemunu neki odlični K. u. K. profesor, koji je bio strah i trepet tadašnje jevrejske omladine. Morali su se pred njim sakrivati po kojekakvim budžacima i privatnim stanovima da bi smeli malo slobodno cionizirati i muzicirati. Zbog svoga omladinskog rada zapeo mu je za oko tadašnji aktivni član „Teodora Hercla“ i „Esperance“ mladi Šime Špicer, i on ga je na maturi oborio. Očajan Šime pokušava čak i samoubijstvo. Ali ironija sudbine je nezamerna: isti taj omladinac Špicer 20 godina kasnije zauzima mesto generalnog sekretara Saveza jevr. opština sa kojeg položaja je istisnuo otpuštenog dobroga profesora K. Ej sudbino, crna li si . . .

NOVE POSLOVICE

Srećan kao Rafajlov loz.
Štampav kao opštinska kancelarija.
Nemetljiv kao 60% savezni doprinos.
Vetropir kao klupska furuna.
Suninjiv kao Katika huzmajstorka.
Teško daje kao da plaća crkveni porez.

UKRŠTENE REČI

Društvo Lako-Čemo. — Ono što nam čika-Laza Sonnenfeld liferuje koliko hoćeš. 5) Predmet umesto kojeg ćete ponekom lakše zub iščupati. 6) Omiljeni dobrotvor zemunske omladine.

TEMPL PO DRUGI PUT POHARAN!

Prošlog meseca izvršene su u kratkom razmaku dve provale u zimski hram, kojom prilikom su nepoznati provalnici odneli svu srebrninu u vrednosti preko deset hiljada dinara. To je ozbiljna stvar i nebi spadala ovamo. Ali ono o čemu smo pobudni da govorimo jeste činjenica što sekretar Grinfeld svaljuje svu krivicu na omladinu (!?) umesto da se pobrine za kakve god bilo mere predostrožnosti odmah posle prve pohare. Nije li on bio mekog srca prema provalniku koji je po drugi put komotno ušetao kroz neopravljena razvaljena vrata i nezaključane kapije?! Ili je samo neoprostivo nemanar!

HEŤE PARE

Utvrdio je viicedirektor fabrike „Sava“ Leon Koen kada mu je Klub vratio njegova dva dinara priloga poštom.

VESTI K. K. L.-a

Centralni kuratorijum u Londonu ne može da propusti priliku a da se sa najdubljom pažnjom ne zahvali g. Izidoru Grinfeldu iz Zemuna koji je plemenito izvoleo da priloži prilikom berita E. Kačke 1924 g. dinara 1.— (Jedan) što je kao jedini prilog ove veličine zapisao svojeručno u zemunsku spomen pinkar-knjigu, strana 17-ta.

RENOVIRANJE KLUPSKE SALE

Iznosimo još nekoliko individualnih primedaba o nedostacima renoviranja:

Andor: treba stalno pustiti gramofonsku ploču „Oj javore, javore . . .“
Rudika: fale 32 i kafa . . .
Hugo: sada još samo zavese na mrežu.
Ken: smeta nam čistoća.
Toša: sve, samo nikakve oklagije.
Avram: a ja ne volim kukuruze . . .
Alfred: dole izbori!
Benko: je li tehnički? . . .
Rodika: što me isteraste, pobogu? Idem ja i sam!
Svi zajedno: A kada će da se uvede sveopšta dibaldura koja je od uvek slatka?

SAOPŠTEŤE REDAKCIONOG ODBORA

Odbor moli da ga zbog njegovog pisaња niko ne vija motkom jer je sve ovo dobronamerno. U doklad navodimo da na pr. uopšte nismo pomnili: Francisku Semnu, Eteku Fišer, Veru Sonnenberg, Gaju Taglajhta, Steļu Sason, Markusa Fišera, Xelu Fuke, Rahelu Belah, Marka Krausa, Finu i Elzu Klopfer, koji na pr. nisu željeli da se pomenu a ipak su tvrdili „znamo da hete nas ipak zvakačiti malo . . .“

NOVI RASPORED PREDAVANJA U JEVR. DOMU:

Na udovoljenje sveopštih želja:
Ponedeljak: govori Aki Najman
Utorak: govori Aki Najman
Sreda: govori Aki Najman
Četvrtak: govori Aki Najman
Petak: govori Aki Najman
Subota: govori Aki Najman
Nedelja: vokalni koncert; Aki Najman.

Napomene uz "ZEMUNSKI VESELI JEVREJSKI GODIŠNJAK"

Na strani 1.

U zaglavlju: "Izlazi svake 202 godine" - vezano je sa činjenicom da je Zemunska opština osnovana 1739. godine.

Na strani 2.

U napisu "Kako je nehotice proslavljena 200 godišnjica...", aludira se na slučaj kada su dr Urbah i dr Šik uzeli neka dokumenta iz opštinske arhive, koja nisu više vraćena.

"Pismo leskovačkog Zemunca" - humoresku je napisao Aleksandar Šaron (alias Šani Švicer)

Pomenuta dvojica Dežea su David Fogel i Dezider Fišer, obojica su imala nadimak Deže.

Pomenuto "Doktorovo ubavo pevanje" odnosi se na Aki Nojmana, kojeg su zbog naočara prozvali doktor, a koji je bio totalno bez muzičkog sluha.

"Da li znate?" - pitanje zašto je Ken ožalošćen, odnosi se na stav u "Kenu" da treba plesati samo horu (jevrejsko kolo).

Na strani 3.

Rubrika "Stanje čaršije" - "čika Moreno" je Moreno Anaf, tadašnji predsednik Sefardske opštine.

Aleksandar Frank je bio juvelir i sajdžija.

Bela Zonenberg i Lazar Rozenberg su bili kožarski trgovci.

Rubrika "Lične i porodične vesti", "Rođendan" - Gizika je bio posprdni nadimak za učitelja Grinfelda.

"Privatne vesti" - Hugo Samlaić i Alfred Levi su se u to vreme oženili.

"Vesti" - aluzija na ladino, koji se u Zemunu obilato mešao sa srpskim.

Borgele lachele - zahlele wanele, na jidišu: Pozajmi - smeji se, Plati - plaći.

"Novi raspored za domaćice čajanki" - navedena imena su onih koji nisu hteli da primaju obaveze i zato su navodno raspoređeni, ali u nepostojeće dane u februaru.

"Epigram" - pomenuti "Šocika" je dr Arnold Šen.

Na strani 4.

"Zapisi iz skore prošlosti" - pomenuti profesor je Bernard Kon.

"Ukrštene reči - reč "dibaldis" znaci džabe.

Navedeni Špigl je bio emigrant iz Nemačke.

"Renoviranje klupske sale":

Andor - prezime Vajs, stalno je od Toše Rozenberga tražio da mu svira tu pesmu na harmonici.

Rudika je Klopfer.

Hugo je Samlaić.

Avram je Sason.

Alfred - ?

Benko je Beherano.

Rodika je Levi.

Jevrejska zajednica u Zemunu mogla bi se uporediti sa živim organizmom, koji svakim danom pokazuje vitalnost, u kojem vri život sa svakodnevnim brigama, rađanjem, venčavanjem, umiranjem, tj. sa svim radostima i tugama. U toj zajednici su se skoro svi međusobno poznavali, mnogi su se orodili, a neki su imali razmirica i mirenja. Umeli su i da se našale na svoj račun, ali bez zlobe i zadnjih pomisli. Bilo je među njima posebno duhovitih pojedinaca, koji su doprinosili da se lepše i veselije živi.

A onda su svi normalni životni tokovi presečeni. Ulazak nemačke vojske označio je početak tragičnog raspleta, početak razaranja, mučenja i ubijanja.

PROGONI ZEMUNSKIH JEVREJA

Nemačka okupaciona vojska ušla je 12. aprila 1941. godine u Zemun. Iako je Zemun potpadao pod tzv. Nezavisnu državu Hrvatsku sve do oktobra 1941., Nemci su potpuno preuzeli vlast. Nemačke trupe i Gestapo (Geheime Staatspolizei) su ostvarivali su tesnu saradnju sa domaćim Nemcima (Volksdeutscher), koji su uglavnom nastanjivali deo Zemuna poznat pod imenom Francstal. Većina domaćih Nemaca, kojih je tada u Zemunu bilo oko 10.000, aktivno i organizovano se spremala za dolazak Nemačke vojske, koju su i dočekali kao svoje oslobodioce.

Većina građana Zemuna, naročito sprske, ali i drugih nacionalnosti, uključujući, naravno, i Jevreje, sa zebnjom i strahom su gledali nemačke vojnike kako marširaju njihovim gradom.

Od ovoga dana počinju stradanja i uništavanje jevrejske zajednice u Zemunu.

Zloglasni nacistički "Bekanntmachung" (objave) stavili su praktično zemunske Jevreje van zakona. Jedna za drugom dolazile su naredbe o zabranama i obavezama za Jevreje.

Već 14. aprila 1941. bile su istaknute plakate kojima se, pod pretnjom smrtne kazne, pozivaju Jevreji (muškarci od 15 do 60, a žene od 15 do 40 godina) da se 16. aprila jave u Policijsku upravu (Polizeiamt), radi utvrđivanja njihove sposobnosti za fizički rad.

Istovremeno je na svim javnim mestima istaknuto Saopštenje (Bekanntmachung) o merama zabrane i obaveza za sve Jevreje u Zemunu.

Po sećanju preživelih Jevreja, ove mere su bile sledeće:

- Jevreji moraju na rukavu da nose žutu traku sa natpisom "Jude";
- zabranjen je Jevrejima pristup i ulazak na sva javna mesta (park, bioskop, javno kupatilo, kafana, javni prevoz itd);
- zabranjuje im se pohađanje škole;
- zabranjen im je izlaz na ulicu nedeljom;
- zabranjeno je da izlaze iz kuće od 20 časova uveče do 5 časova ujutro;
- zabranjeno je okupljanje grupe veće od pet lica (to je značilo da se legalno ne može okupiti minjan za molitvu, tj. deset verski punoletnih muškaraca);
- uvodi se obavezan prinudni rad za Jevreje;
- zabranjuje se svaka privredna delatnost Jevrejima.

Iako nije bilo javne objave, započeto je sistematsko izbacivanje Jevreja iz njihovih kuća i iz boljih stanova.

Sve ove mere bilo je moguće tako brzo i efikasno sprovesti zahvaljujući svesrdnoj saradnji domaćih Nemaca, koji su se još ranije pobrinuli da obezbede evidenciju zemunskih Jevreja, kao i sve neophodne podatke. Sem toga, služili su kao vodiči kroz grad, koji su kao meštani dobro poznavali. Njihova policija u crnim uniformama je sa nemačkom policijom i vojskom isterivala Jevreje iz kuća i stanova, vršila hapšenja i tome slično.

Vrlo brzo je izvršena konfiskacija fabrika, trgovačkih radnji, zanatskih radionica, lokala i kancelarija koje su bile u vlasništvu zemunskih Jevreja.

Iako Jevreji nisu bili sabijeni i ograđeni u jednom delu Zemuna, oni su objektivno živeli u uslovima geta. Dovedeni su u veoma tešku materijalnu situaciju, u kojoj je svaki dan predstavljao mučnu borbu za preživljavanje, za očuvanje golog biološkog opstanka.

Svakodnevni prinudni rad otežavao je još više mogućnost da se ostvare bilo kakvi prihodi, da bi se prehranile sopstvene porodice. Prinudni rad je po pravilu trajao 12 sati dnevno, a hranu je morao svako za sebe da obezbeđuje. Jevreji su radili na više mesta, ali skoro isključivo za Nemačku vojsku (Deutsche Wehrmacht). Po izjavama preživelih Jevreja, koji su bili terani na prinudni rad, to su bila sledeća mesta:

Na **dunavskom keju** vršen je utovar u šlepove. Burad sa naftom su prvo morala biti istovarena iz kamiona, a onda su pomoću čeličnih užadi spuštana u utrobu šlepa. Pošto nije moglo biti govora o nekim zaštitnim sredstvima, kao što su na primer rukavice, svi su

Na slici s leva na desno: *Čelebi Jakov, Vitalis Beherano, Danilo Fogel, ?, Šanji Švicer, Hranilović iz Zagreba, Josip Fogel, Icko Semnic, nemački vojnik, ?, Ervin Pisker, ispred Nandor Vajs i zadnji Alfred Kačka.*

Jevreji na ovom prinudnom radu imali krvave ruke od plikova. Nadzor su vršili nemački vojnici, koji su veoma grubo terali ljude da brže rade, uz po koji udarac i pogrдне nazive, kao što su: "Du Saujude!" ili "Stinkende Saujuden!" i sl.

Zemunski Magistrat je preuzeo štab neke jedinice nemačke vojske. Grupa Jevreja koja je bila određena za rad u toj zgradi morala je prenositi nameštaj iz kancelarije u kancelariju i sa jednog sprata na drugi. Rad je bio težak zato što nemački stražari nisu dozvoljavali da jedan komad nameštaja prenosi više od dva čoveka. Tu je bilo dosta veoma teškog masivnog hrastovog nameštaja, koji ni četvorica ne bi lako nosili. Ovaj rad je takođe bio praćen požurivanjem uz

pogrdne izraze. Međutim, najteži rad je bio ribanje podova. Podovi u Magistratu su decenijama mazani mašinskim uljem, pa su se crneli kao ugalj. Nemački stražari su terali grupu Jevreja da oribaju podove tako da se žute, kao prirodno drvo. Prvo su podove ribali četkom i nekom saponicom, ali to nije dalo nikakve rezultate. Onda su ih terali da ribaju podove čistom masnom sodom. Podovi su postali sivi, a ruke i kolena onih koji su ih ribali bili su u živim ranama.

Slika je načinjena prilikom okupljanja Jevreja za prinudni rad, negde u junu 1941. godine. Po licima se vidi da su to bili počeci proganjanja, kada se činilo da je to situacija koja će brzo proći. Niko u fizičkom radu nije video neku tragediju. U početku su Jevreje na prinudnom radu čuvali obični nemački vojnici, među kojima je bilo pojedinaca koji su čak sažaljevali Jevreje.

Zgrada Poljoprivrednog fakulteta pretvorena je u kasarnu nemačkih inženjerskih jedinica. Ova jedinica je popravljala železnički most preko Save. Grupa Jevreja koja je ovde bila raspoređena morala je čistiti zgradu, ribati podove u hodnicima i sobama. I ovde se ispoljila nehumanost nemačkih stražara. Oni su terali ovu grupu da golim rukama odgušuje fekalije iz klozeta, uz dobacivanje pogrdnih izraza na račun Jevreja.

Slagalište topovskih granata bivše Jugoslovenske vojske preuzela je Nemačka vojska. Grupa Jevreja upućena na prinudni rad na ovo stovarište trpela je manje šikaniranja nego na prethodnim mestima. Međutim, fizički rad je ovde bio veoma naporan. Slagalište se nalazilo na ogromnoj poljani u blizini Laudonovog šanca. Tu se nalazilo mnogo sanduka, u kojima je bilo pakovano po tri granate. Svaki sanduk je težio preko 50 kg. Od tih sanduka su ređani stokovi od oko tri metra visine. Pored teškog fizičkog rada, nevolja je bila i u tome, što je slagalište bilo

pod otvorenim nebom, pa kada je padala kiša, moralo se raditi u blatu i u vlažnoj odeći. Kada su napravljeni dugački i visoki stokovi ovih sanduka, počeli su dolaziti kamioni nemačke vojske, pa su sve te granate tovarene i odvožene.

Na železničkoj stanici Zemun-Noví Grad je grupa Jevreja iz vagona istovarivala bale sena i slame, a zatim ih utovarivala u nemačke kamione za neku vojnu jedinicu na Dedinju u Beogradu. Ovde su nadzor vršili vojnici iz Sudeta i verovatno zato na ovom prinudnom radu nije bilo požurivanja, pogrdnih izraza ili bilo koje vrste šikaniranja. Kada su o čovečnim postupcima ovih nemačkih vojnika pričali Jevreji koji su radili na stanici Zemun-Noví Grad, Jevreji na drugim radilištima su im zavideli i prosto nisu mogli da veruju da se i to u onim teškim ratnim vremenima događa.

Glavno sanitetsko slagalište kraljevske jugoslovenske vojske, sa kompletnim sanitetskim materijalom i medicinskim aparatima i opremom, preuzela je nemačka vojska. I ovde, kao uostalom i na svim radilištima za prinudni rad, radno vreme je iznosilo 12 časova dnevno. Ovde je radila nešto brojnija grupa Jevreja, jer je slagalište bilo veoma veliko, a trebalo je na određeni način izvršiti sortiranje materijala, koje su posle utovarivao u kamione i, koliko se moglo saznati, bio kasnije transportovan za Grčku i Kipar. Izuzetak je bio posle sabotaže u Smederevu. Tada se radilo na utovaru sanitetskog materijala i noću, jer su velike količine transportovane u Smederevo. Nadzor nad radom vršili su nemački vojnici. Među njima je bilo humanih ljudi, koji su pokušavali da nas poštede prekomerno teškog rada. Preživeli se sećaju da se među njima isticao nemački vojnik po prezimenu Jeger, koji je sam pričao da je iz Frankfurta. Međutim, među stražarima je bilo i pojedinih sadista, koji su koristili svaku

priliku da se izderu na nekog Jevrejina ili da ga udare kundakom. Ipak se većina stražara zadovoljavala time da jevrejske radnike požuruje i naziva raznim pogrdnim imenima.

Utovar na železničkoj stanici Zemun je po pravilu spadao u lakše poslove koje su obavljale grupe Jevreja na prinudnom radu. Nemački vojnici su kupili sve i svašta i slali u Nemačku. Između ostalog, jednom su tovarene neke velike pletene korpe sa konjskom dlakom (Rosshaar). Međutim, za ovu grupu Jevreja bilo je vrlo teških dana. Tako su iz fabrike motora "Ikarus" kamionima stigli avionski motori teški više stotina kilograma. Zbog malog obima motora nije bilo moguće angažovati dovoljan broj ljudi za podizanje ovolikog tereta, a nikakvih pomoćnih sredstava nije bilo. Nemački stražari se na to nisu obazirali, nego su nemilice terali ove radnike uz obavezne pogrдне izraze. Posle velikih napora i muka ovi motori su utovareni.

Jednog dana je odvojena grupa od šest Jevreja, kojima je naređeno da se popnu u nemački vojni kamion, da spuste cirađu i da ne gledaju kuda se voze. Ipak su pojedini virili i na

Još jedna od retkih slika koje su sačuvane, a vezane su za prinudni rad. Slika je takodje iz 1941. godine. Na slici su čak dva nemačka vojnika, koji su pristali da se slikaju sa grupom Jevreja na prinudnom radu.

S leva na desno:

čuče – Šami Fišer, Nandor Vajs, Kunstler

stoje – nemački vojnik, ?, Paul ?, Šanji Švicer, Lustig Armin, nemački vojnik

svoj užas videli da kamion ide prema logoru "Staro sajmište". Kada je kamion prošao kroz logorsku kapiju, nekoliko starijih Jevreja u kamionu počeli su u očajanju da se naglas mole. Međutim, kamion je prošao kroz logor i nastavio do Beograda. Tamo je utovarena neka roba, posle čega je ova grupa vraćena na zemunsku železničku stanicu. Danima se nisu mogli povratiti od prizora koje su samo nakratko videli na "Starom sajmištu" i od straha da ne budu ostavljeni u tom paklu.

Vojna pekara u bivšoj policijskoj školi bila je istovremeno i slagalište raznovrsne hrane za vojsku. Tu je radila grupa Jevreja na tovaranju hrane na vojne kamione. Grubi postupci, psovke i pogrdni izrazi su bili stalno prisutni uz težak fizički rad. Najteže je bilo nositi džakove s brašnom, koji su težili 85 kg. Stražari nisu dozvoljavali da jedan džak nosi više od jedne osobe. Skoro svi koji su nosili ove džakove bili su lakši nego sadržaj džaka. Stražari su posebno uživali da požuruju čoveka kada nosi džak uz stepenice upinjući i poslednju snagu. Jedna grupa je bila raspoređena na čišćenje smrznutog kupusa, kojeg je bilo u vagonskim količinama. Svi su dobili promrzline, koje su vukli nedeljama.

Stovarište benzina bivše jugoslovenske avijacije, koje je bilo ukopano kod Laudonovog šanca u Zemunu, preuzela je nemačka vojska. I za ovu grupu Jevreja prinudni rad je trajao 12 časova dnevno. Rad se sastojao u sortiran-

ju buradi sa benzinom i nekim sličnim gorivima, koja su tokom dana tovarena na nemačke vojne kamione. I ovde je rad bio praćen šikaniranjem. Vršeni su strogi pretresi, naročito je bilo zabranjeno imati upaljač ili šibice, što je u ovakvom stovarištu normalno. Ovi pretresi su pokazivali njihov strah da ova grupa Jevreja na prinudnom radu ne izvrši neku diverziju. Međutim, nemački vojnici se nisu pridržavali ovih mera bezbednosti, jer su u blizini ulaza u stovarište pušili.

Prinudni rad u Konjičkoj školi. Raspoređivanje na posao. Sleva na desno prvi red: ?, Nandor Vajs, Manfred Kraus, ?,?,?, Čelebi Jakov, Drugi red: ?, Vitalis Beherano

Ovo stovarište benzina, zemunski aerodrom i nekoliko drugih objekata zaposeli su domaći Nemci, još pre ulaska delova Osme nemačke tenkovske divizije u Zemun. Pod rukovodstvom Frica Runickog organizovalo se oko dvesta zemunskih Nemaca, koji su sprečili jedinice bivše jugoslovenske vojske da miniraju i dignu u vazduh aerodrom i druge objekte. U tim akcijama ova grupa obučena u crne uniforme sa kukastim krstom na rukavu, između ostalog, sačuvala je za Wehrmacht oko 750 cisterni benzina.

Konjička škola Kraljevske jugoslovenske vojske pretvorena je u konjsku bolnicu nemačke vojske (Pferdelazarett). Ovde je bila raspoređena veća grupa Jevreja na prinudni rad. Nadzor su vršili isključivo nemački vojnici.

U ovu bivšu školu i kasarnu stalno su dovoženi rekvirirani konji, koji su uglavnom razvrstavani u tri grupe: prvo, sposobni za potrebe nemačke vojske, drugo, odgovarajući za poljoprivredne radove u Nemačkoj i treće, za klanicu. Pored ovih stizali su i bolesni konji, od kojih su neki bili zaraženi, a neki u samim gnojnim ranama. Grupa koja je radila u ovoj štali morala je golim rukama da čisti gnojne rane i da pere prljavštinu sa ovih konja.

Čišćenje ostalih štala bilo je takođe odvratno. Nemački stražari su zabranili da se za sakupljanje balege i mokre slame upotrebljavaju vile ili lopate. Sve se moralo obavljati golim rukama. Vojnici koji su terali na rad bez ikakvih zaštitnih sredstava i alatki vidno su uživali u posmatranju ovih ljudi sa žutim trakama i Davidovom zvezdom, kako rukama iznose na gomilu balegu i slamu natopljenu konjskom mokraćom.

Ništa lakše nije bilo ni u kovačnici. Kovači su bili nemački vojnici, koji su uživali da kinje Jevreje raspoređene na rad kod njih. Tako se često ponavljala scena da jevrejski

radnik drži podignutu nogu konja pripremljenu za potkivanje, a kovač dolazi sa usijanom potkovicom i mašući je pred očima ovog radnika viče: "Wie gefällt dir das? Du verfluchtes Schwein!" ("Kako ti se ovo sviđa? Ti prokleta svinjo!"). U upotrebi je bilo i "Du Saujude!" ("Jevrejska krmačo!") kao i drugi pogrdni izrazi.

Kovači-Nemci su naročito uživali u takozvanoj šali, koju su izvodili sa svakim novim radnikom koji im je dodeljivan na prinudni rad. Takvom radniku bi naredili da podigne nogu mazge da bi je oni tobože potkovali. Kada ovaj podigne nogu mazgi, ova se momentalno ritne i tresne čoveka o zid. Kovači teraju radnika da ponovi ovu radnju i dešava se isto. Posle nekoliko uzaludnih pokušaja, kovači naređuju da se mazgi veže noga, uže prebaci preko grede, mazga obori na zemlju, a noga se pomoću zategnutog užeta potkiva. Kovači su znali da ne postoji drugi način za potkivanje mazge, ali je zato posledica bila da je novi radnik-Jevrejin bio nekoliko dana sav u plavim masnicama, a nekima je polomljeno i po koje rebro. Cela ova "šala" bila je praćena grohotnim smehom nemačkih vojnika, kao da je ispričan dobar bezazleni vic.

Jedna grupa Jevreja, u kojoj je bio i Imre Vajs, radila je oko svinja. Svinjci su se nalazili dosta udaljeni od konjušnica, ali su i oni bili u krugu bivše Konjičke škole. Ta grupa je održavala čistoću u svinjcima, hranila i pojila svinje. Pored teškog i veoma prljavog posla, njihova najveća muka su bile buve, koje su u svinjcima i oko njih prosto vrvile. Svi su svako veče odlazili u plikovima i naravno da su zapatili buve i u svojim domovima. U to vreme nije bilo nikakvih hemijskih sredstava, tako da se praktično nisu mogli zaštititi od ujeda buva.

Ubrzo posle ulaska nemačke vojske u Zemun počela su hapšenja Jevreja. Po sećanju Josipa Beherana, koji je izvesno

vreme proveo u zatvoru, uslovi u zatvorskoj ćeliji su bili grozni. U relativno maloj prostoriji bilo je sabijeno preko 40 ljudi. O nekom kretanju nije moglo biti govora, a jedva se i disalo. Kibla za vršenje nužde širila je smrad i još više otežavala disanje. Jedan od zatvorenika (Beherano misli da se prezivao Nahmijas) jednog dana je umro na toj kibli. Stražari su se veoma grubo ponašali, a vrhunac sadističkog izživljavanja bio je kada su dovodili podmladak "Hitlerjugend"-a iz Francstala. Ovi dečaci, od kojih su najstariji imali oko petnaest godina, puštani su u ćeliju da tuku zatvorenike. Teško je opisati metež koji bi tada nastao, jer su se svi zatvorenici povlačili da ne budu u prvim redovima, koji su izvlačili i najžešće batine. Koliko se zna, većina ovih Jevreja je posle više od mesec dana puštena kućama.

TERANJE U LOGOR JASENOVAC I STARA GRADIŠKA.

Negde oktobra 1941. godine ustaše su preuzele vlast od Nemaca u Zemunu. To je, naravno, još više pogoršalo položaj Jevreja, pošto je pored ustaških formacija, policije NDH i nadalje ostalo delovanje Gestapoa, Feldžandarmerije, domaćih Nemaca u crnim uniformama, nemačke vojske i hrvatskih domobrana. U Zemunu je jednostavno vrvilo od fašista svih boja. Kada se uzme u obzir da su Jevreji bukvalno stavljeni van zakona, onda se može shvatiti kako su se ti ljudi osećali na ulici i kod kuće.

U aprilu 1941. godine, pošto je deo Jevreja u Zemunu bio zatvoren, ostali bili terani na prinudni rad, jevrejske radnje oduzete, a mnogi isterani iz svojih kuća ili stanova, zabranjen je i dalji rad Jevrejske opštine.

Kada su u oktobru 1941, umesto Nemaca došle na vlast ustaše, tj. NDH (tzv. Nezavisna država Hrvatska), dozvoljeni su sastanci Upravi Jevrejske opštine, ali samo u svrhu skupljanja novca za kupovinu nameštaja i stanova za ustaše, a naročito za policiju.

Mogućnost sastajanja iskorišćena je za međusobnu razmenu informacija, a posebno za prikupljanje odeće, rublja, namirnice, šivaćih mašina, poljskih kreveta i novca. Sve što je bilo sakupljeno slato je Jevrejskoj opštini u Osijek, kojoj je bila poverena dužnost da snabdeva već internirane Jevreje u Dakovu, Lobogradu i drugde.

U proleće 1942. godine, aprila meseca, dr Brandajza je pozvao šef zemunske policije. Prisutni su bili šef Retl, njegovi pomoćnici Betelhajm i Ivković. Oni su pitali da li bi zemunski Jevreji pristali da se van grada podignu barake, da se tamo napravi geto za sve Jevreje iz grada. Naravno da je odmah dat pristanak, jer je to bilo još najmanje zlo koje je moglo da zadesi ovu jevrejsku zajednicu. No oni su uslovili da se to može realizovati samo ako Jevreji prikupe potreban novac. Bilo je sakupljeno oko 250.000 kuna, što je još u to vreme bila pozamašna suma. Novac im je predat, to nije izmenilo tragičnu sudbinu skoro svih zemunskih Jevreja.

O tome događaju ostale su zapisane dve slične verzije. U pismu Jevrejskoj opštini Zemun, od 27. 11. 1958. dr Brandajz piše:

"... nastupila je katastrofa, koja je kako sam to mogao naknadno utvrditi, iznenadila i tadašnje zemunske nadležne organe. Zloglasni vinkovački šef ustaške nadzorne službe Tolj, dobio je generalno ovlašćenje da "reši" jevrejsko pitanje u mestima u kojima su još Jevreji nekako tavorili, (Osijek, Sremska Mitrovica, Vinkovci, Ruma, Stara Pazova i Zemun)."

U pismu. dr Arnolda Šena, iz Gata (Izrael) od 13. marta 1962. o istom događaju se kaže:

“Tu se radilo o značajnom planu - šef policije Rudolf Retl, od ustaša postavljen, i još neki vodeći ustaški faktori, imali su nameru da zemunske Jevreje spasu logora, ali da se podignu barake van grada, iza Konjičke škole, i da se u njima nasele svi zem. Jevreji, da se stvori tzv.geto: bili bi određeni za prisilni rad, odvojeni od “arijskog” građanstva; ali zato ostali bi na životu. Počelo se skupljati novac u tu svrhu, i to veća svota... Taj šef policije Retl, igrao je dvojnu ulogu - frontalno prema ustaškim formacijama i nemačkim gestapovcima delovao je kao fašista, dok je ujedno i istodobno pojedincima Jevrejima diskretno izdavao propusnice za Dalmaciju... Ali do realizacije toga Geta nije došlo... Retl je morao podleći jakom pritisku, zaceo, sa strane gestapovaca, koji nisu poznavali drugo, nego potpuno istrebljenje. Posle oslobođenja Retl je uhapšen, stavljen pred Narodni sud, osuđen na smrt i streljan: - Suđenje se vodilo javno, zvučnici su bili postavljeni na javnim mestima...”

Oba ova svedočenja ukazuju na mogućnost da je šef policije Retl imao nameru da ostvari obećanje o stvaranju geta u Zemu. Međutim, ovde treba podsetiti na činjenicu da su fašisti davali Jevrejima neprekidno lažna obećanja. Ni jedno svoje obećanje nisu održali, bilo da se radi o nemačkim nacistima ili o njihovim trabantima širom Evrope. Izuzetak čini jedno jedino obećanje, koja su savesno ispunjavali da će ostvariti, “krajnje

rešenje” jevrejskog pitanja - tj. da će istrebiti Jevreje. Ipak bi kao prvu, verovatnu varijantu trebalo prihvatiti sledeće: Retl je u dogovoru sa svojim pomoćnicima smislio način kako da se domogne onog dela jevrejske imovine koji fašisti još nisu uspeali da opljačkaju. I to im je uspeo.

Pošto su se proredila hapšenja Jevreja, a prinudni rad postao svakodnevna navika, fašistima je uspeo da zavaraju Jevreje kako je to ono najgore što ih može snaći. Međutim, ono najgore je došlo u ranu zoru 27. jula 1942. godine. Naređeno je da se svi Jevreji jave policiji. Ustvari kupljenje Jevreja počelo je već te noći između 26 i 27 jula.

Stara železnička stanica Zemun – u ovakvim teretnim vagonima zemunski Jevreji su transportovani u Jasenovac i Staru Gradišku

Povorka Jevreja poterana je prema železničkoj stanici i potrpana u stočne vagone, koji su ubrzo napustili Zemun u pravcu Stare Gradiške i Jasenovca.

Odvojeni su na jednu stranu muškarci, koji su oterani u Jasenovac, a na drugu stranu žene i deca, koji su oterani u Staru Gradišku. Jasenovac i Stara Gradiška su bili pod jedinstvenom upravom- pod nazivom logor Jasenovac.

O stradanjima u Jasenovcu i Staroj Gradiški veoma mnogo je pisano, načinjeni su i dokumentarni filmovi, tako da je svako ko je zainteresovan mogao da sazna kakvim mukama, mrcvarenju i klanju su svakodnevno bili izloženi zatočenici.

U Jad Vašemu smo našli izjavu Ervina Rozenberga, jedinog preživelog zemunskog Jevrejina od svih koji su bili zatočeni u Jasenovcu. Njegova izjava se jedino može pročitati u Jad vašemu u Jerusalimu.

Iz njegovih sećanja izvire grozote koje su se svakodnevno događale u Jasenovcu. Svaki takozvani nastup, kada su bili postrojeni svi logoraši, značio je neizvesnost ko će ostati živ. Ustaše su često izmišljale pokušaj bekstva ili nešto slično da bi uzimali svakog desetog iz stroja i ubijali. Da bi stvorili još veću neizvesnost kod logoraša nikad se nije znalo od koga će početi brojanje.

Jednom su iscenirali bekstvo i komandant logora Dinko Šakić je naredio da se petorica logoraša obese. Među njima je bio i zemunski Jevrejin Bošković. Drugom prilikom, bilo je to 1944. godine, nabedili su jednu grupu da je htela da beži. Dovedi su Ignjata Semnica, sapundiju iz Zemuna i još par Jevreja i ubili ih.

Pravilo je bilo da svi logoraši u stroju moraju da gledaju egzekucije. Ako bi neko oborio pogled bio je na licu mesta ubijen.

Pored toga što su ustaše pod vodstvom Ljube Miloša i Majstorovića svakodnevno ubijali logoraše, epidemija tifusa krajem 1942. i početkom 1943. godine pokosila je veliki broj zatočenika. Bilo je nekoliko lekara, uglavnom Jevreja, a među njima je bio i doktor Lender. Pomagali su tifusarima koliko su mogli da učine bez ikakvih lekova i opreme.

Rad u logoru je počinjao u pet i trideset ujutro, logoraši su bili raspoređeni na razne teške poslove. Ali ustašama to nije bilo dovoljno, nego su izmišljali još i kazne, kao što je na primer, okivanje nogu u teške lance. I sam Ervin Rozenberg je jedno vreme radio okovan lancima. Mnogi to nisu izdržali. Ervin je kasnije radio u takozvanoj "lančari", koja je imala deo za opravku oružja, uglavnom pušaka, kao i deo gde su se proizvodili delovi za električnu centralu koja je snabdevala strujom logor i okolna naselja.

I ovde su svi bili svesni da su im dani odbrojani i kada više ne budu potrebni, ili se nađe zamena, da će biti ubijeni.

Po sećanju Ervina Rozenberga logoraši su najviše razmišljali o hrani i kako do nje doći. U tom pogledu ističe značaj paketa koji su slati iz Zagrebačke židovske općine i koji su doprinosili da se preživljava.

Razmišljalo se i kako doći do malo odmora i o svemu što je moglo da ih održi u životu. Skoro se nikad nije razgovaralo o ubijanju koja su stalno videli.

Da bismo još jače osutili paklenu atmosferu Jasenovca u kojoj su poslednje dane života proveli i zemunski Jevreji, citiraćemo delove izjave Ervina Milera iz Vinkovaca. On je u tom logoru proveo skoro četiri godine i na kraju učestvovao u masovnom proboju iz Jasenovca i tako preživeo. Posle oslobođenja je otišao u Izrael, gde je pre nekoliko godina umro u kibucu Maabarot.

Na stolu su zabeleške koje sam načinio slušajući tonski zapis izjave Ervina Milera. Šta iz tog zapisa ispričati danas, posle više od pola veka? Koje detalje ispričati? Zašto u današnji naizgled normalni život mešati grozote, patnju i smrt?

Najednom sam se setio nekih savremenih događaja.

Posle stvaranja sadašnje Države Hrvatske, u tu zemlju se među raznim emigrantima vratio i izvestan broj ratnih zločinaca - ustaša. Neki su dobili visoke državne funkcije, a svi su dobili pravo da javno govore. Jedan od bivših ustaških oficira u logoru Jasenovac je čak putem radija dao otprilike sledeću izjavu: "Sve što smo uradili u logoru Jasenovac bilo je ispravno. Ja bih i danas uradio to isto!" A zašto tako ne bi govorili sitni funkcioneri kad je šef te države Franja Tuđman izjavljivao

- da su cifre o žrtvama u Jasenovcu preterane. Umesto cifre od sedam stotina hiljada žrtava, koja se najčešće iznosila, Tuđman je tvrdio da nije bilo više od trideset hiljada;
- u logoru su vladali normalni uslovi, strogi, ali pravični, higijena podnošljiva itd. (Citirao je izveštaj švajcarskog Crvenog krsta, za čiju komisiju je bio postavljen odgovarajući scenario u Jasenovcu);
- ako je bilo nekih zlodela, onda su za to krivi sami Židovi, jer su oni učestvovali u upravljanju logorom...

U sadašnjoj državi Hrvatskoj su bez ikakve griže savesti počeli davati i imena okorelih ustaša za nazive ulica. Čak je bilo zahteva da se jednom od glavnih trgova u Zagrebu da ime kvislinga i ratnog zločinca Pavelića.

Iz najviših vladajućih krugova (pre smrti Tuđmana) potiče monstruozi predlog da se Jasenovac pretvori u zajednički spomenik ustašama i njihovim žrtvama.

Piše se nova istorija, u kojoj ustaše igraju ulogu domoljubivih sinova Hrvatske.

Nova država Hrvatska je uvela neke simbole fašističke tzv. Nezavisne države Hrvatske, koji deluju kao izraz nostalgije i žalosti što je ova "dična" država propala!

Da bi se predupredile sve zablude i netačna tumačenja ovih redova, mora se na ovom mestu dati jedno objašnjenje.

U brojnim razgovorima nikada nisam rekao da su Hrvati pobili celu moju porodicu, rodbinu, prijatelje i poznanike. Uvek sam bio precizan govoreći da su to učinile ustaše ili hrvatski fašisti. Nikada nisam izjednačavao hrvatski narod sa fašistima hrvatske nacionalnosti. Mislim da je to jedino ispravno, a na hrvatskom narodu je odluka koliko će se oštro distancirati od fašista i neofašista iz svoje sredine.

Poslednji događaj koji me je potresao bilo je suđenje Šakiću, bivšem komandantu logora Jasenovac.

Malo je nedostajalo da "zbog nedostatka dokaza" bude oslobođen!

Ova prisećanja su me navela na zaključak da nije dovoljno samo nekim opštim frazama opisivati život logoraša u Jasenovcu. Ne treba izbegavati ni opisivanje najgroznijih scena, dok god ima ljudi koji poriču ove strahote.

Zato sam se odlučio na opisivanje događaja u Jasenovcu, pri čemu sam svestan da je to samo sićušni deo grozota koje su u ovom logoru pretrpeli zemunski i svi ostali Jevreji bivše Jugoslavije.

Od samog ulaska u Jasenovac u jesen 1941. godine počela su batinanja. Jedan je dobio batina zato što je gluv, drugi zato što je debeo, treći zato što ima crvenu kosu, pa

jedan zato što ima grbu itd. Kasnije se pokazalo da su ustaše tukle sve odreda i bez izmišljenog povoda.

Dok je Ervin Miler radio u ciglani stiglo je dvadesetak Jevreja, koji su iz nekog privremenog logora dovedeni u Jasenovac. Bili su tu oko pola sata da se ogreju, a onda su ih ustaše odvele da se, kako su im rekli, odmire od napornog puta.

Uveče je Ervin sa dvadeset mladih logoraša određen da kopa veliku jamu. Radili su u tišini, napregnuti i sa strahom. Nisu znali da li kopaju sopstvenu raku. Kada je iskopana dovoljno duboka jama, ustaše su odvele grupu do velike gomile leševa i naredili im da ih zatrpaju u jamu. Svi su imali smrskane potiljke. Među leševima je prepoznao i one koji su se toga dana grejali u ciglani.

Zima sa jakim mrazevima. Ustaše trebaju drva za ogrev. Izdvojena je grupa logoraša za seču drva. Iz jednog sanduka logoraši uzimaju sekire. Ustaše su se udaljile, napravili su siguran razmak. Pala je opomena: ko se približi sa sekirom ustaši biće ubijen.

Data je kratka pauza i jedan logoraš je sa sekirom u ruci krenuo ka vatri. Kada je stigao na deset metara od ustaša, ovi su počeli besomučno da pucaju, sve dok nisu ispraznili šaržere. Jadni logoraš već posle prvih metaka bio je mrtav.

Ubijanje logoraša bila je svakodnevna pojava. Nekada su ustaše naglašavale razlog za ubijanje, a bilo je i mnogo ubijanja samo iz njihovog čistog zadovoljstva, bahatosti i sadizma.

U logoru je bilo više radnih grupa raspoređenih u "ciglani", "lančari", "kožari", kuhinji itd.

Za vreme zime logoraši su želeli da rade u ciglani, jer su jedino oni koji su bili raspoređeni tu ili u kuhinju mogli da se ogreju. Bilo je strogo zabranjeno da drugi logoraši dolaze i u

samu blizinu ciglane. Ipak pojedini zatočenici nisu mogli da odole želji da se bar malo ogreju, pa su kratko zastajali spolja kod ciglane.

Jednom je dvojicu logoraša u blizini ciglane uhvatio jedan ustaški oficir. Doveo ih je u ciglanu, za kaznu ih dao zazidati u cigle za pečenje i zajedno sa ciglama pustio žive u plamen. Čuli su se jauci neko vreme, a onda se sve utišalo. Ustašama se izgleda tako dopala ova "predstava" da su od tada to češće primenjivali.

Božić 1941. godine ustaše su proslavile na samo njima svojstven način. Pošto su se najeli i napili, vrhunac veselja im je bio da su te noći krenuli po logoru i počeli da pucaju i kolju. Logoraši određeni za grobare izbrojali su 165 leševa.

Velika grupa logoraša radila je na nasipu. To je u stvari postala jedna od velikih grobnica za logoraše. Radilo se u blatu, tako da bi i zdravom i uhranjenom čoveku bilo teško od jutra do mraka prebacivati zemlju ili bolje reći blato. Razumljivo je onda da veliki broj zatočenika, hronično gladan, prozebao i fizički slab, nije mogao da sakrije svoju iscrpljenost. Svakog ko je zbog iscrpljenosti pao ili ispustio lopatu, ustaše su na licu mesta ubijale i naređivale da se odmah zatrpa u nasip.

Ne mogu, a i ne želim da izostavim događaj koji je Ervin Miler, između ostalog ispričao. U logoru je hronično vladala dizenterija i proliv. Latrina (klozet) nije bila dovoljna... ali neću da prepričavam Ervinov iskaz, nego ću ga citirati:

"Prolazio sam kraj velike latrine i ušao sam da obavim malu nuždu. Zaprepastio sam se videći prizor koji para srce. Izgleda da sam bio suviše osetljiv na ljudske patnje, pa je tako delovalo sve na mene što sam video. Ali ovo je bilo previše.

Jedan logoraš pokušava izvući drugoga iz latrinske rupe i pada u nju. Druga dvojica logoraša koji su upravo završili svoju nuždu mašu bespomoćno rukama. Nema tu šta da se radi. Nema snage niti jedan od nas da učini bilo šta. A pogledaj u rupu - ništa se ne vidi. Pogledao sam u rupu i jedino se mogla videti retka masa. I to je bilo sve. Ni traga od dvojice logoraša. Bolestan i iscrpljen logoraš sam ne može učiniti ništa, a neko je pričao da su uz pomoć motke spasili nekoliko logoraša”.

Jedne noći, pred osamnaesti rođendan, Ervina Milera su sa još pedeset logoraša izveli pored logorske bodljikave žice i tu ih streljali. Ervin je osetio udar u grudi, pao je, a preko njega su popadali okrvavljeni leševi. Ervin se probudio, bila je još noć. Nije mogao da se makne. Ipak je poslednjim snagama počeo da se izvlači stalno u jednom pravcu i najzad je iscrpljen pao u sneg. Ležao je neko vreme, a onda je otišao u svoju baraku i legao pored oca i brata. Nije znao šta se s njim dogodilo. Skinuli su mu krvavu odeću i sakrili u slamu. Skrpili su nešto suve odeće i pre nego što su ga obukli, konstatovali su da nije ranjen, nego da ima neku crvenu tačku na grudima. Predpostavili su da je to od drvenog manevarskog metka. Pošto streljanje nije obavljeno po spisku uspeo je da nastavi logoraški život i da dopriča istinu o Jasenovcu.

Događaji o kojima slikovito priča Ervin Miler ređaju se kao na filmskoj traci.

Pored barake u kojoj je bio smešten sa grupom Jevreja, nalazila se baraka sa pravoslavicima. Jedne noći se iz te barake čula velika buka, koja je potrajala oko pola sata. Sutradan su ispred barake videli gomilu poklanih ljudi. Govorilo se da su to bili četnici koje su zatražili Nemci, jer su ovi saradivali sa njima. Da ih ne bi isporučili, ustaše su ih poklale te noći.

U julu 1942. stiže velika grupa zemunskih Jevreja. Prolaze isti postupak oduzimanja vrednih stvari, maltretiranja i zatrašivanja. Jedan detalj vredi posebno opisati. Ustaša naređuje jednom mladom Zemuncu sa naočarima da donese vode. Ovaj odgovara da to ne zna da uradi. Ustaša se razbesneo i posle batina zatvaraju omladinca u logor - dakle, poseban prostor ograđen žicom. Drugi ustaša naređuje omladincu da donese drva. Mladić veli da ne zna to da radi. Ustaša ga pita a šta onda zna da radi. Pretpostavka je da je odgovor glasio: “Ništa za vas!”, jer je ustaša izvadio pištolj i na mestu ubio mladića.

Taj mladi čovek koji se zarekao da ništa neće uraditi za fašiste bio je Hinko Geršanović, jedan od aktivnih članova “Hašomer hacaira”, koji se bez kolebanja spremao da kao haluc ode u Palestinu.

Veče je. U baraku upadaju ustaše i traže dvadeset snažnih mladih ljudi. Sam zahtev za “snažnim” ljudima uvek je na logoraše delovao kao sarkazam ustaša. Ko još može da bude snažan uz sto grama loše pečene neslane proje i neke mutne vode u kojoj pliva po neki komadić repe.

Izabrali su između ostalih i Ervina Milera. Vode ih na drugu stranu logora. Tamo još nisu do tada bili. Već je bila obeležena rupa koju treba kopati. Zebnja i strah se prosto osećaju u noći. Uvek isto pitanje: da li kopaju sopstveni grob?

Skoro su završili posao, a do njih dopiru neki glasovi. Ustaše im naređuju da se okrenu na drugu stranu, uz opomenu da će onaj ko se okrene biti ubijen. Glasovi se čuju iza njih. Liče na plač i pevanje. Ipak, najjači je tupi zvuk maljeva... čuje se započeto “žive”..., neko je uspeo reći “majko”... ođednom se sve utišalo i ustaše naređuju da se pedesetak leševa sa razmrskanim potiljcima zakopaju u nedovršenu rupu. Rekli su im da će se zemlja i onako sleći.

“Nastup” - tj. postrojavanje logoraša, završavao se uvek izabiranjem logoraša za streljanje, klanje i ubijanje maljem, ili dovodenjem i kažnjavanjem logoraša - to jest, ubijanjem.

I sama reč “nastup” uterivala je strah u kosti svim logorašima. Niko nije bio siguran da će ovo postrojavanje preživeti. To je bila i dnevna i noćna mora logoraša.

Od brojnih “nastupa” ovde su opisana samo dva, naspram njih ustaše sa uperenim mašinkama, u sredini jedan logoraš i ustaški oficir.

Po Ervinovom sećanju oficir drži govor:

“Pogledajte dobro, pasji sinovi, ovaj ovde se usudio da ukrade gusku i da je pojedje. Znači, nije mu dovoljno hrane što ovde dobija, nego hoće još“. Vadeći pištolj kaže: “Ovako će proći svako ko krade”... i ispuca sedam metaka u jasnika koji se srušio, ali tek kada mu je prislonio pištolj na čelo i opalio logoraš prestaje da daje znake života.

Bio je to omladinac Izidor Levi iz Sarajeva, sa kojim je Ervin bio na nekoliko mošava (pod šatorima) “Hašomer hacaira”.

A guska zbog koje je ubijen bila je jedna od krepalih gusaka koje su bačene na đubrište. Uхваćen je jer je pokušao da je malo ispeče. I posle su logoraši krali te guske, samo su ih otada jeli presne.

Na svom ležaju, te noći, Ervin je gorko plakao, a veli da su se neki molili. Razmišljao je: “Zar još uvek mogu verovati u nešto sveto? Gde je taj pravedni i svemoguć? Zar ne vidi ovu strašnu tragediju pogibije nedužnih žena, muževa, dece i staraca? Ko može da odgovori na ta pitanja?”

Bilo je to sredinom 1943. godine. Zloglasni “nastup”! Ustaški oficir šeta ispred logoraškog stroja. Sa sobom vodi

jednog debila, koji se stalno idiotski smeši. Na koga ovaj debil ukazuje prstom, toga vode na likvidaciju. Svi sa strahom i zebnjom očekuju smrtnu presudu ili produžavanje života.

Debil zastaje i koluta očima, a jadnicima u stroju se ledi krv u venama... na koga li će upreti prst? I ma kako to groteskno izgledalo, prst jednog idiota postaje prst sudbine!

Konačno debil prstom pokazuje na zemunca Josipa Fogela, zvanog “Joška”. Tog momenta Joška, u paničnom strahu, počne da beži. Očekuju pucnji i jedan metak ga ranjava u glavu. Ipak, on i dalje beži i čak uspeva da se izvesno vreme, sa nekom krpom preko rane na glavi, krije u logoru. Onima koje je u tom stanju sreo je govorio: “Pa ja sam još mlad da umrem...” Imao je tada 23 godine.

Ustaše su ga pronašle i po kratkom postupku je bio zaklan.

Jezivi događaji i scene ovakve vrste mogli bi se dugo redati, ali i ovo što je opisano dovoljno je da se oseti kako su živeli i umirali zatočenici Jasenovca, a među njima i svi zemunski Jevreji koji su u julu 1942. godine u stočnim vagonima dovezeni u ovaj logor smrti. (Izuzev jednog Zemunca).

Godine 1944. po kazivanju Ervina Rozenberga, odigrala se poseta predstavnika Crvenog krsta. Bila je to velika farsa. Za ovu posetu logoraši su morali da oribaju sve barake tako da je higijenski izgledalo sve u redu. Pre ove posete već su izvršene likvidacije svih starih i bolesnih, tako da su oni što su ostali davali utisak radne snage sposobne za rad. Logorašima je zabranjeno da govore pred delegatima Crvenog krsta. Dobili su naredenje da ako budu upitani ima da odgovore: “Ja sam zatočenik broj taj i taj. Pitajte odgovornog za mene”. Imali smo utisak, kaže Ervin Rozenberg, da su znali za Gradinu i ubistva tamo i na drugim mestima, ali da nisu ništa istraživali.

U vezi sa ovom posetom konstruisana je priča da su Jevreji sami upravljali logorom i da su prema tome sami krivi za svoju tragičnu sudbinu. Ervin Rozenberg zna da su pojedini Jevreji radili u administraciji, ali pod prinudom. Oni nisu učestvovali ni u kakvim zločinima, iako ih ostali logoraši nisu voleli. Na kraju su i njih ustaše ubile.

Ustaše su se uznemirile i u martu 1945. godine počela je likvidacija logora. Počeli su da iskopavaju leševe i da ih spaljuju kako bi zatrli tragove svojih zločina.

U aprilu 1945. počeli su da lete avioni iznad Jasenovca, a tenkovi i vojska su se približavali logoru.

Ustaše su 20. aprila 1945. Okupile oko dve hiljade ljudi, među njima i oko osam stotina žena iz Stare Gradiške. Potrpali su sve te ljude u logorske barake, podmetnuli su eksploziv i digli u vazduh barake zajedno sa ljudima.

Istovremeno su nastavili sa uništavanjem tragova zločina. 21. aprila 1945. doveli su Cigane da iskopavaju i spaljuju leševe, a onda su i njih ubili.

Kada smo sve to videli, kaže Ervin Rozenberg shvatili smo da nemamo šta da izgubimo. Sloboda je bila toliko blizu iza ograde, a mi smo još uvek bili zatočeni. Shvatili smo da moramo nešto da učinimo, jer nismo hteli da poginemo od noža.

Organizovali smo se u jednu grupu od oko 1,200 logoraša i spremili se za proboj. Nismo se ni nadali da ćemo ostati živi, ali smo hteli bar da poginemo od metka. Za organizaciju proboja zaslužan je Mosković i još nekolicina ljudi.

Neko je proveravao i video da je jedna kapija otvorena. Ustvari, tamo je ležao jedan ustaša i pucao iz snajpera. U jednom momentu je prestao da puca, nismo znali da li je ubijen ili mu se pokvario snajper. Mi smo potrčali, počela je paklena

pučnjava sa osmatračnica. Bežali smo preko mrtvih tela koja kao da su obrazovala neki tepih. Mi smo trčali i trčali pa ko uspe, uspe...

Ervin misli da ih je ostalo oko stotinu živih, a po podacima koji se spominju u raznim publikacijama govori se o oko 70 logoraša koji su preživeli proboj.

Trčeci su stigli do jedne šume i tamo se sakrili. Ustaše su posle izvesnog vremena prestale da ih progone jer su počeli da se povlače. U našoj grupi se nalazio neki Mile, koji je bio iz tog kraja i on nas je poveo tako da smo zaobišli proustaška sela u kojima bi nas meštani sigurno ubili. Time Ervin završava svoj iskaz.

Ervin Rozenberg se priključio partizanima i kako sam kaže, hteo je pored ostalog da se osveti ustašama za njihove zločine. Došao je u Izrael brodom "Kefalos" 1948. godine. Senzacija je bila što se na tom brodu venčao. Sada živi u Nataniji.

Zemunske Jevrejke i deca bili su razdvojeni od muškaraca i odvedeni u Staru Gradišku.

Jedan logoraš iz Jasenovca, inače tekstilni stručnjak koji je poslat u logor Stara Gradiška da organizuje cepanje starih krpa, bio je očevidac kada su zemunske Jevrejke stigle u logor. On je to po povratku u Jasenovac pričao pred više logoraša i tako je sledeći događaj ostao upamćen.

Kroz otvorenu kapiju logora ulaze žene i deca. Među ženama korača i Marijana Sason. Zemunci je pamte po tome što je bila počasni građanin Zemuna, a i zato što je posedovala dve trafike: na pijaci i u centru grada.

Kada je Marijana prošla kroz kapiju počela je da plače. Odmah je priskočila ustašica Marija Burzan i pred zaprepašćenim ženama zaklala ju je vičući: "A, plačeš, matora

Marijana Sason

veštice". Njena ćerka Judita Sason, videći zaklanu majku poče da plače. "Tako znači" viknula je Marija Burzan, "i ti se usuđuješ da plačeš"! i preklala Juditu.

Znamo, na žalost, samo ovu scenu "dobrodošlice" zemunskih Jevrejki i dece u ovaj logor. Drugo što sa sigurnošću znamo, to je da ni jedna od tih žena i nijedno od te dece nisu preživeli.

O ovom stratištu ima nekih pisanih sećanja, iz kojih se doduše može videti da je Danteov pakao dečiji vrtić u odnosu na uslove u logoru Stara Gradiška. Ali o pojedinačnim sudbinama naših majki, sestara i rođaka nema ko da nam priča, jer kao što je rečeno, niko nije preživeo.

Ostaje nam samo da tugujemo za njima i da uspomene na njih prenesemo i na naše potomke.

SAJMIŠTE - JUDENLAGER SEMLIN

Iako je u logoru na Starom sajmištu bilo zatočeno i ubijeno samo nekoliko Jevreja iz Zemuna, smatramo da u knjizi o Jevrejima u Zemunu treba nešto da se kaže i o ovom logoru smrti. Ovo već iz razloga što se ovaj logor nalazio na teritoriji Zemuna. Na strani 151. pomenuta je epizoda sa prevoženjem žena i dece iz Šapca sa železničke stanice u Zemunu na Sajmište. Iako se logor Sajmište nalazio na teritoriji Zemuna, zemunski Jevreji su više naslućivali nego što su znali šta se dešava u logoru. Često su noću kroz glavnu ulicu prolazila kola sa konjskom zapregom na kojima su na groblje u zajedničke rake prevoženi leševi umrlih u logoru. Sve to govori da se i neposredno dolazilo do saznanja o pravom karakteru logora na Sajmištu.

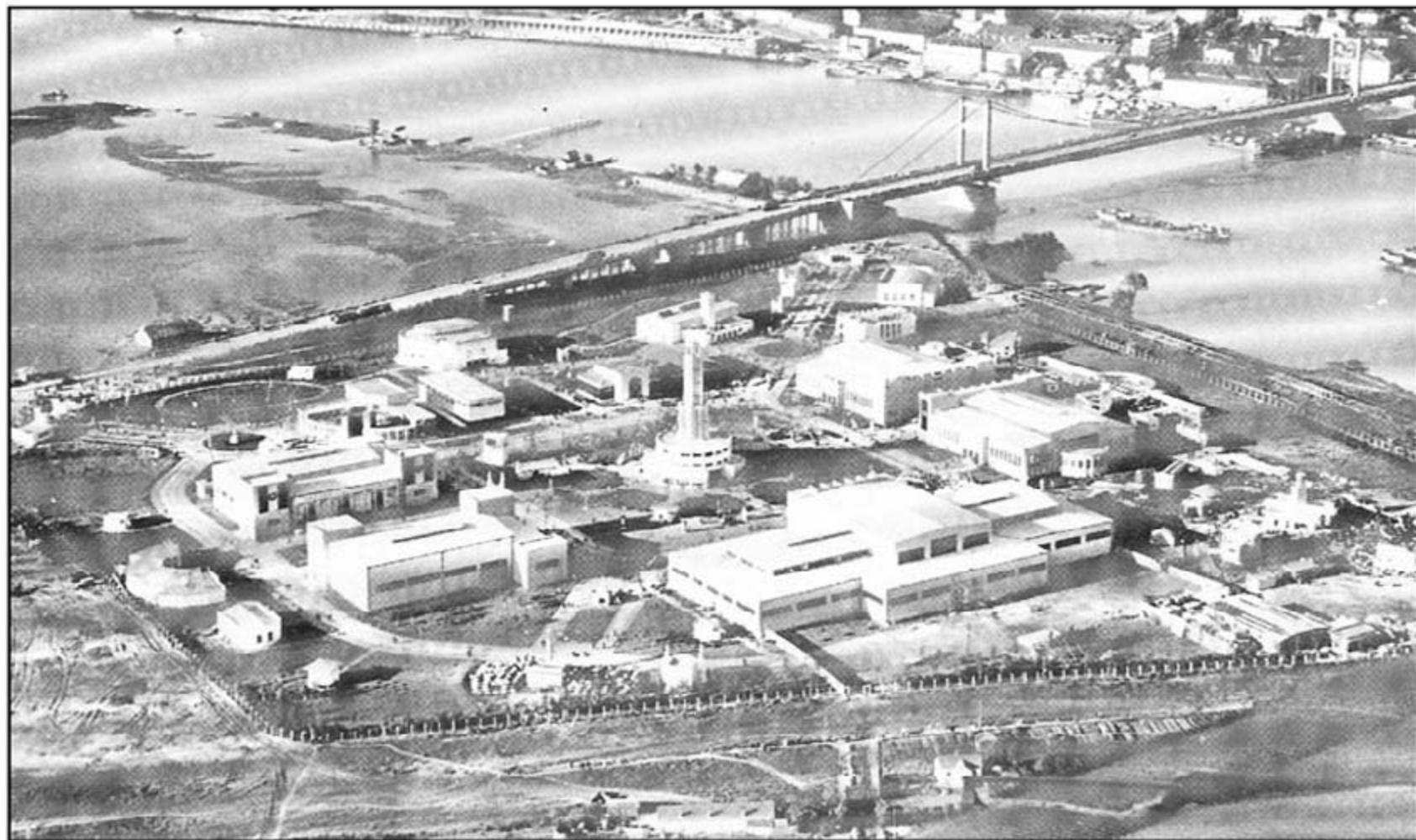
Prema pisanju Ženi Lebl, Nemci su odustali od izgradnje logora na ostrvu kraj Zasavice jer je Sava poplavila ostrvo. Dakle, 23. oktobra 1941. godine odlučeno je da prolazni logor za jevrejske žene i decu bude u Zemunu u paviljonima Sajmišta.

Dr Harald Turner, šef upravnog štaba nemačkog komandanta Srbije, uputio je naredbu svim feld i kreiss komandama o predstojećem hapšenju žena i dece i njihovom zatvaranju u logoru.

Od 8.-12. decembra 1941. godine Nedićevi žandarmi su po jevrejskim stanovima raznosili pozive da se prijave

Specijalnoj policiji za Jevreje. U pozivu je navedeno da svako može poneti samo onoliko prtljaga koliko može sam poneti. Sem toga, svako od pozvanih je bio obavezan da preda ključeve svoga stana za koje se ima prikačiti cedulja sa adresom.

Okupljeni Jevreji bili su ubacivani u otvorene kamione koji su ih preko pontonskog mosta prevezli na Sajmište.

Sajmište 1937. g. - kasnije Judenlager Semlin

Paviljoni Sajmišta i centralna kula bili su oštećeni od bombardovanja, a kroz propali krov je padao sneg.

Zatočenici su bili prvo smešteni u paviljon broj 3 i svako je potražio mesto na uzanim trospratnim drvenim ležajevima, pokrivenim mokrom i trulom slamom. Mala deca su bila gladna, bilo im je hladno, uslovi na Sajmištu su bili neljudski. U prvo vreme je tu bilo zatočeno oko 600 Cigana od kojih je za svega tri meseca pomrlo oko 10%. Međutim oni su već od januara do kraja marta 1942. bili pušteni iz logora.

Komandant jevrejskog logora na Sajmištu bio je SS - Untersturmfuehrer Herbert Andofer, rođen 1911. u Lincu (Austrija), a njegov zamenik je bio Edgar Enge, koji je pre toga vršio nadzor nad streljanjem Jevreja kod Topovskih šupa u Beogradu 9. i 11. oktobra 1941. godine.

Broj jevrejskih zatočenika koji su stradali u logoru Sajmište nikad nije utvrđen. Po nekim izvorima je 31. januara 1942. u logoru bilo 6,500 duša. Međutim, broj stradalih mora znatno da premašuje tu cifru. Naime, pred aprilski rat 1941. godine u Beogradu je bilo oko 12,000 Jevreja, od toga oko dve trećine žena i dece. Pored toga se zna da su u ovaj logor doveđene žene i deca iz Banata (ukupno je u Banatu živelo oko 2,500 Jevreja). Takođe su na Sajmište doveđene žene i deca iz gradova Srbije - Niš, Kragujevac, Smederevo, Požarevac itd. Zatim se zna da je 26. januara 1942. godine doveđeno 800 žena i dece iz Šapca, zatim preko 50 iz Prištine i oko 500 iz Kosovske Mitrovice i Novog Pazara. Ovome treba dodati još stotine izbeglica iz Srednje Evrope, koji su bili smešteni u Kuršumlijskoj i Niškoj banji.

Zapovednik službe bezbednosti nemačkog rajha u Srbiji, dr Emanuel Šefer bio je obavešten da stiže specijalno vozilo sa

specijalnim zadatkom. Šefer je kasnije na saslušanju izjavio da je znao da se radi o ubijanju Jevreja iz logora na Sajmištu.

U svojoj knjizi "Do konačnog rešenja", Ženi Lebl navodi da su kamion po Himlerovom naređenju konstruisali inženjeri Beker i Valter Rauf, a da ga je proizvela fabrika "Sauer".

Bilo je to ogromno tamno sivo vozilo, dugačko oko 6 metara, široko oko 2 metra i visoko 1,70 metara. Pomoću posebnog uređaja kroz crevo su se mogli sprovesti u komoru kamiona otrovni gasovi iz motora u pokretu. Žrtve koje su se nalazile u kamionu, koji je bio hermetički zatvoren, umirale su za oko 15 minuta od trovanja ugljenmonoksidom.

Ovaj kamion su vozili SS podoficiri Specijalne komande Vilhelm Gec i Ervin Majer. To je inače poslužilo Davidu Albahariju da napiše knjigu Gec i Majer.

Prve žrtve u ovoj dušegupki bili su bolesnici i lekarsko osoblje iz jevrejskih bolnica.

Na ovaj način izvršena je likvidacija svih zatočenih Jevreja u logoru Sajmište.

Prema izjavi jednog grobara iz Jajinaca, koji je puna dva meseca radio na iskopavanju raka, ustvari dugačkih rovova, iskopana su 81 ili 82 rova. U svaki je stalo oko 100 ugušenih Jevreja. Iz ovog bi se moglo zaključiti da je u dušegupki ubijeno oko 8,000 Jevreja, uglavnom žena i dece.

*****

*Spisak žrtava fašizma članova
Jevrejske opštine Zemun*

Spisak koji sledi načinjen je na osnovu pojedinačnih anketnih lista iz arhive jevrejske opštine Zemun. Na listi su pored stradalih u Jasenovcu i njegovoj ispostavi Staroj Gradiški, i oni koji su ubijeni u drugim logorima, u policiji i na drugim mestima.

1. Adanja Rafael	26. Gita	51. Greta
2. Ljerka	27. Ibolka	52. Robert
3. Matilda	28. Balaž Iso	53. Bošković Eugen
4. Ruža	29. Regina	54. Margita
5. Adler Leo	30. Selma	55. Erna
6. Paula	31. Band dr Aleksandar	56. Magda
7. Robert	32. Šarlota	57. Mirko
8. Roza	33. Milan	58. dete
9. Adler Paula st.	34. Beherano Vitalis	59. Brandajz Žiga
10. Ališer Franciska	35. Erna	60. Berta
11. Juci	36. Belah Ofsej	61. Bril Josip
12. Alkuzer Avram	37. Rifka	62. Hugo
13. Regina	38. Rahela	63. Bruner Pavle
14. beba	39. Bem Žiga	64. Cević Avram
15. dete	40. Fani	65. Klara
16. dete	41. Gizela	66. Haim
17. dete	42. Bihali Herman	67. Marjana
18. dete	43. Binder Bertold	68. Klara
19. dete	44. Ružica	69. Robert
20. Altarac Josip	45. Anica	70. Cukerman Serena
21. Rašela	46. Pavle	71. Čapo Jovan
22. Amodaj Haim	47. Blau Jakob	72. Šarlota
23. Anaf Moreno	48. Matilda	73. Piroš
24. Helena	49. Ruža	74. Stevan
25. Aušpic Julio	50. Bondi Jakob	75. Dežma Rihard
		76. Stefanija
		77. Josip
		78. Daniti Lenka
		79. Aca
		80. Haim
		81. Mika
		82. Katica

83. Elek Ela	114. Greta	146. Roza
84. Elijas Lika	115. Lea	147. Geršanović Ruža
85. Josip	116. Ferster Aleksandar	148. Hinko
86. Elijas Regina	117. Julijana	149. Gertner dr Leo
87. Engel Andrija	118. Zoltan	150. Goldštajn Ani
88. Ruža	119. Fišer David	151. Nadina
89. Engel Tea	120. Hermina	152. Goldštajn Hermina
90. Anton	121. Leo	153. Goldštajn Ervin
91. Engler Dezider	122. Fišer Dezider	154. Marijana
92. Jelisaveta	123. Etelka	155. Erika
93. Erenfrojnd Zdenko	124. Judita	156. Goldštajn Šarlota
94. Ema	125. Jovan	157. Ervin
95. Farhi Alegra	126. Fišer Vilim	158. Grajner Leopold
96. Mihailo	127. Malvina	159. Erna
97. Farhi Alisa	128. Samuel	160. Ilka
98. Farhi Josef - 1941.	129. Fleš Marijana	161. Greber Pavle
99. Dora	130. Fodor Bianka	162. Serena
100. Robert	131. Fogel Eugen	163. Grinfeld Isidor
101. Farhi Leon - 1941.	132. Ida (Gizela)	164. Gros Jozefina
102. Olga	133. David	165. Grosman Hermina
103. Erih - 1941.	134. Josip	166. Gusman Josip
104. Lili	135. Frojdenfeld Aleksandar	167. Hajtler Adolf
105. Alfred - 1941.	136. Magda	168. supruga
106. Farkaš Sofija	137. Matilda	169. Gizela
107. Fekete Arnold	138. Frankl Melanija	170. Mirjana
108. Fekete Elemer - stradao u Aušvicu 1944.	139. Fridman Lazar	171. Halmoš Olga
109. Olga - stradala u Aušvicu 1944.	140. Serena	172. Ditica
110. Mirjana - stradala u Aušvicu 1944.	141. Fridman Leo	173. Hercl Emil
111. Fekete Frida	142. Fridman Leopold	174. Marijana
112. Fekete Kornel	143. Irena	175. Josip
113. Fekete Regina	144. Rene	176. Leo
	145. Geduldig Sima	177. Hercl Adela

178. Hugo
 179. Jakob
 180. Hercl Ida
 181. Hercl Malvina
 182. Matilda
 183. Antoneta
 184. Hercl Hasan
 185. Gizela
 186. Hercl Rihard
 187. Hiršfeld Frida
 188. Gizela
 189. Hiršl Aleksandar
 190. Bukica
 191. dete
 192. Honig David
 193. Selena
 194. Mira
 195. Heht Etel
 196. Iric Nandor
 197. Jovanka
 198. Erika
 199. Olga
 200. Izahar Josip
 201. Regina
 202. Ana
 203. Alfred
 204. Hinko - Haim
 205. Kalderon Sara - 1941.
 206. Rahela - 1941.
 207. Sultana - 1941.
 208. Matilda - 1941.
 209. Netika - 1941.
210. Sefira - 1941.
 211. Kačka Geršon
 212. Elza
 213. Alfred
 214. Kampos Salamon
 215. Karpat Ela
 216. Kaufman Regina
 217. Kazes Natan
 218. Sabina
 219. Kezer Sofija
 220. Kinstler Artur
 221. Valcrista
 222. Josip
 223. Rudi
 224. Aleksandar
 225. Nina
 226. Klauber Gaus
 227. Klajn Bernard
 228. Olga
 229. Đuro
 230. Klajnman Edmund
 231. Klopfer Hajnrih
 232. Klopfer Izidor
 233. Hana
 234. Jozefina
 235. Elza
 236. Klopfer H. Rudolf
 237. Koen Juda
 238. Mirjana
 239. Gavra
 240. Avram
 241. Koen David
242. Rifka
 243. Kon Andor
 244. supruga
 245. Ela
 246. Kon Dragutin
 247. Katica
 248. Kon Hugo
 249. Regina
 250. Kon Imre
 251. Etelka
 252. Olga
 253. Kon Salamon
 254. Estera
 255. Kon Ivan
 256. supruga
 257. Hilda
 258. Nada
 259. Vera
 260. Kovač Pavle
 261. Kraus Manfred
 262. Mancij rod. Grosman
 263. Edita
 264. Krishaber Karlo
 265. Ela
 266. Kronštajn Frida
 267. Kronštajn Josip
 268. Hedviga
 269. Aleksandar
 270. Rut
 271. Kronštajn Fric
 272. Olga
 273. Ivan

274. Landau Berta
275. Leon Elza
276. Leon Ruža
277. Leon Hermina
278. Levi Cadik
279. Levi Blanka
280. Klara
281. Levi Josip
282. Julija
283. Levi Laura
284. Roderik
285. Levi Kadmon
286. Sumbul
287. Alfred
288. Jozefina
289. Ruben
290. Salamon
291. Levi Nisim
292. Klara
293. Mirjana
294. Stela
295. Levi Sigmund
296. Gizela
297. Ilse
298. Karlo
299. dr Kurt
300. Oto
301. Levi Sol
302. Levi Kalman
303. Lustig Armin
304. Jelisaveta
305. Katica

306. Klara
307. Olga
308. Mačoro David
309. Lili
310. Estera
311. Josip
312. Juda
313. Nisim
314. Sofija
315. Majer Berta
316. Majer Malvina
317. Samuel
318. Margita
319. Drago
320. Majer Ezra
321. Ernesta
322. Viktorija
323. Lidija
324. Mandel Jovan
325. Mandil Menahem
326. Soka
327. Melamed Alfred
328. Rahela
329. Menahem Lika
330. Miler Frida
331. Urijel
332. Mordehaj - prezime nepoznato
333. Musafija Isak
334. Blanka
335. Azriel
336. Jakob
337. Moša

338. Rafael
339. Nahmijas Isak
340. Jozefina
341. Nojbauer Roza
342. Žuži
343. Orban Martin
344. Jelisaveta
345. Papo Eliza
346. Jozefina
347. Rahela
348. Papo Samuel
349. Sara
350. Jaša
351. Saša
352. Perenji Bela
353. Marija
354. Klara
355. Pinter Đurka
356. Pisker Adolf
357. Janka
358. Ervin
359. Josip
360. Pisker Estel
361. Mira
362. Pisker Josip
363. Regina
364. Klara
365. Pisker Manfred
366. Oskar
367. Placko Frida
368. Polak Ema
369. Vera

370. **Policer Eugenija**
371. Pavle
372. **Gabrijela**
373. **Rajcer Herman**
374. **Rajs Jakob**
375. Gita
376. **Rehnicer Jolan**
377. **Ronaj Šarlota**
378. **Rozenberg Lazar**
379. Roza
380. Eugenija
381. Elvira
382. **Rozenfeld Malvina**
383. **Rot Leo**
384. Johana
385. Erna
386. Hedviga
387. **Rubenović Feliks**
388. Marsel
389. **Samlaić Marija**
390. Ruža
391. Erik
392. Ljerka
393. Hugo
394. Šari
395. **Santo Đuro**
396. Štefanija
397. **Sason Blanka**
398. **Sason Josip**
399. Bukica
400. Stela
401. Mimi

402. **Sason Marijana**
403. Judita
404. **Sason Moric**
405. **Semnic Ignjat**
406. Fani
407. Marko
408. **Semnic Žiga**
409. Roza
410. Franciska
411. **Sidl Amalija**
412. Eedita
413. Lili
414. **Sidverc Makso**
415. **Sigmund Aleksandar**
416. **Sigmund Klara**
417. **Šalgo Makso**
418. Marija
419. Jelisaveta
420. Judita
421. Žuži
422. **Šer Samuel**
423. Regina
424. Adolf
425. Aleksandar
426. Filip
427. Malvina
428. Marko
429. Lucija
430. **Šor Iso - Leo**
431. Gizela
432. Hulda
433. **Šosberger dr Franjo**

434. Erika
435. Mira
436. **Špiĝl Ingelora**
437. Valter
438. **Špindl Paula**
439. Albert
440. Herman
441. **Šrajber Bernard**
442. **Šrajber Gavro** stradao
u Aušvicu 1944.
443. **Štajn Makso**
444. Elza
445. Robert
446. **Štajner Herman**
447. Talina
448. Makso
449. Ružica
450. Gita
451. **Šugar Geza**
452. **Švab Albert**
453. Irma
454. **Švicer Hinko**
455. Vilma
456. **Švicer Berta**
457. **Švicer Ignjac**
458. **Švicer Leo**
459. supruga
460. **Švicer Julije**
461. Žaneta
462. **Švicer S. Vilim**
463. Erna
464. Katica

465. Mira
466. Švicer I. Vilim
467. Antonija
468. Edita
469. Švicer Herman
470. Taglajht Emanuel
471. Estera
472. David
473. Edita
474. Taglajht Juliška
475. Gavra
476. Tajtacak Andelko
477. Bojana
478. dete
479. dete
480. Taus Žiga
481. Olga
482. Samuel
483. Vajnberg Juliška
484. Vajcenhofer ing.
485. Vajs Aleksandar
486. Vajs Andor
487. Lenka
488. Vajs Polak
489. Regina
490. Veksler Moric
491. Veksler Simon
492. Štefanija
493. Vider Regina
494. Vigenfeld Adolf
495. Vigenfeld Julio
496. Lela

497. Ženka
498. Štefanija
499. Zonenberg Bela
500. Heni
501. Vera
502. Vlado
503. Zonenfeld (sin Else)
504. Zonenfeld Lazar
505. Zonenfeld dr Samuel
506. Olga
507. Hilda
508. Angelina
509. Ivica
510. Zonenfeld Oto

L. STARA PAZOVA

511. Berger Bela
512. Roza
513. Blau Jakob
514. Olga
515. Geza
516. Dajč Salamon
517. Berta
518. Frojnd David
519. Selma
520. Frojnd Jani
521. supruga
522. sin
523. Olga
524. Fuks Laci
525. Liki

526. Janji
527. Geza
528. Tomislav
529. Pali
530. Gere Andor
531. Goldberg dr Geza
532. Hajsler Adolf
533. Beni
534. Branko
535. David
536. Etelka
537. Jelka
538. Mirko
539. Heršković Samuel (kantor)
540. Sofija
541. Kesler Bela
542. Alisa
543. Marija
544. Kain Malči
545. Kon Karlo
546. Andor
547. Etelka
548. Katica
549. Keningsberg Ema
550. Miler Geršon
551. Terezija
552. Pimus Manus
553. supruga
554. Olag
555. Pisker Johana
556. Seringa
557. Dragutin

558. Rot Jakob
559. Frida
560. Vajs Luiza (učiteljica)

2. GOLUBINCI

561. Kon Sigmund
562. Klara
563. Anica
564. Ema
565. Kon Vladislav
566. Magda
567. Ivan
568. Ružica
569. Remer Pavle
570. Etelka

3. NOVI KARLOVCI

571. Kon Arnold

4. Novi Slankamen

572. Kardelj Edvard
573. supruga

*Ukupno: 207 domaćinstava u gradu Zemunu
24 domaćinstva u selima u okviru Jevrejske opštine Zemun*

UČEŠĆE ZEMUNSKIH JEVIJEJA U ANTIFAŠISTIČKOJ BORBI

Među najistaknutije učesnike u antifafšističkom pokretu treba svakako ubrojati Editu Pisker i Jelisavetu-Suzanu Šalgo. Obe su bile pripadnice komunističkog pokreta još pre Drugog svetskog rata. One su u Zemunu spadale u organizatore narodnooslobodilačkog pokreta. Pošto je Edita bila poznata kao komunistica još predratnoj policiji, morala je ubrzo posle sloma Kraljevine Jugoslavije da ode u ilegalstvo a kasnije i u partizanske jedinice. Bila je, međutim, raspoređena na terenski politički rad u Sremu. Tamo je bila aktivni politički radnik i jedan od vodećih aktivista AFŽ-a (Antifafšistički front žena). U tom radu je bila stalno izložena životnim opasnostima, koje je hrabro prebrodila. Po završetku rata vratila se u Zemun, pošto je doživela lična razočarenja. Njen doprinos u borbi je zanemaren i više je ništa nije vezivalo za Jugoslaviju. Iselila se u Izrael 1949. godine. Nepravda je što je u materijalu koji se nalazi u Jad vašemu u Jerusalmu spominju kao marginalnu ličnost među učesnicima u NOB-u.

Suzana-Jelisaveta Šalgo bila je od mesne organizacije KPJ Zemuna zadužena za organizovanje jevrejske omladine Zemuna u narodnooslobodilački pokret. Posle napada Nemačke na Sovjetski Savez, 22. juna 1941. godine, rukovodstvo "Hašomer ha'caira" u Zemunu je odlučilo da se članovi ove organizacije kolektivno priključe NOP-u. Svi članovi su bili raspoređeni u nekoliko grupa kao članovi USAOJ-a (Ujedinjeni savez antifafšističke omladine Jugoslavije). Grupe i pojedinci dobijali su zadatke kao što je pisanje antifafšističkih parola u raznim delovima grada, rasturanja letaka, sečenje

telefonskih vodova, prikupljanje sanitetskog materijala, municije i tome slično. Sastanci skoro svih grupa održavali su se u stanu Josipa-Joške i Danila-Danka Fogela, koji se nalazio u centru Zemuna.

Negde početkom septembra jedan broj omladinki i omladinaca je primljen u SKOJ (Savez komunističke omladine Jugoslavije). To je bilo priznanje za aktivan rad i za odgovorno izvršavanje postavljenih zadataka. U SKOJ su tada primljeni:

Josip Beherano (U SKOJ je primljen pre rata kao đak Srednje tehničke škole u Beogradu)

Danilo i Josip Fogel

Ervin Rozenberg

Mirjana i Josip Pisker

Alfred Izahar

Alfred Kačka

Magda i Mirko Bošković

Marko Semnic

Vladimir Zonenberg

David i Edita Taglajht

Mirko Majer

Gavra Koen

Kao članovi USAOJ-a ostali su:

Benko Beherano

Hinko Geršanović

Samuel Fišer

Anica Binder

Selma Balaš

Hulda Šor

Sason Stela i Marijana i drugi.

Bilo je i učesnika u antifašističkom pokretu koji nisu pripadali Hašomer hacairu, kao što su:

Beža Albahari, bila je kao član Komunističke partije Jugoslavije aktivan učesnik i organizator antifašističkog pokreta. Početkom 1942. godine ubijena je u zemunskom zatvoru;

Dr Kurt Levi, kao partizanski lekar bio 1941. godine poverenik za zdravlje na oslobođenoj teritoriji u Užicu. Zarobljen je i streljan iste godine.

Fajer Ladislav, stupio je u partizane 1943. godine. Poginuo je 1945. godine kod Sonte kao kapetan JNA.

Šalgo Jelisaveta - Suzana je na svojoj vezi držala pet grupa organizacije SKOJ-a. Po principima ilegalnog rada, grupe nisu znale jedna za drugu. Izuzetak su činile grupe jevrejskih omladinaca i omladinki. Oni su se često svi zajedno sastajali u stanu porodice Fogel. Često se iz ovog stana išlo i na određene akcije. Tu se kolektivno čitao materijal koji je donosila Suzana ("Proleter", razni bilteni i slično). Bilo je naravno i diskusija, koje su umele da pređu i u žučne rasprave.

Negde u oktobru 1941. godine u stanu Fogelovih skupilo se desetak članova SKOJ-a i USAOJ-a. Čekalo se na Suzanu da donese materijal za akciju koja je bila predviđena za to veče. Neko od prisutnih je postavio pitanje da li ove akcije sa parolama i lecima ne predstavljaju veći rizik nego korist. Razvila se živa diskusija, sa iznošenjem oprečnih argumenata. Usred bučne rasprave stigla je Suzana i pokušala da prekine diskusiju, ali je niko nije slušao. Kod vrata, pored Suzane nalazio se i domaćin. On je upitao kakva je akcija koju treba izvršiti i ona mu je pokazala svežanj parola na papirnim trakama. Trake je trebalo po poledini preći vlažnim sunderom i lepiti. Predložio joj je da njih dvoje obave celu akciju. Izašli su i za rekordno

vreme obišli sve predviđene ulice. Ostala im je samo još jedna parola na kojoj je pisalo: "Smrt Ante Paveliću". Sipila je sitna jesenja kiša, oni su se zaklonili kišobranom i na izlog prodavnice cipela "Bata", koja se nalazila u strogom centru Zemuna, zalepili ovu parolu. Samo što su odmakli nekoliko koraka, svet se počeo okupljati pred izlogom.

Kada su se vratili, prekinuli su raspravu koja još uvek nije jenjavala, i prisutnima saopštili da je akcija izvršena i da treba da požure kućama pre policijskog časa.

Ovakva rasprava vođena je samo jednom. Kako je vreme odmicalo, ulazilo se u akcije smelije i bez oklevanja.

Akcija sa tragičnim ishodom dogodila se krajem novembra 1941. godine. Na sastanak je donesena veća količina letaka, u kojima se na srpskohrvatskom i nemačkom jeziku pozivaju građani Zemuna na otpor i na borbu protiv fašističkih okupatora. Zadatak je bio precizan: ove letke treba ubaciti u sve kuće od 19:30 do 19:45 časova. Bili su svi raspoređeni u parove, koji su dobili određene ulice. Parovi su bili predviđeni da bi se istovremeno ubacivali leci u kuće i na levoj i na desnoj strani ulice.

Iz grupe, koju je znala samo Suzana, bilo je određeno dvoje da ubace letke u Prilazu (tako se zvala ulica koja je vodila u nemački deo naselja Francstal). Desilo se da ovo dvoje nije ozbiljno shvatilo zadatak, jer čak posle 20 časova, kada je u svim ostalim delovima grada akcija već završena, oni nisu ni počeli da dele letke. Zaustavila ih je policija u crnim uniformama (Volksdeutscher) i upitala ih gde su bili. Oni su se zbunili, pa su ih povelili u svoju stanicu i pretresli. Naravno, našli su letke i počelo je ispitivanje. Kasnije se saznalo da ovo dvoje uopšte nije bilo tučeno, nego su ih ubedili da su oni kao Hrvati samo zavedeni. Tako su oni priznali da njihovom grupom rukovodi Suzana-Jelisaveta Šalgo i da su od nje dobili letke.

Iste noći Suzana je uhapšena. Čim su je doveli u policiju, svezali su joj ruke i noge, proturili dršku od metle ispod kolena i naslonili na dve stolice tako da joj je glava visila prema podu, i počeli je tući. Tek onda su je pitali za ostale članove SKOJ-a i ko je njena veza. Ona nije priznavala ništa, a oni su nastavljali da je krvnički tuku. Kada bi se onesvestila polivali su je vodom da dođe svesti, a onda nastavljali sa torturom. Satima su je tukli i mučili, a onda je dobila nezadrživo krvoliptanje, a da nije odala nikoga. Međutim, oni su je još hteli živu i zato su je odneli u bolnicu. Tamo je stigla u besvesnom stanju, tela potpuno plavog od silnih udaraca. Pošto se malo oporavila, slučajno je došlo do susreta Suzane sa trojicom omladinaca (jedan od njih je i autor ove hronike). Omladinci su se vraćali sa prinudnog rada i kada su prolazili pored bolnice, neko ih je dozvao sa poslednjeg sprata. Prepoznali su Suzanu. Na ulazu su kupili cveće i voće, kao da idu u posetu nekom bolesniku. Gore je Suzana već bila na hodniku, pošto joj je to dopustio stražar, čija je uniforma ličila na žandarsku. Imali smo malo vremena za razgovor. Ona je na brzinu ispričala kakvu je torturu izdržala u policiji, a onda je rekla da nikog nije odala i da nikog neće odati.

Ona je bila omanjeg rasta, krhke građe, lepih, nežnih crta lica, i pravo je čudo da je tako stoički izdržala strašno fizičko mučenje. Održala je reč, i niko zbog nje nije stradao.

Pošto u policiji, u nastavku saslušanja uz batine, nisu uspeli od nje da iznude bilo kakvu izjavu koja bi otkrila druge članove antifašističkog pokreta, streljali su je, po nekim izvorima na obali Save, a po drugim izvorima u zemunskom zatvoru, početkom 1942. godine.

Od učesnika u antifašističkoj borbi treba pomenuti i Mirka Majera. Skoro kao dečak, prišao je Mosorskom parti-

ZEMUNSKI JEVREJI KOJI SU PREŽIVELI HOLOKAUST

zanskom odredu 1943. godine. Partizansko ime bilo mu je "Grga", a u borbama je ranjen u pluća i u ruku. Kao kapetan JNA umro je 1946. godine u Zemunu.

Od svih članova "Hašomer hacaira" samo su Josip Beherano i Danilo Fogel otišli u partizane. Prvo su bili u Podunavskom odredu u donjem Sremu, zatim u Bosni u podunavskom "G" Bataljonu, koji je ušao u Drugu vojvođansku brigadu. Po povratku iz Bosne raspoređeni su kao politički radnici na teren Iločkog sreza.

Treći član "Hašomer hacaira", Ervin Rozenberg, jedini je preživio od svih zemunskih Jevreja koji su 1942. oterani u logor Jasenovac. Posle bekstva iz logora hrabro se borio u redovima Narodno oslobodilačke vojske.

Pored Josipa Beherana, Danila Fogela i Edite Pisker, koji su dobili "Partizansku spomenicu 1941", bili su u partizanskim odredima: Aleksandar Švicer - Šani, Jakov Žak Čelebi, Beti Čelebi, Estera Demajo-Čelebi, Sofija Arandjelovic-Čelebi, Jakob Nojman, Ervin Rozenberg, Mirko Majer.

Po našem saznanju od zemunskih Jevreja pripadnika NOB-a samo su oni preživeli rat.

Treba odmah naglasiti da sređenih podataka ili dokumenata o preživelim zemunskim Jevrejima nema. Zato je sigurno da u ovoj knjizi neće biti navedeni svi koji su preživeli okupaciju. Ovde navedena imena dobijena su od malobrojno preživelih, sa kojima je autor mogao da stupi u kontakt.

Svaki preživeli ima uzbudljivi istorijat svoga spasavanja. Ipak se nije moglo ići previše u detalje, zato što o pojedincima postoje iscrpni detalji, a o drugima samo neki okvirni podaci, pa ne bi bilo opravdano da se o tome tako neujednačeno piše. Međutim, iskorišćene su sve relevantne činjenice.

Postoje i neke druge razlike u sudbinama preživelih. Neki su napustili Zemun uoči ili odmah na početku okupacije, neki su bili u zarobljeništvu kao pripadnici Jugoslovenske kraljevske vojske, bilo je i onih koji su se sklonili neposredno pred odlazak u logor, a neke porodice su bile pošteđene zbog propisa o mešovitim brakovima.

Dakle, kao što se može zaključiti, veoma je teško posle više od pola veka od završetka II svetskog rata rekonstruisati potpunu listu preživelih. Međutim, i pored manjkavosti u pogledu sveobuhvatne i precizne dokumentarnosti, biće korisno objaviti i ovo što je o preživelim sakupljeno.

U ovoj hronici nedostaje poglavlje o građanima Zemuna, nejevrejima, koji su pružali pomoć svojim sugrađanima Jevrejima. O tome, je doduše, nešto napisano, ali nije sačinjena sistematizovana celina. Nadajmo se da će se

neko iz mlađe generacije prihvatiti istraživanja i pisanja o ovoj značajnoj pojavi. Detaljan opis svakog pojedinačnog slučaja bio bi način da se izrazi zahvalnost svim sugrađanima koji su, rizikujući svoje živote, pomagali progonjenim Jevrejima, od kojih su poneki uspjeli i da spasu život. To je bila humanost bez granica i zato zaslužuje da bude zapisana i upamćena. Za one od tih sugrađana koji nisu dobili "Megilu" (zahvalnicu) ili Medalju pravednika, ovakva publikacija bi bila jedini način da im se izrazi poštovanje, divljenje i trajna zahvalnost.

Ne sme biti zaboravljeno da se jedan broj zemunskih Jevreja spasao uz pomoć sugrađana-nejevreja. O tim humanim i nesebičnim ljudima najviše je znao Anton Benčić, koji je i sam doprineo tom spasavanju. Na žalost, on je umro krajem 1983. godine. Benčić je bio i nosilac Medalje pravednika, koju dodeljuje država Izrael. Od Zemunaca ovu Medalju dobila je i Martina Marković rođena Levec.

Velika je šteta što se ne mogu poimence spomenuti sve porodice i svi pojedinci koji su na bilo koji način pomagali svojim sugrađanima-Jevrejima.

O humanom odnosu građana Zemuna, nejevrejske narodnosti, rečito govori slučaj iz 1942. godine. Jednog dana, pred kraj januara, u stan predsednika Jevrejske opštine, dr Lava Brandajza, došao je neki Dajč, po pisanju Brandajza neki odgovoran faktor na "Sajmištu" (logoru smrti) - i saopštio da je toga dana ujutru na zemunsku železničku stanicu stiglo

nekoliko vagona sa Jevrejima iz Šapca. Oni su bili određeni za transport na "Sajmište". Upitao je Brandajza da li se u roku od 1-2 sata mogu obezbediti neka prevozna sredstva.

Ovi zatočnici su već bili nekoliko dana na putu, i među njima je bilo i mrtvih. Vreme je bilo užasno hladno, i od transporta, u kojem je bilo žena i dece, mali broj bi imao izgleda da peške stigne do "Sajmišta". Brandajz se u nuždi obratio dvojici taljigaša koje je poznao. Oni ne samo što su se odazvali ovoj molbi, nego su u Gornjoj Varoši našli još 6-7

Izraelski ambasador *Joram Šani* uručuje Medalju pravednika *Martini Marković, rođ. Levec*

kiridžija, koji su od 9 časova pre podne do 5 sati popodne bez prestanka prevozili promrzle muškarce, žene i decu.

Kasno uveče su stigli kod dr Brandajza da mu saopšte da su prevezli sve na "Sajmište" i da među njima ima troje mrtvih. Brandajz ih je upitao koliko treba da se za ovu veliku uslugu plati, na šta su oni ogorčeno i uvređeno rekli da to nisu radili za pare.

Opis sudbine svakog preživelog zemunskog Jevrejina i Jevrejke dat je na osnovu iskaza rodbine, prijatelja ili poznanika. Autor nije ulazio u verodostojnost svih detalja vezanih za spasavanje života. Ako u pojedinim slučajevima ima nekog odstupanja od stvarnog toka događaja, onda je to rezultat manjkavosti u pamćenju, ili izvesna pristrasnost u iskazima. Autor je o pojedinim slučajevima dobijao i drugačije verzije, ali je ocenio da to ne treba iznositi u ovoj knjizi, jer bi moglo da liči na insinuacije.

Alma Sason je ličnost koja zaslužuje da joj se posveti posebna knjiga, a i onda se u pravoj meri ne bi moglo odužiti ovoj izuzetnoj ženi.

Između tri zemunske pijace i ukoso preko puta policije nalazila se trafika Sasonovih, u kojoj je Alma radila svaki dan. Na pijacama je celo prepodne bilo živo, pa su se dešavali i razni incidenti. U nekima je i policija intervenisala. Kada je radnja bila prazna Alma bi stala na ulaz i posmatrala vrevu. Čim bi primetila okupljanje ljudi, što je ukazivalo na neki incident, Alma bi prvom dečaku sa ulice dala dinar da otrči u gužvu i da je obavesti šta se dogodilo. Bilo je opšte poznato da je bila veoma znatiželjna osoba. Za Almu se može reći da je bila žena koju su krasile ljudske vrline, ali i obične ljudske slabosti. Ona se jednostavno rečeno nije izdvajala iz svoga okruženja, niti je pokušavala da se ističe iznad drugih.

Alma Končan - Sason

Svi koji su je poznavali nisu mogli ni da pretpostave za kakav je podvig sposobna ova žena, koliko je nesebičnu dušu imala i koliko se ogroman humanizam krio u njenoj ličnosti.

Pre II svetskog rata udala se za Slovenca Mirka - Frica Končana. Supružnici su se dobro slagali, iako je to bio brak bez dece.

Okupacija 1941. zatekla je Almu u Zemunu, a muž joj se u to vreme nalazio u Zagrebu. Htela je po svaku cenu da se pridruži svom suprugu, ali kao Jevrejka nije smela da napušta Zemun. Svojom upornošću uspela je da nađe jednog humanog službenika koji joj je izdao propusnicu da može da otputuje. Tu se dogodio jedan incident koji je mogao da zapečati Alminu sudbinu. Naime, prilikom izdavanja propusnice pojavio se drugi službenik, inače komšija Almine sestre Erne, Bata Nastić, koji se suprotstavio izdavanju propusnice, jer je dotična osoba Jevrejka. Na to ga je prvi službenik učutkao rečima: "Ćuti, budalo!" I eto, tako je Alma uspela da otputuje u Zagreb još 1941. godine.

U Zagrebu se sastala sa mužem i zahvaljujući mešovitom braku nije bila oterana u logor.

Tragičnu vest o teranju zemunskih Jevreja u logore Jasenovac i Stara Gradiška, među kojima su bili i njeni mnogobrojni rođaci, prijatelji i poznanici, primila je sa dubokom tugom, sa zebnjom i strahom za njihovu sudbinu. Alma se posle prvog šoka ipak nije obeshrabrila. Počela je da smišlja način kako da pomogne i olakša život svojim sunarodnicima u tom fašističkom paklu. Počela je da šalje pakete zemunskim Jevrejima u logor. Čvrsto se rešila da pošalje paket svakom logorašu koji joj se javi, ili za koga nabavi kartu sa kojom je logoraš sticao pravo na paket.

Ubrzo je saznala da su prvi paketi stigli u ruke logoraša bez svega što je u tim paketima bilo vredno od odeće i hrane. Neki paketi, oni najkvalitetniji, nisu ni bili uručeni adresantu. Dakle, shvatila je da mora da se prilagodi datim okolnostima i da šalje takve pakete koji za ustaše neće biti interesantni, ali koji za logoraše imaju odlučujući značaj za preživljavanje.

Tako je Alma počela da skuplja staru dobro pohabanu, pa čak i pocepanu odeću, jer je bila uverena da to ustaše neće prisvajati.

U pogledu hrane je shvatila da ne sme da šalje mesne preradevine: salamu, slaninu, kobasice i slično, jer to nikad nije stizalo u ruke logoraša. Zato je počela da pravi masne zaprške i da njima puni creva za kobasice. Dovijala se na razne načine da uvek nešto pošalje što ima visoku kaloričnu vrednost, a za šta stražari neće biti zainteresovani.

Može se pretpostaviti koliko je vremena i truda trebalo da se spremi i pošalje jedan ovakav paket. Kada se pri tome ima u vidu ratna nestašica, kada je bila prava umetnost nabaviti šaku brašna ili kašiku masti, a da je Alma i pored svih zapreka poslala oko 450 paketa u Jasenovac i Staru Gradišku, onda se tek može sagledati šta je Alma učinila za svoje sugrađane - zemunske Jevreje.

Pošto se zna da agonija zemunskih Jevreja u logoru trajala oko 990 dana, ispada da je Alma skoro svakog drugog dana slala po jedan paket u logor. Teško je zamisliti da bi to mogla da ostvari i čitava specijalizovana organizacija, jer pored svih navedenih teškoća i okolnosti, bilo je opasno sve pakete slati pod istim imenom. Zato je Alma bila prinuđena da izmisli čitavu seriju imena pod kojima je slala pakete. Čak joj je uspelo da se putem oskudnog broja reči, koji je bio dozvoljen logorašu, kao i pošiljaocu paketa, sporazumeva i

informiše. Tako su joj, na primer, logoraši javljali da je taj i taj otišao kod Blanke. To je inače bila Almina sestra koju su fašisti ubili u beogradskoj bolnici. To je značilo da je taj logoraš ubijen i da nema više svrhe da na to ime šalje paket.

Naravno da Alma ne bi mogla da ostvari ovakav humani podvig da nije imala stalnu podršku i pomoć svog supruga Mirka - Frica, mada to ne umanjuje zasluge Alne Končan, rođene Sason. Umrla je u Zagrebu 1962. godine a sahranjena je u porodičnoj grobnici Končanovih u Mariboru.

Lav Brandajz je bio poznata ličnost kao dugogodišnji predsednik Aškenaske opštine u Zemunu. On je bio i cenjeni advokat, koji je održavao dobre odnose sa čelnicima gradskih institucija, kao i sveštenicima drugih konfesija. Taj njegov tolerantan odnos je verovatno presudan za spasavanje njegove supruge Hane i njega. Naime, katolički župnik Prohaska je nabavio lažna dokumenta, po kojima dr Brandajz i njegova supruga potiču iz Splita. Ta dokumenta su im omogućila da vozom nesmetano napuste Zemun.

Tako su supružnici Brandajz stigli do Karlovca. Čekala ih je vrlo uznemiravajuća vest - voz dalje ne može, dakle, Karlovci su poslednja stanica. Dok su nervozno šetali kolodvorom prišao im je jedan mladić i iznenađeno ih upitao otkud oni ovde. U prvi mah ga nisu poznali. Onda im se on predstavio kao školski drug njihovog sina Ivana, koji se već nalazio u nemačkom zarobljeništvu. Posle kraćeg razgovora predložio im je da ostanu u Karlovcu, a za dalji njihov boravak će se on pobrinuti. Tako je Ivanov drug preko svojih prijatelja obezbedio iz Splita dokumenta na lažno ime Đura Bajer. U Karlovcu je Đura Bajer, alijas Lav Brandajz, postao upravitelj Banke u Karlovcu. Pod tim lažnim imenom, ne samo da je preživio rat nego se i redovno dopisivao sa svojim sinom Ivanom za vreme njegovog zarobljeništa.

Dr Brandajz se sa suprugom iselio posle rata u Izrael, gde je i umro.

Heda Brandajz, ćerka dr Lava Brandajza, bežeći od progona otišla je u Zrenjanin, tadašnji Petrovgrad ili Veliki Bečkerek. Tu je našla utočište kod svoje prijateljice. Pred radoznalim komšijama se predstavljala kao prijateljicina rođaka, koja je morala da izbegne. U to vreme bilo je izbeglica svuda, pa je i njeno izbeglištvo normalno primljeno. Tako je uspela da kod svoje prijateljice preživi celu okupaciju.

Ubrzo posle oslobođenja iselila se u Izrael i živi u Nahariji.

Ivan Brandajz, sin dr Lava Brandajza dočekao je rat u uniformi Kraljevske jugoslovenske vojske. Posle kapitulacije Jugoslavije oteran je u zarobljeništvu. Nemci su u više mahova pokušavali da izdvoje zarobljenike Jevreje. Jedno vreme su naredili da moraju nositi trake sa natpisom "Jude", ali su zbog protesta Crvenog krsta, a i drugih zarobljenika morali da odustanu od ovih pokušaja. Tako je Ivan Brandajz preživio rat i Holokaust.

Odmah po povratku u oslobođenu zemlju aktivno se uključio u obnovljeni rad Jevrejske opštine u Zemunu, gde je prvo bio sekretar, a zatim predsednik ove Opštine. Umro je u Zemunu 2004. godine.

Avram Sason je slom Kraljevske jugoslovenske vojske dočekao u njenoj uniformi. Bio je zarobljen na teritoriji koju su okupirali Italijani, pa se tako našao u njihovom zarobljeničkom logoru. Posle izvesnog vremena uspeo je da pobegne iz zarobljeničkog logora i da ilegalno pređe u Švajcarsku. Tu je bio smešten u logor za izbeglice. Poznato je da uslovi u švajcarskim logorima nisu bili laki. Međutim, Avram

je bio poliglota i verovatno mu je znanje sva tri jezika koja su u upotrebi u Švajcarskoj, pomoglo da se prijatelji sa jednom državljankom Švajcarske, što mu je znatno olakšalo položaj i poboljšalo životne uslove.

Odmah po oslobođenju bio je prebačen u Pariz, gde je radio u jugoslovenskoj ambasadi. Potom se vratio u Zemun, gde postaje prvo sudija, a zatim predsednik Okružnog suda. Odande biva unapređen u savetnika u Sekretarijatu za pravosuđe Srbije. Godine 1951. iselio se u Izrael i tamo umro.

Jakov-Žak Čelebi nije bio samo veliki praktičar u svojoj - vatrogasnoj struci. On je svoju snalažljivost pokazao i u ratnim životnim iskušenjima.

Odmah posle ulaska nemačkih trupa u Zemun, 1941. godine, bio je teran na prinudni rad, kao i njegovi ostali sugrađani Jevreji. U to vreme bio je povezan sa narodnooslobodilačkim pokretom. Između ostalog, učestvovao je u planiranju podmetanja požara u Konjskoj bolnici nemačke vojske (Pferdlazarett), gde su se nalazili ogromni stogovi sena i slame. On je čak pribavio neke hemikalije sa samozapaljivim dejstvom. Međutim, do realizacije ove akcije nije došlo zbog teranja u logor svih Jevreja, dakle i onih na prinudnom radu u "Konjskoj bolnici".

Jakov nije čekao da bude transportovan u logor, nego je uzeo dokumenta pod imenom Josipa Milinkovića - jednog druga iz redova članova vatrogasnog društva.

Nisu poznati svi detalji, ali se zna da je Čelebi kasnije bio kao borac u partizanima i da je kao takav preživio rat i okupaciju.

Dragutin Brandajz rođen je u Čalmi, kod Sremske

Mitrovice, 1912. godine, ali još kao dete prelazi sa roditeljima u Zemun. Tu je pohađao osnovnu školu i gimnaziju. Oženio se Ninom, čija majka je bila Ruskinja.

U aprilskom ratu 1941. godine bio je mobilisan. U Podgorici se nalazio posle kratkotrajnog rata. Da je ostao na teritoriji koju su okupirali Italijani, imao bi izgleda da relativno bezbedno preživi okupaciju. Ali on odlučuje da se vrati roditeljima i porodici u Zemun, iako je čuo za progone Jevreja, prisilni rad, žute trake i tome slično.

Krajem decembra 1941. Dragutin je oslobođen nošenja žute tarke, pošto je oženjen arijevkom. Zato on nije bio oteran u Jasenovac sa ostalim zemunskim Jevrejima. Krajem jula 1942. počelo je hapšenje Jevreja koji su bili u braku sa pravoslavnima. Dragutin uspeva da dobije propusnicu za Beograd. Ženini rođaci su se uplašili i nisu primili Dragutina na prenoćište. Našao je svog prijatelja Duška Stefanovića, sa kojim se družio od mlađih dana i kod njega ostao do jutra, a onda je otišao u Zaječar. I tamo ga je šurak njegove sestre dočekao, kao i ženini rođaci u Beogradu. Uspeva ipak da se zaposli u jednoj nemačkoj firmi u selu Metovnica, na pola puta između Bora i Zaječara. Dragutin je imao lažnu legitimaciju na ime jednog kolege Hrvata, koji se zvao Dominik Krsnik. Dragutin je ime promenio u Danilo, da bi zvučalo kao srpsko.

Oktobra 1943. kada je završavao rad u magacinu, pred Dragutinom su se obreli nemački oficir i jedan vojnik i uhapsili ga. Oficir mu je rekao da samo zbog lažne legitimacije može da dobije metak u čelo. Zato je Dragutin rešio da iskoristi prvu priliku da im pobegne. Šta se dalje dogodilo, bolje je da citiramo izjavu Dragutina:

"Idem na dva koraka ispred oficira i vojnika, a do Bora

ima četiri kilometra. Došli smo do prvih zgrada Nove kolonije, a u susret nam dolaze neki teški kamioni... Ona dvojica verovatno su se malo zagledali u njih, ja potrčim u desno prema nekim novogradnjama. Mislio sam da će pripucati - i gotovo. Ali oni počeše da jure za mnom, viču: "Halt, halt!" - stoj, stoj! Razmak između mene i mojih gonilaca se povećava. Sinula mi je misao da ću im možda umaći, pomešaću se sa ostalim svetom, pa me neće naći. Izbio sam na neku poljanu, nogometno igralište, levo od mene. Igra se neka utakmica, ima mnogo sveta. Razmak se povećava, gonioци pucaju u mene iz puške i revolvera, meci pršte levo i desno od mene. Nastala je uzbuna, narod sa igrališta beži na sve strane. Levo od mene na nekoliko stotina metara bunker sa ruskim vojnicima, vlasovcima. Oni takođe pripucaju... Stižem već do nekih baraka, Bor nisam poznao, a iz baraka izlaze nemački vojnici. Neki se obraćaju meni, pitaju zašto se puca, a ja im na nemačkom odgovaram da gonimo jednog, i oni potrčase za mnom. Verovatno su mislili da sam neki policijski agent. Oficir iza mene, na nemačkom viče - drž'te ga! Vojnici oko mene se malo začude i pitaju šta se to dešava, a ja im opet odgovorim da je jedan pobegao. I dalje svi trčimo, ali jedan nemački vojnik me za svaki slučaj uhvati za rukav, moji gonioци viču da me treba zaustaviti: hvataju me i drugi vojnici sada čekamo da stignu i ona dvojica. Bio sam obliven znojem, oficir još više. Crven kao rak, dreknuo je "Das ist ein Jude!" - 'To je Jevrejin koji je hteo da pobegne. Kad počeše pesnicama da udaraju po meni, mislio sam da će me na mestu dotući. Odveli su me u Gestapo i stavili u ćeliju. Posadili su me na sečimicu daske, ali tako da mi noge ne dodiruju patos. Ruke su mi bile vezane na leđima, a noge privezane za ruke. Oficir koji me je jurio, tukao me je najviše, a ostali su pomagali. Postavili su stražu i u ćeliji i ispred nje. Četiri puta je te noći dolazio taj oficir da me tuče...

Pobegao sam 21. decembra 1943. - najkraćeg dana u godini - kad se rano smrkava. Cela jedinica SS Nemaca iz Banata bila je na terenu. U logoru su ostala samo tri esesovca. Jedan na jednom kraju hodnika, drugi na drugom i ključar. Ključar je sam pratio grupu iz moje sobe, najpre do klozeta koji se nalazio pozadi, pa zatim oko zgrade, do česme koja se nalazila ispred zgrade zatvora. Potrčao sam sa grupom u klozet, ali sam ostao u njemu. Izašao sam dok se ključar bavio mojom grupom oko česme, odakle se nije moglo videti moje bekstvo. Pošao sam pravo na bodljikavu žicu, pet metara visoku, i uspeo da se prebacim preko nje raskrvavljenih ruku".

Posle bekstva iz zatvora, Dragutin se našao među četnicima. Tamo je priznao da je Jevrejin u bekstvu. Nisu ga primili u jedinicu zbog ravnih tabana. Tako su mu bar rekli, ali je dobio preporuku da se zaposli u jednom rudniku. U preporuci je pisalo: "Nije primljen u vojsku zbog svog porekla".

U selu Leskovac je sa ženom Ninom, septembra 1944., dočekaо partizane i prijavio se kao dobrovoljac.

Dragutin je umro 2006. godine u Beogradu.

Hasan Hugo je rođen u Zemunu 18. januara 1920. godine. Njegova majka, Gizela Hercl, je iz porodičnih razloga otišla da živi u Bosni, pa je Hugo ostao kod njegove tetke Tilke. Završio je Jevrejsku osnovnu školu u Zemunu. Okupaciju je dočekaо kao student medicine.

Preživeo je okupaciju i progon Jevreja zahvaljujući dr Kovačeviću iz Zemunske bolnice. On ga je primio kao pacijenta, a po potrebi se pojavljivao u ulozi zaposlenih u bolnici.

Posle okupacije nastavio je studije medicine i završio kao briljantan student. Kao mlad lekar službovao je prvo u Mionici, a zatim je prešao u Suboticu. Bio je cenjen u lekarskim krugovima. Umro je od leukemije 1968. godine.

Hasan Hugo

Rozenberg Todor - Toša mobilisan je i u aprilskom ratu 1941. godine zarobljen. Oteran je u Nemačku i rat je proveo u raznim zarobljeničkim logorima.

Iz logora u Osnabriku je pobjegao, ali ga je već posle nekoliko dana uhvatila grupa iz Hitlerjugend-a (Omladinska fašistička organizacija).

Vraćen je u običan zarobljenički logor - Stalag. Tu je sreo svog školskog druga, Andriju Atanackovića. On je pomogao Toši da skine žutu traku i da se transformiše u Todora Bolića. Atanacković ga je uputio na rad u jedno malo francusko selo, i tamo je dočekao kraj rata.

Todor Rozenberg u zarobljeništvu 1943. Lotringen

Radio je kratko vreme kao prevodilac u jednom logoru zarobljenika Nemaca. Vratio se u Jugoslaviju, ali je već 1948. otišao u Izrael. Sada živi sa suprugom iz drugog braka u Nahariji.

Spisak preživelih zemunskih Jevreja, koji sledi, verovatno je manjkav. Radi se o tome da više ne postoji dokumentacija u Jevrejskoj opštini Zemun, iz koje bi se mogao dobiti tačan uvid o članovima ove zajednice pre Drugog svetskog rata. Pri kraju knjige se navodi spisak članova Opštine iz 1945. godine. Međutim, od navedenih u tom spisku ima dosta onih koji su došli u Zemun posle oslobođenja, tj. okupacije 1941.-1945. Izvršiti razgraničavanje između predratnih i posleratnih članova opštine bilo je moguće izvršiti samo delimično.

SPISAK PREŽIVELIH U JEVREJSKOJ OPŠTINI ZEMUN

Beherano Benko	Gero Piroška, rođ. Policer	Polgar Ivan
Beherano Josip	Goldštajn Ivan	Rajn Jelisaveta
Berger Karlo	Goldštajn Jolan, rođ. Jung	Rot Hilda
Berger Zlata, rođ. Majer	Hasan Hugo	Rozenberg Ervin
Berger Margot	Hercl Bertold	Rozenber Todor-Toša
Bihalji Liza	Hercl Josip	Samlaić Lenka rođ. Ungar
Bihalji Merin-Oto	Kon Alfred	Samuel Karlo
Bihali Đuro	Kon Herman	Samuel Gabriela, rođ. Hauska
Bihali Srećko	Kon Aleksandar - Šaca	Samuel Hedi
Bihali Marija rođ. Berger	Koristka Margareta	Samuel Karlo
Brandajz dr Lav	Koristka Valerija	Samuel Gabi Luiza
Brandajz Hana, rođ. Binder	Koristka Feodora	Santo Žiga
Brandajz Pavle	Klopfer Leo	Sekelji Flora, rođ. Kon
Brandajz Hedviga	Klopfer Rudolf	Sason Alma
Brandajz Ivan	Levi Isak	Sason Avram
Brandajz Jovan	Levi Robert	Šer Vilim
Brandajz Dragutin	Levi Jakov	Šer Filip
Binder Ivan	Levi Matilda, rođ. Šagi	Šer Alfons
Cević Jaša	Majer Mirko	Šer Vladimir
Čelebi Jakov	Najman Regina, rođ. Štern	Šen dr Arnold
Čelebi Beti, rođ. Rajsberg	Najman Jakob	Šen Luiza, rođ. Erenfrojnd
Eberle Marijana	Najman Adi	Švicer Aleksandar (sada Šaron)
Eberle Rihard	Ničin Sofija	Švicer Marko - "Pači"
Farhi Fric	Ničin Ljiljana	Topalović Marija rođ. Čapo
Fekete dr Bruno	Ničin Petar	Ungar Tibor - Eči
Fišer Andor	Pinter Lenka	Vajs Mirko
Fišer Ruža	Pisker Edit	Vajs Nikola
Fogel Danilo	Polgar Zoltan	Zonefeld Šarlota
Frank Aleksandar	Polgar Mihaela	
Frank Magda, rođ. Švab	Polgar Liselota	
Frank Jelisaveta	Polgar Ana	

OBNOVA RADA JEVREJSKE OPŠTINE ZEMUN

Ne bi bilo korektno reći da nije bilo nikakve aktivnosti Jevrejske opštine Zemun od 1941-1944. godine, jer u poglavlju koje je posvećeno okupaciji, opisano je šta je Uprava Jevrejske opštine činila ili pokušavala da učini: osim toga, posle teranja zemunskih Jevreja u logor, u Zemunu je ostalo nekoliko Jevreja u mešovitim brakovima i nekih koji su se krili tokom okupacije i tako se spasili.

Johan Goldštajn se seća sledećih imena: Zoltan Polgar, Vilim Šer, Hugo Hasan, Bertold Hercl, Hercl Hermina (umrla 1942.) i njena ćerka, Mojhaus i Landau.

Znamo da je pored ovih bio u Zemunu i Kon Alfred.

Johan Goldštajn se zaposlio u fabrici mašinskih kajiševa Hofer i Paler, koja je do okupacije pripadala Ervinu Goldštajnu. U fabricu su po robu dolazile ustaše iz tzv. Kožare u Jasenovcu. U "Kožari" je radio Ervin Goldštajn. Johan je preko onih što su dolazili u fabricu uspostavio vezu sa svojim

rođakom Ervinom. Počeo je, prvo sam, da mu šalje hranu, a posle se organizovalo slanje paketa u Jasenovac, te su i drugi ljudi mogli da ih preko Johana šalju u logor.

I pored straha da ne budu otkriveni, okupljalo se pet-šest Jevreja na praznike, da bi potajno obavili verske obrede.

Dakle, iskra života Jevrejske opštine Zemun se skromno održavala sve do 22. oktobra 1944. godine, kada je oslobođen Zemun.

U bivšem stanu sefardskog hahama stanovao je neki fašista, koji je pobjegao pred narodnooslobodilačkom vojskom. Čim je taj stan ostao prazan, Johan Goldštajn ga je zaposeo za potrebe Jevrejske opštine u Zemunu.

Opština je odmah nastavila sa radom. Ona je u početku imala devet članova. Već posle mesec dana, taj broj je porastao na 40.

Za prvog posleratnog predsednika izabran je Johan Goldštajn.

Od samog početka Uprava je imala da rešava socijalne probleme: smeštaj, elementarno zbrinjavanje, pomoć za Jevreje na proputovanju, itd. Pristupilo se odmah i spasavanju bednih ostataka arhive Jevrejske opštine, matičnih knjiga i sl. Popunjeni su anketni formulari o žrtvama, na osnovu iskaza i sećanja preživelih. Nastavljen je koliko-toliko normalan verski život. Jednom rečju ponovo je oživljen rad ove jevrejske zajednice.

U junu 1945. godine vratio se dr Lav Brandajz, pa je on ponovo preuzeo dužnost predsednika.

Po hronologiji, doduše samo za period od kraja XIX veka do danas, bili su sledeći predsednici Jevrejske opštine Zemun:

Mozes I. Hercl

Dr Isidor Vajs

Moric Binder

Gabriel Polgar

Dr Lav Brandajz

Johan Goldštajn

Dr Lav Brandajz

Vilim Šer

Aleksandar Frank

Isak Levi

Ivan Brandajz

Vladimir Šer

Nenad Fogel

Od oko 1870. godine do početka XX veka birao se predsednik regionalne Sefardska zajednice u okviru Jevrejske veroispovedne opštine u Zemunu.

Austrougarske vlasti su 18 marta 1910. godine odobrile "Pravila o sastavu, izboru i djelovanju Upravnog odbora Izraeličanija u Zemunu". Prema tim pravilima Sefardi su dobili autonomiju, ali se nisu potpuno odvojili od Aškenaza.

Potpuna emancipacija Sefardske jevrejske opštine izvršena je 1932. godine.

Sefardska opština je od 1932. do okupacije 1941. godine imala samo tri predsednika.

Jakob K. Levi

Moric Sason

Moreno Anaf

U dokumentaciji Jevrejske opštine Zemun nalazi se spisak članova na dan 15. oktobra 1945. godine, koji se daje u celini.

Broj	Ime i prezime	Datum i mesto rođenja	zanimanje	bračno stanje
1.	Beherano Benko	Zemun, 20.V 1920.	činovnik	oženjen
2.	Belah Hone	Bjalistok, 18.III 1921.	tkač	neoženjen
3.	Berger Karlo	Minhen, 28.-.1910.	slikar	oženjen
4.	Berger Zlata r. Majer	Irig, 27.X 1906.	domaćica	udata
5.	Berger Margot	Zemun, 10.I 1942.	dete	
6.	Berger Jelena	Zemun, 5.VII 1945.	dete	
7.	Bihali Djuro	Bpešta, 12.IV 1882.	činovnik	oženjen
8.	Bihali Srećko	Zemun, 26.IV 1909.	činovnik	neoženjen
9.	Bihali Marija r. Berger	Bpešta, 15.X 1892.	domaćica	udata
10.	Blat Frida r. Dajč	St.Stivac, 6.X 1894.	krojačica	udata
11.	Blau Elsa r Štern	Djuleves, 26.VIII 1906.	domaćica	udata
12.	Blau Helga	Zagreb, 9.VII 1929.	učenica	
13.	Brandeis Dr Lav	Čalma, 17.X 1881.	advokat	
14.	Brandeis Hana r. Binder	Beč, 26.IV 1883.	domaćica	udata
15.	Brandeis Pavle	Zemun, 18.X 1910.	advokat	oženjen
16.	Brandeis Jadviga	Zemun, 18.VI 1916.	činovnica	neudata
17.	Brandeis Ivan	Zemun, 10.II 1913.	advokat	neoženjen
18.	Brandeis Jovan	Zemun, 2.VIII 1941.	dete	
19.	Binder Ivan	Zemun, 10.II 1900.	činovnik	oženjen
20.	Babo Erna r. Kohn	Zemun, 10.II 1897.	domaćica	udata
21.	Baurose Elsa r. Bergl	Olmutz, 28. VII 1898.	domaćica	udata
22.	Baurose Herta	Beč, 23.II 1914.	kompoz.	neudata
23.	Čerkovski Ela	Osijek, 4.II 1916.	domaćica	udata
24.	Čerkovski Vladimir	Osijek, 13.XI 1940.	Dete	
25.	Čelebi Jakob	Zemun, 20.XI 1907.	činovnik	oženjen

Broj	Ime i prezime	Datum i mesto rođenja	zanimanje	bračno stanje
26.	Čelebi Beti r.Reisberg	22.XII.1915.	domaćica	udata
27.	Ercegović Irma r. Frejdenfeld	Beograd, 1901.	činovnica	udata
28.	Fajer Klara r. Adler	B.Petrovo Selo 20.III 1906.	učenica	udata
29.	Fajer Robert	Novi Sad, 9.3.1933.	učenik	
30.	Fajer Andrija	B. Petrovo Selo 13.I 1935.	učenik	
31.	Fajer Simo	Beograd, 3.I 1938.	učenik	
32.	Farhi Fritz	Smederevo, 29.9.1906.	činovnik	oženjen
33.	Fekete Dr Bruno	Zemun,6.7.1894.	lekar	oženjen
34.	Fišer Andor	Žabalj, 5.X 1919.	mehan.	neoženjen
35.	Fišer Ruža	Obrež, 1894.	radnica	neudata
36.	Frank Aleksandar	Subotica,14.3.1898.	urar	oženjen
37.	Frank Magda r. Švab	Arad, 30.VI 1910.	domaćica	udata
38.	Frank Jelisaveta	Zemun,18.III 1932.	učenica	
39.	Frajdenfeld Serena r. Dajč	St.Sivac,21.I 1871.	domaćica	udata
40.	Frajdenfeld Serafina rođj. Schantal	Banovci, 11.II 1905.	domaćica	udata
41.	Frajdenfeld Karola	Beograd,27.4.1939.	učenica	
42.	Gero Piroška r.Politzer	St.Pazova,15.2.1915.	domaćica	udata
43.	Goldštajn Ivan	Zemun,13.8.1890.	trgovac	oženjen
44.	Goldštajn Jolen r.Jung	Novo Mesto,22.XI 1897.	domaćica	udata
45.	Gorup Katarina r. Reihinfeld	Ravazd,24.III 1907.	domaćica	udata
46.	Hahamović Dr Julijo	Sarajevo, 24.V 1897.	ppukovnik	oženjen
47.	Hahamović Helena r. Singer	Votice, 6.XI 1904.	domaćica	udata
48.	Haim Leon	Beograd,27.3.1887.	činovnik	oženjen
49.	Hasa Hugo	Zemun, 18.I 1920.	stud.med.	neoženjen
50.	Hercl Bertold	Zemun,30.III 1862.	starac	oženjen

Broj	Ime i prezime	Datum i mesto rođenja	zanimanje	bračno stanje
51.	Herd Josip	Zemun,1.VI 1901.	trgovac	oženjen
52.	Jamnik Vera r. Klein	Sombor,5.I 1909.	domaćica	udata
53.	Kohn Alfred	Zemun,2.IV 1873.	trgovac	oženjen
54.	Kohn Hormen	Zemun,28.III 1912.	činovnik	oženjen
55.	Klein Livija	Senta, 20.II 1929.	učenica	neudata
56.	Klopfner Leo	Nova Pazova,1.6.1913.	trgovac	neoženjen
57.	Landau Ervin	Ljubljana,4.XI 1892.	inženjer	oženjen
58.	Landau Aleksandar	Maribor,22.VI 1925.	činovnik	neoženjen
59.	Levi Isak	Zemun, 7.IV 1896.	trgovac	oženjen
60.	Levi Robert	Zemun,27.IX 1907.	činovnik	oženjen
61.	Levi Jakov	Zemun,14.IX 1935.	učenik	
62.	Levi Matilda r. Šagi	St.Bečej, 2.III 1904.	modistk.	udata
63.	Lihtner Josip	Foča, 6.V 1914.	mašinista	oženjen
64.	Majer Mirko	Zemun,16.IV 1928.	učenik	
65.	Nadj Aleksandar	Bpešta,15.IX 1884.	činovnik	oženjen
66.	Najhaus Josip	Itebej,12.XII 1895.	trgovac	"
67.	Najhaus Rudolf	Itebej,17.X 1894.	činovnik	"
68.	Najhaus Ladislav	Pančevo, 25.VII 1923.	tehničar	neoženjen
69.	Najhaus Tomislav	Pančevo,26.XII 1935.	učenik	
70.	Najhaus Terezija r. Sarvaš	Segedin,15.X 1875.	domaćica	udovica
71.	Najhsug Klara r. Adler	Kovačica,1.IV 1910.	domaćica	udata
72.	Najman Regina r. Štern	Ilok, 10.IV 1872.	domaćica	udovica
73.	Najman Jakob	Zemun,20.XI 1912.	zubar	nečženja
74.	Pisker Edita	Zemun,2.XI 1920.	činovnica	razvedena
75.	Polgar Zoltan	Novi Bečej,31.X 1883.	trgovac	udovac

Broj	Ime i prezime	Datum i mesto rođenja	zanimanje	bračno stanje
76.	Rajhenfeld Šarlota	Gyor,St.Harton,24.V 1913.	domaćica	neudata
77.	Riper Rosa	Biald,17.XII 1899.	domaćica	udata
78.	Rosenberg Ervin	Zemun,3.V 1922.	mehaničar	neoženjen
79.	Ruso Rirfke	Šabac,15.IX 1864.	domaćica	udovica
80.	Samlaić Lenka r. Unger	Vojska,18.XI 1919.	domaćica	udata
81.	Samuel Karlo	Mihalup,31.V 1900.	trgovac	oženjen
82.	Samuel Gabriela r. Hauska	Curahona,24.VII 1918	domaćica	udata
83.	Samuel Hedi	Bpešta,4.I 1939.	učenica	
84.	Samuel Karlo ml.	Zemun,8.XI 1941.	dete	
85.	Samuel Gabi Lujza	Zemun,17.V 1943.	dete	
86.	Santo Žiga	Zemun,27.XI 1924.	električar	neoženjen
87.	Sakely Flora r. Kohn	Zemun,10.XI 1881.	domaćica	udata
88.	Šateles Leo	N.Vrbas,14.XII 1895.	radnik	udovac
89.	Šer Vilim	Kupinovo,15.III 1893.	trgovac	oženjen
90.	Šer Filip	Zemun,10.8.1931.	učenik	
91.	Šer Alfons	Zemun,24.XI 1932.	učenik	
92.	Šer Vlado	Zemun,26.VII 1936.	učenik	
93.	Schon Dr.Arnold	Vinkovci,10.06.1886.	lekar	oženjen
94.	Schon Lujza r. Efenfrajnd	Sisak,25.XI 1889.	domaćica	udata
95.	Steiner Amalia r.Klein	Komorno,20.V 1913.	domaćica	udata
96.	Steiner Hedviga	Bpešta,16.II 1937.	učenica	
97.	Steiner Hinko	Bpešta,7.3.1940.	dete	
98.	Šenfeld Bertalan	B.Topola,3.IX 1909.	krojač	oženjen
99.	Šenfeld Brigita r.Grinbaum	Siele,31.V 1909.	krojačica	udata
100.	Štern Mira r. Vajnberger	Virovitica,22.XI 1911.	domaćica	udata

Broj	Ime i prezime	Datum i mesto rođenja	zanimanje	bračno stanje
101.	Štern Lea	Virovitica,15.2.1933.	učenica	
102.	Štern Berta r. Frajnd	Djulaves,25.X 1882.	domaćica	udovica
103.	Štern Marijana r. Levit	Praga,31.VI 1913.	domaćica	udata
104.	Štern Dane	Beograd,6.III 1940.	dete	
105.	Štern Dragan	Djulaves,19.V 1904.	činovnik	oženjen
106.	Švajcer Izidor	Marta Iglo,21.8.1891.	stolar	oženjen
107.	Švarc Hilda r.Rot	Indjija,30.I 1920.	činovnica	udata
108.	Švarc Gordana	Višegrad,25.I 1942.	dete	
109.	Vajs Mirko	Počuh,6.II 1919.	zlatar	neoženjen
110.	Vajs Nikola	Počuh,6.VI 1920.	zlatar	neoženjen
111.	Topalović Marija rođj. Čapo	Zemun,30.IX 1906.	domaćica	udata
112.	Rein Jelisaveta rođj. Kohn	Stara Pazova,23.VI 1917.	domaćica	udata
113.	Sason Avram	Beograd,7.IV 1916.	činovnik	neoženjen
114.	Mondšajn Laura rođj. Erenfrajnd	Sisak,10.XII 1892.	domaćica	udata
115.	Mondšajn Dora	Zagreb,9.II 1926.	student	neudata

Uz ovaj spisak potrebno je dati neke napomene, da bi se izbegle eventualne zabune. Naime, u ovom spisku nisu samo preživeli članovi jevrejske opštine, koji su se vodili u Zemunu pre Drugog svetskog rata. Po nekim informacijama je pred rat u Zemun došao veći broj emigranata, koji su bežali iz Nemačke i Austrije. Većina njih je već 1941. oterana u logore i ubijena. Na sreću, jedan deo njih se spasao. Sem toga, u Zemun je posle rata došao izvestan broj Jevreja iz drugih krajeva Jugoslavije. Najzad, u ovom spisku nema preživelih zemunskih Jevreja, koji se u vreme nastanka ovog spiska nisu nalazili u Zemunu.

Ova hronika se bavi delovanjem Jevrejske opštine Zemun i životom jevrejske zajednice u tom gradu, od naseljavanja 1739. do 1945. godine.

O životu Jevrejske zajednice u SFRJ, u sadašnjoj Republici Srbiji verovatno će pisati neko iz mlađe generacije zemunskih Jevreja.

Svako dokumentovano dopunjavanje ove hronike ostaje kao otvorena mogućnost.

POGOVOR

“Na 45. anonimnom Nagradnom konkursu Saveza jevrejskih opština Jugoslavije rukopis Jevrejska zajednica u Zemunu dobila je drugu nagradu u oblasti memoarsko-hroničarskih radova. Žiri u sastavu: akademik Predrag Palavestra, prof. dr Milan Ristović, književnik Filip David i magistar književnih nauka Simha Kabiljo-Šutić ocenio je visokom ocenom ovu hroniku. Iz obrazloženja žirija, koje je saopštila Simha Kabiljo-Šutić, donosimo završnu ocenu:

Rukopis “Jevrejska zajednica u Zemunu”, za koji je Danilo Fogel dobio II ravnopravnu nagradu na 45. nagradnom konkursu Saveza jevrejskih opština Jugoslavije predstavlja hroniku jevrejske zajednice u Zemunu od naseljavanja Jevreja 1739. do 1945. godine. Bez pretenzija da bude naučno-istorijsko delo, osnovna namera ove hronike je “da spasi što se još spasiti može od zaborava”, budući da je ostalo veoma malo onih koji još mogu svedočiti o životu Jevreja u Zemunu. Osnovnu vrednost ove hronike predstavljaju dve njene karakteristike: prvo, detaljno opisan život zemunske jevrejske zajednice između dva svetska rata, opštinski rad, sve društvene i kulturne delatnosti,

život u porodičnom krugu, progoni i stradanja Jevreja u drugom svetskom ratu do posleratne obnove Jevrejske opštine Zemun. Drugo, ova hronika sadrži vrednu dokumentarnu građu - brojne fotografije, dokumenta različite sadržine, spiskove predratnih članova, spiskove žrtava nacizma i spiskove zemunskih Jevreja iz prve posleratne godine (1945). Pored publikovane literature, autor je koristio arhivsku građu iz Jevrejskog istorijskog muzeja u Beogradu, ali i sećanja preživelih Zemunaca, nastanjenih danas u različitim krajevima sveta. U ovom spoju istorijskog i memoraskog krije se prava vrednost zemunske “hronike”, kojom se autor na najbolji način odužio svom rodnom gradu.

Simha Kabiljo-Šutić

BIBLIOGRAFIJA

Dr Slavko Gavrilović

Ispisi za istoriju Jevreja u Zemunu i Slavonsko-sremskoj granici (XVIII-XIX vek)

Jevreji u Sremu u XVIII i prvoj polovini XIX veka

Jevreji u Slavonskoj vojnoj granici prve polovine XIX veka

Mr Nebojša Popović

Jevreji u Srbiji 1918-1941 – izdanje Instituta za savremenu istoriju

Spomenica 1919-1969 – Izdanje Saveza jevrejskih opština Jugoslavije

Čelap Lazar

Jevreji u Zemunu za vreme vojne granice – Jevrejski almanah 1958-59.

Miodrag A. Dabižić

Školovanje učenika u privredi u XVIII i XIX veku i osnivanje prvih nižih stručnih škola 1885 i 1887 godine – godišnjak grada Beograda 1989, izdanje Muzeja grada Beograda

Vojimir Šobajić

Jevrejstvo i Izrael – Izdavač Zavod za unapređivanje na stopanstvo SRM "Samoupravna prakтика" – Skopje 1982.

Ženi Lebl

Do "konačnog rešenja" - izdavač Čigoja štampa 2001. g.

Dorđe Kolarić

Radanje slobode – izdavač autor, Zemun 1970.

Đurica Labović

Zemun na obalama Dunava i Save – izdavač "Književne novine"

– Beograd 1982.

Zoran Pejašinović

Cionistički pokret od Bazelske do Balfurove deklaracije – izdavač "Ars libri", Beograd 1997.

Institucije i izdanja čiji materijali su korišćeni

Arhiv Jevrejskog muzeja u Beogradu

Arhiv "Eventov" – pri Jerusalimskom univerzitetu

Židovi na tlu Jugoslavije – izdanje Muzejski prostor – Zagreb 1988.

Zbornik br.6. – Jevrejski istorijski Muzej Beograd, 1982.

Sećanja Jevreja na logor Jasenovac – izdanje Saveza Jevrejskih opština Jugoslavije, 1985.

Jad Vašem - Jerusalem

Pojedinci čija su sećanja korišćena

Aleksandar Šaron (Šanji Švicer) - Jerusalem

Amira Keren (ćerka Teo Šena) - Kibuc Mizra

Benjamin Urbah - Pariz

Dragutin Brandajz - Beograd

Hadasa Vardi rođ. Brandajz - Naharija

Josip Beherano - Novi Sad

Tea Kubinov rođ Urbah- Varšava

Todor Rozenberg - Toša- Naharija

Ivan Brandajz - Zemun

Mira Popović (Greta Semnic) - Zemun

Alfons i Milica Šer - Zemun

Benjamin Beherano - Maribor, Slovenija

Ervin Rozenberg - Naharija, Izrael

Boris Farkić - Loznica

Šarlota Zonenfeld - Derić - Beograd

Margareta Koristka - Beograd

Rihard Eberle - Zemun

Lidija Starčević - Zemun

Mihaela Polgar Vagner - Beograd

Ljiljana Jovanoski - Zemun

Greta Hercl - Laskin - Tel Aviv, Izrael

Jakov Levi - Zemun

CIP - Каталогизacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

94(=411-16)(497.11)"1739/1945"
323.1(=411.16)(497.11)"1739/1945"
341.485(=411.16)(497.11)"1941/1945"

FOGEL, Danilo

Jevrejska zajednica u Zemunu : hronika : (1739-1945) / [autor Danilo Fogel]. - 2. izd. - Zemun : Jevrejska opština, 2007 (Beograd : Sprint). - 163 str. : ilustr.; 21 x 26 cm

Podatak o autoru preuzet iz kolofona. - Tiraž 250. Str. 143 : Pogovor / Simha Kabiljo Šutić. - Bibliografija: str. 162.

ISBN 978-86-903319-6-3

1. Gl. stv. nasl.

a) Jevreji - Zemun - 1739-1945

б) Прогони - Земун - 1941-1945

COBISS.SR-ID 137632268